

TORNAI JÓZSEF

Apám bora

Tele volt a határ nyíló vadvirággal...
Jaj, mikor apám ezt danolta
nagy üveg bora mellett,
és tíz pengőt adott – jól megfizette –,
nekem is innom kellett.

Szomorú volt az apám,
mikor fiára nézett,
én meg csak ittam és néztem,
néztem a falra akasztott képet.

Azt a huszárosat, amin ő
csákósan, zsinóros mentében feszült,
nyakára a fényképésztől
valódi arcképe sikerült.

Húzta a cigány, anyám sírt
a konyhában, és azért imádkozott,
hogy elűzze a pogány huszártól
a megérdemelt kárhozatot.

Istenem, régi, régi botrány,
ősz lettem én is azóta,
de látom apám az asztal mellett,
és szól agyamban az a nóta

a szerelemről, pünkösdi rózsáról,
az ócska székek hallgatóztak,
és lerántotta a cifra terítőt
káromkodva a bajuszos vad.

Mi maradt neki legénykorából,
anyám hajtűiből, és a hiú lány,
ki nevetett a kezét megkérő
boldog-bolond parasztfiú után?

Ittunk, pünkösöd volt, mije maradt?
Borospohár és négy felnőtt gyerek,
kiket talán ő az isteneknél is
bódultabban szeretett.

Tele volt a határ... nyolcvan esztendő,
elhervadt a rózsza a szívemben.
Jaj, elszállt az én apám, és jaj, elszállt az
a pillanat, mint minden, minden, minden.

Hány csillag vagyok?

Szarvas-erőt érzek magamban,
éles villanásokat:
gyerekkoromban ilyeneket nem ismerhettem,
az öregség idejére gyűlik csak össze ennyi robbanás,
ifjan ez csupán látszat,
évtizedek hosszú sora tereli egybe a fény-csapásokat,
úgy érzem, mintha most kezdeném
megismerni a napszakok és a csillaghalmazok kavargásait,
átadja sugárzását a kvazár,
fejem Nap izzása,
ki tudná megállítani
az égitestek keringését bennem?

Saturnus, Castor romboló kedvét.
Honnan ez az erőcsordulás?
Ostyaként kelek föl a hegyek mögül reggel,
és bikavér-vörösen búcsúzom el a világtól
a pusztá szélén.

A helyett, hogy megadnám magam nyolcvan évemnek,
fiatal ménnek rugdalóznak
és nyerítenek vérköreimben,
nincs ennél nagyobb zene
emberi sóvárgásaimban.

Vágy, ez a varázs-szó, kozmikus napkitörés,
ez a szárnya mindennek testem világűrében.
Lehet még harsogni ilyen öregen,
föllövellni zöld álmok magasságáig!

Azt hittem, összeroppanok nyolcvanadik
esztendőm letelte után, s most olyan vagyok,
mint a holdtölte tavasszal,
minden elgyöngüléssel szembeszállva,
halleluja! Nem tudtam, hogy ebben a pillanatban
órák rejtőznek, évszázadok,
és én még mindig ugyanaz vagyok, aki az első
bunkóval lecsapott a mamutra,
ujjai abroncsában őrizte a húsát
a legnagyobb orkánban-esőben-hóban is.

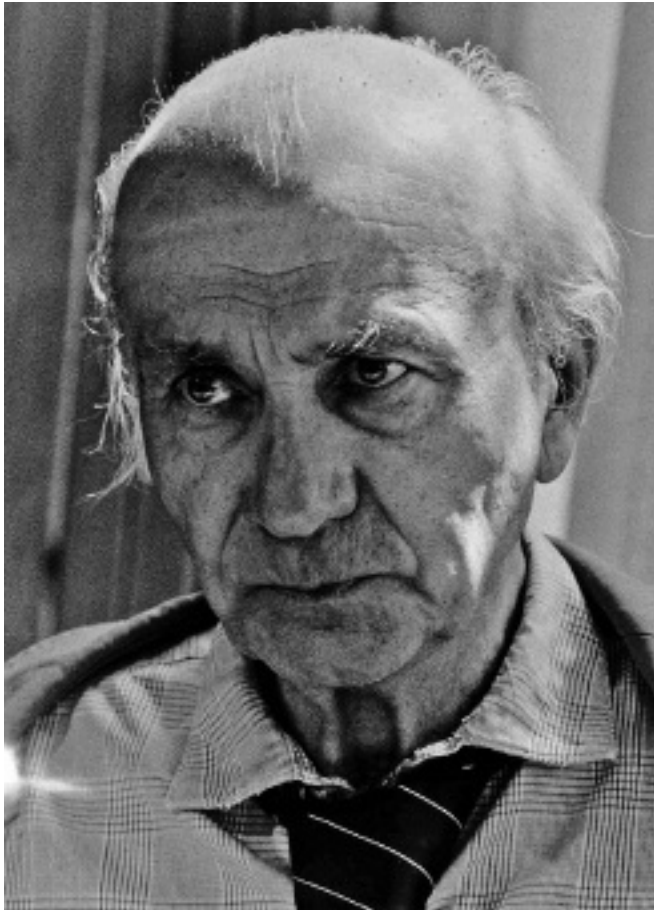
Előre ugrok, az égre szökkenek,
mintha most születtem volna
a tejutak forró méhében,
nincs ennél tornyosabb láng,
szikraeső, szerelmi örület, és nem én vagyok,
aki egykettőre kimerülök,
mintha nem volnának megállás-nélküli
habok a mindenek szívében.

Ó öregség, te adod áldásodat a közeledő
és távolodó hatalomnak!

Erő, erő! Nagy mozdulatokat érzek fölfakadni magamban.
Villámok gyermeke voltam,
és az is maradok, míg pacsirta-galaxisok
készülődnek a végső lobbanásra.
Hány galaxis forog az űrben,
és hány csillag vagyok én?

Egy sör

Vedd az éjszaka bombázókat:
gyilkos volt mind! Hiába, hogy parancsra.
Megnyitotta a vetőnyílást,
s egy város eltűnt alatta.
Foszfor égett, százezer lakos
hamuját szél söpörte.
Visszaröpült a támaszpontra
az ideg-robbant pilóta,
s beleölte vert tudatát egy sörbe.

Illyés Gyula

ZALÁN TIBOR

Kiállítás megnyitó

MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG,

2015. MÁJUS 19-ÉN

Szeretik az istenek Bahget Iszkandert, hogy ilyen sok kiváló baráttal ajándékozták meg, akiknek az arca itt mereng a falakon! De félek attól, legalább annyira sújtják is az istenek Bahget Iszkandert, amennyire kiemelik a hétköznapokból, ha a barátai között ennyire sok a nehéz ember, az író! S ha már ilyen bölcsen összefoglaltuk mai mondandónk lényegét, beszéljünk könnyedebb dolgokról!

Mondjuk, egy kertről Kecskemét határában, amely egyszerre sugallja a paradicsom képzetét és a pavilonokkal sűrűn ellátott majálisok hangulatát. Jártam abban a kertben, sajnos, mindeddig nem eleget, és Iszkander jó gazda módján engem is körbevezetett a dzsungelnek túl átlátszó, kertnek túl bonyolult tartományán, és valahány helyen, mint egy-egy turisztikai megállóban az idegenvezető, elmondott valamilyen különös történetet; s talán ittunk is valamit, mondjuk pálinkát, valamennyi megálló után. Ez különben, s egyetértünk a halk befogadói méltatlankodással, „ha a kert mesélni tudna”-rovatba tartozik, ahogyan valameddig az is, hogy a kert így válik az emlékezés színhelyévé, az illanónak feltűnő rögzített pillanatok tárházává, raktárává. Az azonban feltétlenül a mostani eseményünkhöz kapcsolható, hogy a kiváló fotós nem csak a maga kedvére és kényelmére, szórakoztatására és gyönyörködtetésére hozta létre ezt a nem is oly’ kicsiny, varázslatos birodalmat. Hanem, a barátai miatt. Is, vallotta meg, a maga módján némi nyugtalan szerénységgel, nyugodt szerénytelenséggel, s valamennyi, nem is leplezett, büszkeséggel. Hogy ők is le tudjanak ülni valahol, kecskeméti időzésük közben; kapkodós életükben legyen néhány olyan óra, amikor nem a határidők és az elhatározások fenyegetettségében, hanem az öntudatlan felszabadulás észrevétlenül bekövetkező mámorában lézengenek. Furcsa szó ez a *lézengés*, nehezen megengedhető tartalmakat takar, de jó, hogy van ilyen is. Amikor nem prezentálunk, hogy egy komoly szót is belekeverjek ebbe a szövegbe, hanem átolvadunk a tétlenkedés nem feltétlenül gazdaságtalan állapotába. Tétlenkedni annyi, mint felelősség nélkül gondolkodni. Az agy látszólag pihen, miközben öntudatlanul is rögzít, alkot, jelesen, a semmittevés jelnek túl erős mítoszát teremt meg. És ilyenkor, ebben az állapotban, már csak részletkérdés, hogy arcunk előtt kattogni kezd-e egy fényképezőgép, vagy sem, hogy meztelenre vetkőztetve ragad-e meg bennünket a pillanatban, vagy otthagya ebben a különös nyugalomban. Persze, nem ilyen egyszerű ez sem. Mert az arc meztelenebb tud lenni a testnél, árulkodóbb, kiszolgáltatottabb annál; és mindenképpen máshogy működik, mint megannyi más, ami gesztussal összeállva szolgál az életünkben.

Bevallom, nem tudom miből, hogyan áll össze egy portré-fotó. Csak sejtem. Adott hozzá egy arc a vonásokkal, egy arc a tekintettel, s egy arc – a szemlélő tekintetében megfogalmazódva.

Mondják, az ember harminc fölött már felelős az arcáért. Bahget Iszkander ennek jegyében, hihetetlen tudatossággal, és egyben tapintattal, ragadja el a pillanatokra modellé változó író-barátok arcát a gépe számára. Itt történik meg a fontos határ-át-lépés, amelyet talán úgy tudnánk a legpontosabban megfogalmazni: a fotós lesz felelős, válik felelőssé, helyettünk, némi felmentést adva talán, az arcunkért. A nem ellopott, de fölismert tekintetekért, az időn által és túl is árulkodóvá vált vonásokért, s amiről eddig még nem beszéltünk, a műért – amelynek tükröződnie kell a fotó számára megragadott arcban –, már, ha valóban írókról, művészekről van szó. Nyugodtan jelenthetem ki, ebben az esetben minden kétséget kizáróan írókról, jeles irodalmárokról van szó, nézzünk csak körbe!

A jó fotós engedi felszabadulni, elszabadulni képeinek a tárgyát. Iszkander is ilyen, hihetetlen türelemmel várja ki, hogy a sors megjelenjék az arcon. Megjelenik, és akkor – kattogtat. Hogy mi is itt a képek tárgya? Nyilván az író-barátok léttel és művel hitelesített létezése. Ha végignézek ezeken az arcokon, észreveszem, hogy egy idő után elnehezül a szemlélődésem. Valamennyi portré mögött élet és mű van – legyen bár derűs, akár nevetős, vagy éppenséggel töprenkedő is az –, egyetlen szóba gyűrve ezt a kettősséget: mély és őszintén átélt szenvedés. Az alkotás megszenvedése, ugyanakkor a megszenvedett bizonyosság megkönnyebbült nyugalma, néhol derűje, néhol csak jóleső fáradtsága. Takart seb, avagy festett vérzés, merül fel a régi és jól ismert kérdés. Kinek-kinek mi áll jól – s hogy kinek mi, ez az igazán árulkodó a megragadottságban.

Bahget Iszkander, meglepetésemre, két részre osztotta a mai kiállítását. Egyik a barátokról készült portrék anyaga. Ez a könnyebb, más nézőpontból szemlélve, a nehezebb része a kiállítás történet el- és felmondásának. A másik egy hajdani történés – akár riportfotóknak is beillő, lám, így és ennyire dolgozik az eltelt idő – dokumentumaiból áll össze. Már erősen múlt az akkori nagyon is aktuális jelen, már csak – vagy elsősorban – dokumentumok, legendák az akkor az időben ártatlanul belemártott arcok. A legendás lakitelki találkozóról van szó. Ám, hogy kerül a csizma az asztalra? A művész-portrék és az életkép-történés-portrék között alig van megteremthető átjárás. Ha igen, azt mindenképpen a közös – és nem feltétlenül múlékony – szellemiségben ragadhatjuk meg. Lakitelek ma már, kis túlzással, történelem. És minden túlzás nélkül is az. Elnézve a képeket, élőkn és halottakon töprengve, azon kell eltűnődjünk, hogy ennek a művészetében zárkózott, életében teljesen nyitott embernek, aki Bahget Iszkander, hogyan volt érzéke azt a pillanatot megragadni, amikor, ha rövid időre, egy-két napra is, az irodalom, az írók voltak a politika mozgatói, vagy szerényebben szólva, szólítva, elmozdítói. Furcsa, borzongató érzés nézni az akkori szereplőket, talán főszereplőket, ma, deresedő hajjal, a veszteségeinket számolva, az innenső oldalról. A fotóst akkor is az arcok izgatták, és lehet, hogy igaza volt ebben: az arcokra ráírta magát a közelmúlt története, belevésődött a múlt, sajnála-

tosan hitelesebben, mint ami a történetből mára kialakult – és (itt következik egy kimondhatatlan, kiolvashatatlan szó) romlékonyhatatlanul. De ez megint egy más történet.

Bahget Iszkander az arcok megragadásának (is) a művésze, az arcokon megjelenő jelenségek krónikása. A múltat fogalmazza újra a jelenben, a jelent kínálja föl a jövőnek, anélkül, hogy bármiféle erőszakot is tenne azon. Íróbarátaim a szerény címe a kiállításnak, „itt éltek, éltünk, üzenem nektek, eljövendők”, húzódik meg a láthatatlan írás az arcok mögött. Nem az a kérdés, téved-e a fotós az arcok, a személyek kiválogatásában. A kérdés az, lesz-e jövő, amelyik számba veszi ennek a szíriai-magyar fotóművésznak a jelenkori számadását az írói jelenlétről, jelenkorról...

Zalán Tibor

Agyonszáradt bőrtarisznyában találták az alább közreadott írást. Kóborló egyetemista bukkant rá egy erdészház padlásán, ahová aludni tért. Útjáról visszaérkezve eljuttatta hozzám a papirost. Jussion el végül az olvasóhoz – akinek szánták?

„Ülök barlangom előtt, sziklának vetem a hátam, fű közibe a két lábam, önfertéssel foglalatoskodom. Lehámlott immár rólam a világnak minden hívsága; avagy lehámlasztottam, ami felfuvalkodottságomban reám ragadott. Minden emberi, amit ember mível, ennek okáért békességgel és szégyenkezés nélkül szabadulok meg fölös gerjedelemre feszítő magomtól. Magom a fűbe, magam a fűben. Nem nevezem immár undokságnak, mint hajdanán, sem nem fajtalanságnak; ha kivert eb lennék, ki nyelvével szerez érvényt a vágyának, sem lenne másképp.

Tegnap gyökeret gyűjtven, halott deákra leltem egy vízmosásban. Alighanem medve roppantotta meg girincét és oldalbordáit. Közeledni érezvén az ősz, eloroztam az istenadta javait. Tarisznájában Heltai bibliájára, pennára s pergamenlapokra leltem. Oly igen nagy örömmel töltött el, hogy még az életben bizakodni sem resteltem némely időre. Lassan csöppennek itt a napok, alig győzőm várni, hogy nyúljon, hegyesedjen a felső vége, elnehezedvén elkoppanjék a mától a napcsöpp. Írásra vetemedek hát: jobban múlassam az időt, bármiképpen tudom, hogy badar ügy mind a beszéd. Hiszen azért jöttem is el.

A bibliát még jöttömben a tóba vetettem, egyetemben a fél rénes forintnyit se tevő, zörgő pénzzel – örömet bugyoláltam ugyanakkor a lábam szőrmés bocskorba, bolyhos kőcécbe a hátam, és miután lefogtam a gyarló felakadott szemeit, néhány hangyával egyetemben elköltöttem két hete szikkadt két karéj kenyérét.

Voltaképpen kétfelé sántálok jómagam is: minnek írni, kinek írni. Szentgyörgyből, hol paraszat fúttam Sári kovácsnál, kitavaszkodván szedtem az irhám, hágtam föl a hegynek, fél csendes esztendőt esedezve a sorstól, hogy elvégezzem magamban, amit másra testálni nem akarok. Renyhül a napfény, hűvös az éjjel: pár holdtöltém talántán adatik még, míg egy éjszaka hóval a hátamon elenyészek.

Eltakarám magamat, asszony gömbölyded farának képe nem riogat el többé a csendtől. Szemem ellegelészik a tájon. Szemközt Szent Anna tavának árnyékos oldala sötétell, a tó fél tükörén még csillan a fény, arcomba vetül, melegíti a mellem, a gúnyám. Melegíti ugyanakkor a partot, a nagy tölgy odvát, alatta a kaparékot, melynek ragadozó gazdáját, égnek hála, hiába várom haza nyártól mindezidáig. Reggel, mire sörtémre harmatot ver a lehellet, bal kéz felől kelvén a nap már újra megmelegíti a fát meg a földet. A túloldalon haragosb zöld a növényzet, mohosabb a fák törzsöke is. Emerről az őszi, száraz hullás sárgái, vörösei készítik rám a telet. Egy-egy csenevész

fenyő üti fel fejét a bozótból, gallya soványka, termete nyeszlett. Kedves a szemnek ez a vidék. Bárha kötést tettem magammal, tán mégis lemehetnék Sári kovácshoz fúni a szénre az ajert?

Két ganajtúróbogár egymásnak fenekedik lábam alatt, ágaskodnak, böködik egymást vitézül; nem látszik a szájuk, a foguk sem, fegyverük nincsen, másznak egymásra, míg elunják a csatát, s annyi a hasznuk, mint annakelőtte. Ujjam összeragadt, régen körmöltem ennyit egyfolytában. Elfogyott a hergyókalevél nedve is, amit kicsavartam.

Tegnap jó napom sikerült: zsenge nyulat zsákmányoltam fenn a Bálványos gyeplőjénél. Ízes húsa hasamban, megfűstölt bordái itt lógnak a fámon, talántán nagyvad meg nem szimatolja. Minek is életet élet árán újra meg újra megmenekíteni. Ivadékot csak hagytam volna magam után, Isten úgy akarta: elvitte a himlő. Asszonyom gyomot irt, rendben tartja a portát, hiába; egymaga van, kemény farát nem lapogatja férfitenyér. Hónapok teltek, múltak, hogy semmi se idézte eszembe, s íme, ma itt van. Ugyanígy hónapok óta láttam nyulakat, vettem utánok a késem – fába' megállt, rezegett, mintha céloztam volna, de a nyúlfi eliszkolt.

Fakul a nap ragyogása, konyulnak a sugarak. Egy rőt égerfalevél épp papíromra csalinkázott. Kellemetes vonalú, pedig dárdahegyet idéz az alakja. Igaz, orrolhatnak a kövekre, mert azzal góráltak meg értetlen alakok.

Lenn a fény válaszvonalánál őz bukkan a partra, buzgón lefetyel. Eleinte sűrűn váltja hátulsó patáit; ahogy tellik a bendője, lassul a mozgás, megemelinti kobakját, újra a hús vízbe hajol; prüszsent, oldalt lép, visszatekint, farát a fővenyre ereszti, nem bír elszakadni a víztől. A tóra csapó árnyék mélyzöldet és ezüstöt üt egymáshoz. Ismét feláll a csinos barom, leffen a nyelve, hozzámig leffen a völgykút csendjében. Felkapja a fejét, szökkenne – későn; rongyolt bundájú toportyán lóg a nyakán. Zuhantukban félig a vízbe toccsannak, nyikkan az őz, roppan a csontja. Szép kicsi barom volt. Eleddig farkas nem keresett meg – szagom riasztja, vagy alítja nálam a kést? Éhes medve útjába se hajtott a végzet. Nyargalni előtte, míg utólkap, gyenge karral tusakodni, végül nyakadba roppan a foga: emberi halál. Okosabb, mint hóval belepetten féregk prédájára rohadni. Ajándékozz meg okos, hasznos halállal, Uram Isten. Ha már ember nem ehethet meg.

Irgalmas vélem a világ: őszi esők helyt meleggel altat, békére okít, mit ide jöttem egybekanyarítani. Nincs hang – nincs hangom -, ami hang van, malomra hajtja vizét. Annakelőtte nagyban pöröltem az éggel, mért adott ily aprócska alakot, hogy jókora zsámoly kelle alám, míg prédikálván végigtekinthettem a népen. Most jó a kicsinyesség, az odúból jócskán kilógna a lábam, nem tudnám éjjelre eltönni a nyílást.

Zekémet megsimogatja a napfény, bár hátamnál már hűvös a föld. A szél átsiklik a katlan fölött, hasának bolyhait ejti a mélybe, le hozzám; megcsikland, felrebbenti lustuló szememet, jeleníti rest hasamnak – melyben erjed a nyúlfi húsa –, hogy arrébb esik még az esteledés. Végül alighanem önmaga is áldozatul esik a katlan lanyha ölének, elhever a gyepen, míg újabb kerge bolyh kanyarog le a szél karcsú ináról.

Mind jobban örülök a sima papírnak; ujjamba nem áll már görcs, fűgén kaptat a sorokon. Sűrűbben kell vetnem az írást, fogy a papír.

Már csak rusnya borítal hiányzik, hogy ott tartsak, ahonnan megmenekedtem. Két nappal ennekelőtte őz lábát törte a furkóm. Oktalanul, mert fertály órával azt megelőzően madarat ütöttem agyon. Nyársról faltam a barom húsát, míg zacskóként puffadt a gyomrom. Penitenciaként három napon át nem ehettek – szabtam ki magamra. Írni se támadt kedvem eleddig; most, hogy közeleg a holnapi reggel, bömböl a gyomrom, s véle bizsergés támad az ujjaimon. Ténta gyanánt folyadékot gyártottam két nap alatt eleget. Tele hajdani jó kulacsom; minek is, hisz a jó víz itt van kőhajításra. Télre meg úgyis mélyen – túl mélyen – aluszok. Álmomban legutóbb – jó ideje legelőször – újra élém ötlött a fehérvári rendház, ahol jófejű suttyó parasztivadékként nevedtem. Elémbe ugrott Ágoston káplán rút ábrázata is; rémülten felserkentem, de azóta se hagy nyugton a képe. Mégsem hágy hát el a nyűg. Tán holnap segít az étek.

Voltaképpen nem akartam az írást. Mielőtt delelőre ért a nap, bévettem a húsból egy szükön mért adagot, attól bendőm nyugodott el először, s felvidultam a megtartott penitencia fölött. Térdemre terítettem a papirost, nézdeltem simaságát, madárficsogásra hangolt a fülem. Időközben jobbra átbillent a sárga korong, orcám jobb felé ráncait melengette, rézsút rézsüt mélyesztett a tóba a fény. A tóról a papír incselkedő fehérjére fordítgattam a szememet, ujjaimmal megfogdostam lepedőjét – bizsergette mindenemet. Nyújtottam a kéjt, mint sokadik ölelés előtt késő éjjeli órán, amíg szavakba duzzadt a bizsergés és általfocskandozott lelkem kerítésén – íme, kaparászok, újra a pennával.

Badar álmok kínoztak az éjjel; gyomromban muzsikált a nagy fene éhség, újra Bónissal tusakodtam. Bónis, a hidasi káplán újra előadta békéje vízióját, hol az Istenre függesztett szemű polgár és szántóvető jámbor csürheként legelészik. Pázmánnak akart tetszeni az agyafúrt pap, súlyosabb süveget alított; de rosszul számított ez egyszer, mert Pázmán, ki a szarzsákat híveinek odavágja, nem hülye népet, csak engedelmes nyáját akar.

Bónissal egy faluban víttunk a népért. Jómagam valaha pápista kispap, majd lutheránus, unitárius, református pásztor is voltam, míg elmém megroggyant, s hagytam mindent a franckarikába. Csuda tudja, mért épp Hidason hajtott minket egymásnak a kórság, s Bónisnak miképpen ötlött kis agyába a bányu elmélet. Mindegy, az a lényeg, hogy körkörüst leselkedve elkezdte hirdetni Isten új országát, melyben megvalósul a nyugodalom, mely még nem nyílt emberi szemnek eladdig. Úgy képzelte, hogy példának okáért, ha két atyafi ma bajszot akaszt, s netalántán kést ránt, az általa hirdetett viszonyok közt majd csipőre teszük kezüket, félrebillentett fejjel, mint két asszony, kérdi a mást valamellyik, emígyen: Hány sebtől vérzett Krisztus urunk? A birkatürelmű másik meg válaszol, ha tud, s kérdi az első kérdőt: Sorolnád fel – te gazember – a másdrangú szenteket rögyest! Mire – válasz után – újra az első: Hány fegyverest tudnál, ki Pilátus előtt érinté Krisztus urunkat? Erre az első: Számlálj elő tizenöt zsoldárt. Ej, már megint a reformációba keveredtem; egyszóval számláljon fel tizenöt szent énekeket. Így röppen ide s oda számtalan híglevű kérdés, míg a falu azonosképp híglevű apraja-nagyja munka helyett a két bivalyt körülállja, tanul s ugyan-

akkor ellenőrzendi a vetélkedőt. És amelyik fő – szeréntem fark – győzedelmeskedik az utcai páston, dölyfösen elhegyel onnan, megroppant ellenfelét pediglen kioktítják: nem erős eléggé a krisztusi hitben, eddze magát valamicskét, míg vitára tátja újra a száját.

Ilyeténképpen hülyítette a népet Bónis, a káplán. Jómagam akkor unitárius hitnek gyűjtöttem a hívőt. Eh, butaság, minek újólag belemászni e hasztalan ügybe.

Unitárius hitnek gyűjtöttem hívőt. Ha szövégre kaptam a népet, sokkal férfiasabban biztattam kemény jellemű hitre. Kevésszer sikerült a hidegre kicsalni a népet, így tavasz közeledtén még senki se tudta: kit hágy porban maga mellett. El kell mondani azt is, hogy Bónis jókora termet volt, de alakján inkább a zsír dominált. El kell mondani, mert a negédes szavú békecsalogány alábecsülte apró, de szívós termetemet, s mikor egyszer a sarjadó mezőn sétálva faggattam Istenemet – ezt mívelhette ő is, új cselet kutatván sanda agyával –, összetalálkoztunk egyazon ösvényt, s arcul köp-pintett a gazember. Nekem se kellett több, már ugrottam is nekije, s ha olykor bé-bé nem ragadok zsíros tagjai közzé, tán élve se húzza el onnét. Apró öklöm kék hegeit hordozta a héten, míg én egy-két halványzöld lapállal tagjaimon még fürgébben szedtem a lábam, hittam a népet hitem jászlához.

Átok bendőm már újfent kiabál. Igaz, jókor felkeltem, hogy folytassam a tegnap haragomban megszakított írást. Csípős reggeli légben bal orcámat melegíti a napfény, rátenyerel a tó tükörére, alig hagy csíknyi árnyékot a szélén. Reggeltájt így még lelátni mélyre a vízben; időnként meg-megcsillan valamely hal pikkelyezüstje, ha fordul.

Szarvasbogár szorult éjjel tomporom és az odú fala közé, bécsípte száraz bőrömet, felriadtam, s hogy mellem elé vettem az apró barmot, békésen melegítettük reggelig egymást. Mászik föl a fára kobakom vonalában, bizvást legelészni igyekszik – újra eszembe idézi az éhem.

Vajh mi okáért oly balga az ember?!

Kora nyárra fordulván az idő, kialakultak az arcvonalak. Mire sárgulni kezdett a vetés, Bónis, a gaz káplán hívei engem kiköveztek; értem ezen: kövel hajigáltak utánam, míg iszkoltam végig az utcán. Ragya verje a környék sok agybetegét, épp hogy megmenekedtem. Bónis volt az uszító, hisz a nép... Annyit rúgták farba őket minden irányból, már rongyos tőle a seggük, pántlikacsíkot hátukból szakítottak, mégis sima beszédre áhítozik mindvalahány. Mintha tyúknak szárnya alá dugod a fejét, s mellette padlót ütögetsz; úgy kábultak meg Bónis langy szövegétől. Minden sarba belemász-nak örömet, ha kevésbé büzlik; nem számolván, hogy az javulni kevéskét, épp csak romlani tud. No de rajtam bölcsesség vajmi kívést segített.

Jártam az ország háromfelé szakított hegye-völgyét, írtam bérért levelet, hordtam trágyát, csépeltem búzát, kölest, babot, s Isten tudja, mifélet. Egyszersmind meg-szemléltam a katholicust, rómain, görögöt, moszlimtól antitrinitáriusig, péntekistát, szombatost, vasárnapi hívőt. Egyszer még turbusos hinduval is egybevezérelt a csavargás; törökül téptük a szánkat nap nap után, bizonyítván nagyon is kétféle hitünk igazát. Nem hiszek úgyse neki; legelőször mert mink már ilyenek vagyunk, másod-szor meg, mert nincsen igaza. Szigetvár felé igyekeztünk, ámde hajba kapva a hit

koncán, hirtelen egymásnak hátat mutatánk, s büszkén, dacosan célunktól elhegyelünk.

Hogyan is lehetne – a hindus szemivel – lelki gubancokkal taknyolódni végtelenül, amikor bárhová cipel kese lábad, hullik a nép, veled egy nyelvet gagyogók. Mi az úristent – bocsáss meg, Uram! – tehetel mást, téped mindegyre foszladozó agyadat. Na meg ott a tíz valláson zsebelők sáskahada; ha nem lenne elég tompa e nép, úgy összezavarintják az agyát, hogy a szomszédja helyett a sírnak esik. Végtere magam is,... tudom én,... de éppen az ellen,... eh, a fenébe!

Délben furkóm első hajításra fültövön kólintott egy süldő vaddisznót. Tavaszon úgy jöttem ide, hogy élőnek vérét ugyan ontom, de nem érintek fiatal. Ráadás képpen mind jobban célba talál késem s a botom. Ámde írjak tovább, mert rohanvást csúszik a hegyhátra a nap, csípős szellő mászik a hónom alá.

Szigetvártól balgán elkanyarodván átladikáztam a Dunán, s bár tar koponyájú, copfos lovasok gyakorta megzavarintottak: ugrottam gazba, pocsolyába, végül felkeveredtem Debrecen alá.

(Mért ne szállhatnék le a faluba? Lelnék pergament vagy olcsó papiroost. Hisz Heltai, Károli, Dávid s számtalanok annyit firkáltak halomra, miért épp én tagadnám meg magamtól a gyönyört?)

A városban Szanyi Kis Pálnál szálltam meg, maga is protestáns prédikátor, fűregeszű. Akkor már messzemenően elegendő volt, hagytam a szót – szószerű szót értem ezen -, Bokros pékhez szegődtem a télre. Friss kenyérrillatban múltam a napokat: kemencéhez hordtam a fát meg a szalmát, volt elmélkedni időm. Ha olykor a kúfár átverte magát a havon jó lizskai borral, Kis Pálnál hosszú, havas estéket töltöttünk poharunknál.

Nagy lassan elmondtam neki rendre új vallásomat is: hogy sok favorit nap, s más kelekótya szólalom helyett én a hétnek hét teljes napjára nyújtom a voksom: hétfőn éppúgy ember az ember, s ha pénteki nap bújtja gyilokra indulata, a pénteki gyilkos is ő – ki vasárnap úrvacsorázik. Valamint hogy álnok szavú, bamba szelídség helyett hirdessük meg végre az embert, úgy, amilyen: ha különféle hazugságokkal nyakát nem igázzuk, tán békésebben viseli ennen fertelmét ezután. S végül: ha önfajtáját mégis elemészti, legalább úgy múlik el a földről, hogy önmaga volt. Még ha lenne reménység: sikerül fajunkat bölcsen félrevezetnünk – Uram bocsá' – hazudoznék magam is, ámde nézd, Palikám – magyaráztam –, hol nyíladozik itt legpicikébb rés a reménynek. Hát én így nem hazudok. Szanyi Kis Pál pásztor rám bólintott, sóhajtott nagyokat, mondván: így, bizony így van, sajna, de így.

Beköszöntött a tavasz, nagy gerjedelem támadt kebelemben. Gyermetegen – mert egyetértett – szóltam hát Szanyi Pálnak: kezdenék együtt hirdetni az ígét: De ő nagy szemeket meresztett: tán nem gondolom komolyan; esze ágában sincs megbolygatni az amúgy is savanyú népet, fejüket már olly szelíden hajtják hite járma alá. Elvesztettem hirtelenében a józan eszem, de ott, akkor ő nyerte a tusát: úgy hajított ki végül az ajtón, hogy csak nyekkent hittől gerjedező derekam.

Elutálván a zsíros alföldi népet, Erdély hegyeinek vettem utamat: ott legalább magyar úr ül, jobb ott a magyar, s végül is ott a hazám.

Nem látok, bárhogy meregetem a szememet, hirtelenül rám esett a sötétség. Istenem, mi nehéz lesz kivárni a holnapi hajnalt!

Az álom egész éjjel messze kerülte szememet, legelőször volt kényelmetlen odúm, hisz nem hánykódásra, de alvásra ha jó. Ámde megvirradt nagy nehezen.

Ott hagytam el a szót: nyár derekán már a hű Kárpátok utait tapodtam. Kolozsvárott elhagyott a nyugalom, délben a János-templom előtt jókora kőre hágtam hirdetni igémet. Akkor még talántán azért hajtott el a nép, mert zavarosan adtam elő, amit adtam. Hallgattak papjuk szavára, kit nem restellt riasztani valamékük, s ahogy ő jött, nagy hamarost, én is szedhettem a lábam.

Vándorlás közben okosodván, erdő állatai, ég madarai hallgatták, mint készítem, formázgatom az igét egyedül. Marosvásárhelyt az uraság marcona fegyveresei kaptak le négy körmömről, ám még a komoly verésnek előtte megmagyarázhattam: vándor pásztor vagyok, ki anyja házához igyekezne, s semmit, de semmit nem akar. Rövidültek már a napok, mikor Brassóban megtelepedtem, különösképp szépnek ítélve a város fekvését, okosnak, mozgékonyak a részint százajkú embereket. Itt már óvatosabban gyúrtam a népet: eleinte az emberi természetnek szenteltem a szót. Ha kérdeztek: melyik hit pásztora lennék – jaj, dehogy vallottam színt. Szörnyülködtem: nem, dehogy zsidó, mentsen az isten, nem vagyok az; nézzenek két ferde, tiszta szemembe, magyarabb az, mint a honalapítás. Calvin, Luther híve vagyok-e, tudakolták, de intettem őket: várjanak, várjanak addig, míg magam kerítem arra a szót. Így – nem tagadom, cirógatta a keblem – eseménye lettem a népnek, elláttak élelemmel, ruhával, nyájas köszönések szűkében nem voltam. Míglen úgy véltem: itt az idő. Nem templomra vágyott a szívem, jókora kőre tornáztam fel magamat, a csödület körbeölelt. Azzal kezdtem: mélyen tekintsenek be magukba –, annakutána Isten tiszta, előítéletlőtől mentes ege alatt mérjük meg, ami horgunkra akadt. Majd ezután: én, ki hites lelkész lennék, én a köz előtt kijelentem: nem érzem többnek, jobbnak magamat, mint azt a lógó bajszú parasztot ott a fa alatt. De tovább: ha magamban épp annyi mocsárt feltételezek, mint a máshitű szomszédban – haragudhatok-e rá? Valamint: ha a Mészáros utcában lenne menedékem, szomszédként a pápista pappal, kit miért ne becsülnék, s felkér: legyen kántor az egyháza kebelén, elvállalom-e. Miért ne? No de én a Fazekas soron lakozom, szemközt a calvinista lelkésszel, hát az is épkezű, épeszű ember, kitűnően toboroz, s nyájába beállok, mi van akkor? Vajh' legyalázhathánám-é magamat csupán azokáért, mert más utcában kerítettek vallás kötelére?

Aztán a szegény nemzetsorsosokra tereltem a szót: egymás dögönyözése híján vajon menekednek-e az éhtől. Viseljük hát el egymást, úgy, ahogy az egy Isten teremtett. S folytattam egyre lelkesebben, közelítvén a lényeghez. A lumpok szeme felragyogott, de kimeredten bámult rám a dolgos nép meg a polgár. Hittem a győzedelemben. Zsivajogni kezdtek, egymás közt hányták-vetették a jövődőt, mit ígértem. Magabiztos mosolyra görbült a szám, amikor elbődült egy polgár: Azt

mondd világosan, kit kell utálni! S fejemhez ütődött az első karalábé. Valahogy onnan is megmenekedtem.

Azóta nem hirdetem szép s egyedül igaz hitemet. Téli hidegben idegen iparosnál gyürcölvén gyatra kenyérért, nyáron útra kerekedvén páratlan szép Erdélyünkben, hová török horda be-bejár – egyszóval éveket így meditálván rájöttem: hol s miképpen mentem a lépre. Mindenekelőtt fontos, hogy fél, irgalmatlanul fél ez a nép. S ha alkalomadtán jön valaki, ki körítés nélkül, mákonytól messzire szakadván önmagukat hirdeti meg nekijek, egyféleképpen értik a szót: a félelem nyelvén. Hogy Varga szabadsága az én apró jószágom veszedelme, Áron majd asszonyomra veti a szemét, s a mind felszabadult ösztönei engem fenyegetnek, amiképpen én tagadom le magamban a vágyat.

Túlontúl súlyos áldozatot követeltem; vallják be, hogy ölni, elorozni a másét – lehet. Ámde nemcsak úgy, egyszeriben. Gyakran dühre lobban, de nagyon nagy ritkán öl az ember. Sokkal ritkábban, mint ahogyan ölni kényszerítik. Ha tudná a gyarló, hogy mit művel, mikoron valakit elemészt, ha nemcsak arra leskelne: meg tud-e iszkolni rajtakapatlan, ha nem a rajtakapás lenne az egyetlen mérce – ha tehát arra figyelne, amit tesz. Csupán akkor vetemedne ölésre, ha dühe leteperi az agyát. Annnyira hittem – tanúm vagy, Uram Isten! – hogy dühe ritkán elegendő! Ha pedig önmagáért felelősen, önmaga rendelkezik a tetteivel – önmaga öl – nem mások uszítják, az kizárhatná a parancsra ölést. Ki kellene zárja!.. Jaj! nem tudom többé, már alig merem hinni!

Visszatértem újra az átkozott, szembesítő papiroshoz, mégis szembeszegülni. Az a fő baj: oly nagy fegyelem kellene elviselni, hogy oly pici semmi az ember. Mert porba szorít, felgerjeszt a semmiség tudata!

Hatalombuja hit terjesztői hirdetik: porszem vagy Istennel, pap süvegével, úr botjával, karddal szemben. Mégis megadják céltalan dühödnek a célt: az Isten, a hit őlt testet benned más hitű nyomorulttal szemben, Istent képviseled, ha közös dühre uszítanak; isteni minden igazad, ha hitelesítik; isteni a gyűlöleted. Istenivé nősz eszközként tenmagad is. Ki vehetné el tőlük ezt a nyomorult pót-istenséget? Hogy prüszköl, berzenkedik mind, ha feltátom a számat, s fejükre olvasom, hogy valójában kicsodák. Értelmük elveti a kételyt, hiszen mennyivel egyszerűbb ellenem fordítani sunyi dühüket. Ha megköveznek, léptek egyet a fontosság lajtorjáján, s onnan remélik a segedelmet, ahonnan eddig jött!

Hol, vajon hol van a nép, mely érett túl látni egyre aprózódó igazánál? Eh, fenébe vele – velük, velem is! Voltam badar mindent elmondani egyszer, elég volt.

Hirdethetetlen hitnek lettem prédikátora, most itt a nyakamon. Irgalmazz, Uram Isten!

Egész napon át kerengtem az erdőn, míg leláttam Kisbaconig. Remeg az inam, fáradtság mégse telepszik koponyámra, remeg a kezem is, mint a bagorágó cigányé vagy az üres tekintetű uraságé Szentesen, akinek négy szép fiát üt meg egyszerre a ménkű.

Bár a bendőm nem jajol, ímmel-ámmal beletéptem a vadhúsba, a tó tiszta vizéből ugyanakkor úgy bevedeltem, hogy léptemre hordóként kortyog a gyomrom. Szorongatom a pennát, de mivégre!

Megy lefelé a nap, az is az én torkom szoringatja.

Küküllei Márton a nevem! Küküllei Márton vagyok, és százszorosan, és mindenkinek ellenében is igazam van!

Küküllei Márton vagyok, és igazam van, a felkelő napnál még világosabban igazam! Az éjjel megint nem jött szememre az álom, azazhogy jött volna egyszer, de a beste rovátkolt barom újfent beledöfölt a fenekembe. Hát én szétnyomtam, azazhogy eleinte a homokfálnak nyomorintottam, de meg se kottyant neki, belefűrt a szarvával, akkor előkapván a késem nyelét, ráfeszítém a potrohájára, s elreccsent. Feldühített, amért vonakodott elsőre megdögleni, s annakutána az álom már elkerülte a szememet. Hajnalpírig emésztettem magamat: lemenjek-é a nép közibe. Hisz bár apró természetű vagyok, tudásban messze a többi fölé magaslok, s nincs az az ellenfél, aki diadalmaskodhat fölöttem! Én leltem rá igazamra, nem más! Elhirdethetem, igenis, akár itt az erdő közepén!!

Kiabáltam egy sort fölösen. Nem vagyok már fiatal, negyvenkettőt számlállok az őszön. Bár arcomat szabdalja a ránc, ritkul a hajam, úgy tűnik föl: a bölcsességhez mégsem elég a korom. Az egyetlen bölcsességhez, amire kitavaszkodván mégis érettnék bizonyultam kurta időre: az elhúzódsra. A másik bölcsességhez meg tán évszázadokat késtem, hogy óvhassam a népet a gyászos előmeneteltől. Hiszen az emberi esendőség nem többek kiseded hibánál. Ámde amikor hadba tömörülnek hasonlóság és különbözőség szerint, s törvényerőre emelik, hitté szentelik a másféleséget... Elkéstél, Márton, elkéstél te véglegesen. Mert ez a fejlődés, balga barátom: mindegyre finomul s szaporul az elkülönülés, s kiknek szemölcs van a jobb füle mellett, pogányként irtandják azt, ki szemölcsét a bal füle táján hordja. Nem révedezek hát többé visszautakról, hiszen kötést tettem magammal az ittmaradásra. Ha újra nekilátnék a térítésnek, ismét rojtosra rugdálnák fenekem, s követ ütnek egyre kevésbé szívós kobakomhoz. Hagyjuk az írást, amúgy is pár sornyi üres már a fukar papíron.

Mégsem hagyom annyiban! Három napon át gyűjtöttem különb s különbözőféle falevelet, próbáltam rajtuk az írást, de a nyamvadt hergyóka leve színét veszítette rajtuk. Fakérget hántottam, azon meg a penna repedt meg, újra kell faragnom, holott kurta amúgy is. Mégsem adom olcsón az életemet. Nálamnál sokkal gyatrább alakok, Károli, Heltai, Dávid, Pázmán s csaholó ebhada, Kis Miklós, Szapári, mindvalahányan vastag tömböket írtak telis-tele zagyva beszéddel, épp én ne tegyem?! Nem megyek innen tapodtat se tovább, nem pályázom papi tisztet, egyáltalán semmilyen, de a jobb korok művemből felfedezik majdan: ki valék a gyatra mezőnyben!

(A pontosság kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy innen a lazábban sorjázó első oldal sorai közé ékelődik be apró betűkkel az írás. A kézirat felétől aztán már oda se fér, a lapszélek telnek meg, annyira, hogy végül gombostűfejnyi hely sem marad szabadon.)

Vadat ejtettem hajnalhasadáskor. Azóta jó ropogásra pirult, megdagadt kese bendőm. Kétnapi sült lóg a gallyon, s füstöltem is belőle.

Arcomba süt a nap, langymeleg a levegő, van bőven időm befejezni a művet. Mindhiába komorlik a tó vize lenn, én csak a fénylő felerészre függesztem szememet. Valamit csak kitalálok, szerzek papiroost, azután megyek vissza a szájtáti csűrhe közé. Szíjas a testem, még sokat elbír, van tán hátra két jó évtizedem. Többé vásári nép közt részletügyekkel nem házalok én, magamformátumú főekkel disputálok ezután. Férfitagomat sem érintem enkezemmel soha többé, nem méltó hozzám undokság. Jobban menvén sorom, majd akad nem egy, de ezeregy asszony nép, ki tagom befogadja. Szempillám lecsukódik, markomba képzelem kemény farukat. Fene essen belé, mi dolgozom a nőekkel, s ha igen, csak mellékesként, alkalomadtán! Nem az a kék, csak a szóé, a megszerkesztett, okosan tagolt szóé, amint ezerek szeme rám meredez! Nem kell már zsámoly, hogy leplezzem kurtábbra sikerült, ámde arányos termetemet; szószékről ejtem az ígét közibük. Gúnyám nem lészen rongyolt, amiként most, meleg posztó, avagy bársony simul kebelemre. Elmondom nekik ottan, lassan, okosan, hogy megértsek: tévúton jártak, általam jött el a megvilágosító üzenet kicsinyes, önös agyvelejüknek. Ők megvilágosodván, felhagynak gaz fenekedéssel, egymást se dűlják: tán az is sikerül, mi csak álom volt évszázada itt: egybe gyűjtven az együvé tartozókat egy Magyarország lesz Magyarország! Isten az égben, olvasd szavamat, talántán Te is hozzáadsz valamicskét, hogy egymást marcangolása helyibe egyszer szót értsen e nép! Még tán szószékemet is odaadnám érte! Úgyis tudván tudja mindenki: ki adta nékik a megváltó sugallást. Akkor katholicust, nagyhangú reformert rögvést szétzavarászok négy égtáj fele, a hit nyugodalmáért. Eleinte vigyáznom kell, mivelhogy a jónép rendszertelenül még gyilkolássza egymást, de bízom: hamarost általesünk rajta, s megvalólsul az ország, hol sem király, sem pápa nem leszek én, csupán csak Küküllői Márton! Apró termetű, szíjas inú megváltója a népnek; Mártonuk, akit per tu szólongathat – főtt hajtva – a bán meg a jobbágy. Kíséret nélkül rovom az utat, szemlélem a népet, s ha rendbontó utamba akad, már huzatom fára a bestét – és nyugalom lesz. És ha megtérek lakomba Budára, s széttekintek: rend van-e ott is, annakutána boldog álomra hajtom a fejemet.

Eszem ágában sincs télre lemenni Sári kovácshoz, fúni nyavalyás parazsát, mindössze csak megkonstituálok a nagy művet, s máris indulhatok nagy utamra. Ha maradt még érzés ebben a népben, már megalítá, hogy rövidesen eljövök én.

Végigsimítom az arcom, a durva borosta alatt érzem: kisimulnak a ráncok, tán a hajam is vissza-gesztenyebarnul, noha jobb így, hisz érettük szenvedtem eleddig, érettük hordok ősz foltokat fejemen.

Mindazonáltal gúnyámat nem ártana rendbe szerezni – Krisztus diadalmas útján mindig frissen mángorolt köntösben jelent meg. Jól megmosom testem a tóban, bizony messzire büzlik, pállik a lábam. Szép az igazság, de ki hirdeti, annak is illendő hozzá idomulni. Nem a testi méret a fontos, elég a jól arányosított alak is. Behemót ember számos akad, mégis gyakoribb köztük a rút. Írásban sem a nagy alakú bötűk mutatósak, hisz írhat valaki pirinyó jelekkel, de arányos legyen az, jól tagolt testű,

kecses vonalú. Lám csak „l”-jeimet, a „k”-kat, de akár a többit: mindből árad a mértékkel adagolt erő, egyszerismind jelzik a benti finom levegőt, a lelket. Nagy gyönyörű ám írástudó kezén a szöveg, különösképp, ha megfelelő tartalom elegyül hozzá.

Megfeledeztem az egyre fogyó helyről, hiába törölném, nincs mivel, oda a fehér papiros. És ha mégsem sikerül olyan hirtelenül győzelmet aratnom, rostokolhatok faluról falura, éhesen, gyengén. Itt kell felerősödnöm hússal, gyökerekkel, amíg tehetem. És ha rostokolás közben újra kövel hajigálnak, vajon lesz-e erőm elegendő elviselni a sintérek, katonák, bamba parasztok vad röhejét? Csak egy a szerencsém, hogy győzni fogok. Most újra eszem, hadd áramoljék erősebben belőlem a szusz, tathassam erősebb hangra a torkom, hamarább járjam be az ország minden vidékét, magamhoz gyűjtve mindeneket.

Ittmaradásra késztet, ittfogja lelkemet a sima papír, de feltekintvén a gallyra, az özcomb ugyancsak hívogat. Mégis, rovom a sorokat, már-már önkéntelenül, ellegeltetem szememet ügyes ujjaimon, a fehér síkon, melyen ott sorakoznak rendezett, bár kissé sűrűn vetett betűkéim. Mily különös, soha nékem írás így nem esett. Mintha vajjal kenetnének. Lassan mégiscsak abbahagyom, sötétedik, hadd lássam ajkamhoz vinni a falatot.

Fejedelmien aludottam az éjjel. Különösképp, hogy – elébb a tarisznyába belesúsztatván – keblemre öleltem a papírt, úgy dédelgettem. Felkelvén, felserkent gyomromba tömtem az öz maradékát, vettem jó botomat meg a kést, hogy vadat ejtsék. Különösképp sok akadt az utamba, hamarost újra özet ütöttem s két jókora nyúlfit. Kutakodva szemléltem az állatokat. Mintha nem tartanának tőlem eléggé. Egy lompos, sunyi róka nem átallott hosszan bámolni közelről, míg egy rögdarab bírta elpucolásra. Nem sokkal később vadmacska nézett farkas szemet velem. Toppantottam haragomban, s a beste barom képes volt rám fűjni. Felgerjedvén hókon csaptam egy tüskés disznót, utáhaloholtam egy borznak, de bevitt a rengetegbe. Szokatlan félelem; mit félelem; inkább habozás támadt bennem: Isten ne adja – így meditáltam – nagyvad botlik utamba, még képes, rám veti magát, sebet ejt rajtam, avagy – nem, arra nem gondolok mégsem. Hiszen isteni küldetés útjába gördít akadályt, ha megtámad! Visszafelé vettem utam sietősen, és megfogadtam: jobban óvom magamat.

Délfele járt az idő, hogy visszakeveredtem ide.

Voltaképpen kész lennék a misszióra. Ám még korainak ítélem az őszt, bőven van időm, hadd gyakoroljam magamat a beszédben, egyszerismind a betűben, hadd bővíljön, dagadjon a mű, mely fennen hordja nevem.

Ki alítja, lesz-e időm országos nagy foglalatosság folyamán újra papírhoz telepedni, lesz-e módom verőfényes partoldalban egymás alá róni sok okos sort, magamban élvezni gyönyörét.

Atya Isten! Nem fér több a sorok közibe! Milyen előrelátó voltam, hagytam kezetet, az még kisegít kis időre. Ámbár csak elodázom az ügyet. Míg tart az őszt, egyfolytában írok! Nem tudok többé elszakadni a papírtól. Emlékszem, hol vettem a tóba Heltai könyvét, kihalászom. Kihalászom, s Heltai álszent szövegére rákerülend az én szövegem! Írhatom, róhatom újra a sorokat! Teleróhatom a könyvet az én iga-

zammal, betűkéimmel! Mély ez a tó, de ha nem csal emlékezetem, nem túl mélyre vetettem a könyvet. Felhozom, ha tucatszor kell is lemerülnöm! Isten tudja már, kit emel magához. És akkor minden oldalra, ahol más neve fordul elő, oldalt, köröskörül rávésem duplán a nevem: Küküllei Márton, Küküllei Márton, Küküllei Márton. No de közben lebukok a könyvért, a könyvemért, amit teleírok, telisde-teli!

1971. Megújítva 2014-ben.

Szócs Géza

André Kertész: *Washington Square, Winter, 1954*

A kép (majdnem) középpontjában egy ember.

Őt vesszük (veszik/veszitek? honnan tudjam? helyesen: veszem) észre először.

Miért? Fölötte (valójában: mellette – valóban?) a fa nagyobb, az utcai lámpa (nevezzük, helyesen: nevezem így, általánosságban, pedig van pontos neve – ostorlámpa?) hórihorgasabb (ez aztán a szó! mármint magasabb – e tulajdonság azért elvárható egy utcai lámpától, hogy e felületes meghatározásnál maradjak). Mégis, az embert, mert egyedül ő megy? Lép, a jobb lába hátul van.

Vagy a bal.

Nem igaz, egy másik alak is van a képen.

Balról jön (mit se tudva arról, hogy) be a képbe, lép.

Mindkét alak kezében táska.

Mintha a jobb kezükben.

Mintha táska.

Munkából? Munkába?

Valahova mennek, céltudatosan, az ember (ember!) nem szokott táskával sétálni, csak úgy.

Miért nem? Abban van a szendvics, ital (tél van, termoszban tea, séta közben megállnak, esznek-isznak).

Ugyan, nem kirándulás ez, séta se.

Miért általánosítok? Miért lenne mindkettőjük táskájában szendvics és termosz?

Eléggé valószínűtlen.

Elképzelhetetlen.

Elképzelem.

Ezek (ők) amerikaiak, minden sarkon egy hot dog árus, tea, ami kell.

Amerikaiak? New Yorkban vannak, a Washington téren, ez biztos.

Meg a tél.

És ha karácsony van és minden büfé zárva?

Miért sétálnának (céltudatosan mennének, sietnének) karácsonykor, táskával?

Összeveszték a családdal, férjjel, feleséggel, egy táskába pakolták a legszükségesebbet: fogkefét, fogkrémet, alsóneműket, borotvát, parfümöt, óvszert, intimbetétet.

Legyen az egyik alak nő (a „fenti”, aki besétál a képbe), a másik férfi (aki majdnem középen, és kísétál).

Találkoznak-e?

Valaminek történnie kell, ez Amerika.

Love Story.

Olyan nincs, hogy nem történik semmi.

Márpedig ez történik.

A (nevezzük így) férfi a letaposott hóban követi a balra kanyarodó emberösvényt (sic!), embernymon van, megy, ismeretlen emberek jártak itt előtte.

Kik?

Erről a férfiről se tudom, kicsoda, kiket akarok még?

Az se biztos, férfi.

A táskájáról annak látszik.

De táska (?) van a nőnél (?) is.

És ha a férfi letér az embercsapásról (egyre jobb!), nem kanyarodik be, a kitaposott úttal, engedelmesen (miért is, hiszen akkor visszamegy, amerről jött), hanem megy tovább, egyenesen?

Akkor kimegy a képből (...), mintha kitérőt tenne.

Miért lenne kitérő? Ha arra van dolga?

Mi dolga? Hiszen céltalanul megy, azt sem tudja, hol van (akkor tehát mégsem munkába, munkából siet), most veszett össze a feleségével (gyerekeivel?), éppen karácsonykor.

Nem ő az egyetlen.

A másik a nő.

Legyen nő. Aki a „fenti”, letaposott úton megy, szemben a férfival, nem találkozhatnak.

Hacsak nem térnek mindketten jobbra, a nyomtalan hóban, a maguk taposta, egy-személyes ösvényen (még jobb!) elindulnak egymás felé.

És tárják karjaikat, ablakokban a karácsonyi, hálás közönség tapsol.

Telt házak.

A teret betölti a *Love Story* zenéje.

Meg a *Happy Christmas*.

De.

Még ha jobbra is fordulnak (miért tennék?), és találkoznak, akkor sem biztos, hogy megállnak, miért is.

Kikerülnek egymást, a nő megy tovább a férfi, a férfi a nő nyomaiban, távolodva egymástól.

A férfi visszanéz, utána megy.

Tüzet kér (mi mást).

És kimennek együtt a képből.

Happy end.

Valójában (a valóságban, ez biztos, mármint a valóság) a képen két emberi alak; nyolc kopár fa (vagy kilenc, egy a kanyarodó kitaposott nyomon belül, takarásban?); (ezek a pontosvesszők!) két utcai lámpa; egy a kép bal szélén, balra ívelő, a másik a jobb szélén, „fent”, jobbra ívelő „ostorral” (ezek az idézőjelek csak még inkább [jobban] elsatírozzák az amúgy is alig megnevezhető – addig-addig satíro-

zok, kilukad a papír –, mit látok a lukon? *itt a luk, a luk! látja? nem látja? na látja!*); hát pad, kettő a kitaposott út mellett „lent”; négy (de lehet, öt, takarja egy, bár kopár, fa) a jobb kanyar után ott, ahol éppen a férfi jár; „fent”, a másik emberi alak ösvényén (nem az övé, persze, éppen ő jár arra) hat, szemetesnek látszó valami (lehet, hét, még egy a nagy fal bal oldali vastag ágának takarásában).

Lehet, a „fenti” alak nem is ember, szemetes.

Nem látom.

Nemhogyan nem nő, nem is ember.

Love Story, vége.

El se kezdődött.

Van még két rejtélyes kerítés, egy a kép előterében kanyarog; két (de lehet három, az egyik fa törzse nem látszik; valószínű – valószínű! –, hogy a kerítésen belül van) fát kerít be; a másik kerítésnek csak a „kunkora” (vagy mi) látszik, egy fát kerít (és a többi is, biztos, ezek nem látszanak).

Biztos.

Nem látszanak.

Az nem lehet, hogy a kerítések (a kerítésekkel) a fákat óvják, hiszen négy (lehet, egy takarva, öt) fa „szabadon”, kerítés nélkül.

Talán a kerítésen belül füves terület, fűre lépni tilos, miért?

Miért ne lenne fű máshol is.

Ez egy park.

Annak látszik.

(Voltam a téren, nem télen, régen volt, nem emlékszem.

Miért nem nézek meg egy másik képet?

Mert.

Ezt nézem.

Éppen elég, ezt se látom.)

Mi van még?

Két (lehet, három, a harmadik, ha az, épphogy látszik – ha ugyan – a teteje) belógó, kopár lomb (ha kopár, akkor nem lomb; kopár ágak? annál több – mintha satírozva lennének.

Mintha.

Satírozva.

Lennének.

Erre a satírozásra hogy rátaláltam!

A satírozóművész!) a kép alsó, a harmadik (vagy a negyedik) a kép jobb szélén.

Más semmi.

Ennyit látok.

Meg amit nem.

Azt látom, amit akarok.

Ha ráközelíték – zoomolok – nyolcszázszoros nagyításban, a kép jobb szélén, a szélső pad mögött, ahol az elkerített, jobb szélső fa teteje és a belógó „satírlomb” összeér, alig észrevehetően kicsit magasabb a hó.
Annyival, mint egy fekvő ember „magassága”.
Hossza, szélte is embernyi.
Egy emberé.
Egy hulla, belepte a hó.
Mi más lehetne?
Persze, ez is Amerika, *Nagyítás*.
Ha jobban megnézem, ezerkétszázszoros nagyításban, látom, két szeme nyitva.
Nézem.
A férfi (mert férfi) most hagyja el az utolsó (balról az első) padot, még nem ért a nagy fa vonalába.
A nő (mert nő, legalábbis ember) a „fenti” nyomon mindjárt eléri a (balról az első) szemetest.
(Ha nem „ő” balról az első szemetes.)
Ezerhatszázszoros nagyításban fekete-fehér-szürke kis kockák, mintha káprázna a szemem.
Nem látok semmit.
Most látom a legtöbbet.
Mint a hulla, tágra nyílt szemekkel.

Tóth Erzsébet

Satíradír

Nádas Péter *Egy vadkörtefa fényképei hátoldalára*

halványkék ég zöld
dús lomb kicsit jobbra dől
sárga sárgás ez

se pontos fű szék
recésen éri a fény
alig látható

–

még halványabb kék
az ég két szék az árnyék
visszahúzódott

–

felhőfoslány két
szék szembefordítva a
fa lombja földig

és ott bent lehet
a harmadik szék fénylik
a bal oldali

–

fehér az ég a
lomb egyre sötétebb le-
felé átlátni

a fényréseken
a fa mögött két fehér
szék alig látszik

–

mint az előző
kép pillanat a lomb nem
mozdult szél se de

a harmadik szék
apró halvány fehér fény-
foltja a lombban

–

szemben lehet (van)
a nap az árnyék a kép
előterében

mintha lenne ott
egy asztal is a két szék
takarásában

itt lehetett (volt)
(van) árnyékban nem láttam
lombtól szememtől

–

két szék nem mozdult
(nem mozdították) mi van
a harmadikkal

–

a kép bal alsó
sarkában bokor (cserje?
mi a különbség?)

vagy valamilyen
vadvirág aljnövényzet
többet nem tudok

–

nem a fát nézem
a székeket az asztalt
ronda műanyag

tájidegen nem
ide való mi való
mi a valóság

én csak tudom mi
legyen rönkszék faasztal
mint a turista-

pihenőkben? ki-
egészítő bútorok
kiegészítik a fát

benne fénylenek
könnyűek mutatják itt
emberek élnek

–

fa alatt ülnek
a fában kint marad az
árnyék itt bent van

a fa befogad
épp itt nem nőtt földig az
ág árnyékkodú

–

nézem székek az
asztal mozdulásait
(mozdításait)

következtetek
a reggelinél ki hol
ült ki az a ki?

a fákön a fény-
rések fenn a felhők el-
mozdulásait

figyelem az alj-
növényzet fű hajlását
nem fű a szél

–

a rőt nem az ősz
az alkony színe a fán?
vagy a hajnalé?

azt hittem kezdem
magam kiismerni a
kertben én a be-

tolakodó táj-
idegen nem tudom azt
sem honnan a fény

–

sötétség hasít
középső harmadába
(a lomb középső

harmada sötét
kevésbé költői de
pontos csak hiszed)

–

érteném a fény-
viszonyokat sejteném
tisztán látnék mit

–

a harmadik szék
(miért harmadik? miért
nem első?) látszik

–

kopár lomb a fa
mögött látható csak én
nem láttam kis fa

vagy támaszték a
fa súlyos ágainak?
(szabatos neve?)

–

lehet, hogy négy szék?
négyen ülhetik körbe
az asztalt teljes

a garnitúra
hol volt? nem vettem észre
mikor kihozták

–

még idejében
(minek az idejében?)
vettem észre be-

vitték az asztalt
székeket hűvös van (volt)
mit tudom én itt

kukkolok bár a
fában kuksolnék kussolj
nincs ötödik szék

–

furcsa így a fa
székek asztal nélkül ég
fű árnyék mi még

–

a fa mögött lent
hol nincs ág fehérség hó
nem lehet máshol

nincs köd füst sem itt
ennyire alacsonyan
pára? vagy a fény

–

enyhén lejt jobbra
és/vagy emelkedik a
füvek borzolta

(mondja a költő
mintha odáig látna!)

horizont balra

–

kék lomb így látszik
mögött kék és fehér
ég hideg a fa

–

jobbra lent kék folt
pára (vagy mi) égszínű
nem tócsa füst? száll

balra fehérül
még a kép szél előtt
eloszlik (ha füst)

–

két hosszú árnyék
mint két fatörzsé nem a
fáé nem ezé

–

ég fa árnyék fény
horizont fű napestig
nézem hozhatnák

az asztalt a négy
széket télire össze-
csukva bent vannak

ki összecsuksa
asztal a székek bent hol
kint még most lesz tél

–

már itt (ott) van? a
kép fekete-fehér az
ég fehér a kert

a háttér szürke
a törzs bokor fekete

a fű színe meg-
nevezhetetlen
zöld megnevezhetetlen
a fű mondom fű

–

tél van közelebb
az asztal székek látszik
dombon a fa a

völgyben s túl dombon
fák télen nem csak ez a
vadkörtefa van

–

a fát árnyékok
rajzolták körül (persze!)
szabályos téglá-

lap elfordítva
jobbra túlsó hossza nem
látszik miért nem?

–

lombot satíroz
az árnyék – költő! a fény
meg satírradír?

–

alkonyat? jobbra
sárga fehér fény (melyik?)
a fa törzsét az

első ágat lent
(figyelem, metafora!)
kettévágta a

sötétség fűrész-
gépe nem dől este van
vagy hajnalodik

–

kék lila fény a
horizont alatt sötét
semmi fűrészgép

–

kis körárnyékban
a törzs elöl nagy árnyék
jobbra sötétül

balra halványul
az ott (hol?) nem árnyék alj-
növényzet (talán)

–

mi a különbség
a két kép között? kell hogy
legyen két kép a

fényképész kétszer
exponált más pillanat
különböző kép

mintha pár centit
közelített volna az
ágak közelebb

a kép széléhez
az aljnövényzet alja (!)
nem látszik jobbra

az ág mintha (mint-
ha!) meredekebb volna
szemem káprázik

–

keréknyomok? nem
befűtta a fűvet a
szellő (jaj de szép!)

–

közelebb ment a
fényképész igaza van

gyönyörű a fa

tartom a tisztas
távolságot nem vagyok
idevalósi

–

fehér virágok
miért négyzetes az
árnyék nézd a fát

–

minden hiába
próbálom a haiku-
öntőformákat

tartalommal meg-
tölteni színültig de
üres szétfolyik

–

nem szék virág vagy
fény földig fehér a fa
tetejéig a

fehér égig szék
asztal szerettem volna
már embert látni

–

a fújdogáló
szél emberszagot érez
(költői kép ez)

–

kihozták *őket*
ember(re)szabásúak
elüldögélnek

–

asztalnak döntve
az egyedül álló a
többi nem látszik

–

többé nem látszik
felé se nézek látom
semmit nem láttam

ZSUFFA TÜNDE

Angyal a földi pokolban

RÉSZLETEK EGY REGÉNYBŐL

ELSŐ FEJEZET

*Bécs, Irgalmas Testvérek Kórháza,
1956 decembere*

Milyen szavakkal lehet egy ember tudtára adni, hogy amiben bízott, amire várt, az nem sikerült? A remény még él, de semmi más. Vagy mégis! Van még valami... Egy bátor nő elszántsága, akarata, aki hisz a gondviselésben és az isteni csodában. Ezek a gondolatok foglalkoztatták Andreas Möllert, a *Nachrichten* című napilap fiatal újságíróját, aki az elmúlt napokban már többször végigsétált a hóval borított Taborstraße-n, de a végcél, az Irgalmas Testvérek Kórházát nem érte el. Az irgalmas rendi templomig, vagy a mellette álló gyógyszertárig még eljutott, de aztán minden egyes alkalommal meggondolta magát és visszafordult. Pedig csak néhány métert kellett volna továbbhaladnia, hogy a rendház sarkán beforduljon abba az utcába, ahol már a XVII. században is betegeket gyógyítottak. Az újságíró azonban várt, mert hinni akarta, hogy a holnap, az új nap változást ígér. Ma délután azonban elhatározta, hogy akármilyen szomorú hírt is kell vinnie annak az orvosnak, aki néhány héttel ezelőtt megmentette az életét, nem futamodik meg, hanem elmeséli, hogyan fulladt kudarcba az előre jól kidolgozott terv, és miért is nem tudta teljesíteni az ígéretét. Pedig szavát adta rá. Andreas Möller szeretett a szavakkal játszani, de nem akkor, amikor a becsületéről volt szó! Büszkén hirdette magáról, hogy ő a szavak embere. Ezzel is kereste a kenyerét. Írt és beszélt. Kifogyhatatlanul. Most mégis tanácstalan volt.

Az egyébként mindig kedélyes és kalandkedvelő újságíró sötét szemében nyugtalanság villódzott és idegesen rángatta a nyaka köré tekert kockás sálát, amely azóta fojtogatta, amióta megpillantotta a félhomályban a kórház épületét.

– Jó estét! – köszöntötte Möller a tágas előcsarnokban a portást, aki láthatóan nem igazán akart tudomást venni a kora esti látogatóról. – Engel doktorhoz jöttem. Hol találom?

– Már nincs látogatási idő, és ha nem szorul sürgős ellátásra, akkor fáradjon vissza holnap, a rendelési időben – morogta a portás egykedvűen.

– Nem beteget látogatni jöttem, és magam sem vagyok beteg, szerencsére. Egyszerűen beszélnem kell sürgősen Engel doktorral! Tenne valamit, kérem, az ügy érdekében? Mint említettem, sürgős lenne.

– A doktor nem biztos, hogy bent van még – vetette oda félvállról az idős, erősen kopaszodó férfi. Arcvonásai nem tűntek annyira barátságosnak, mint a modora.

Szürke köpenye alól kikandikáló csíkos nyakkendőjén jókora folt éktelenkedett, amely elfogyasztott vacsorájának árulkodó jele lehetett. Az öregember nem rejtette véka alá, mennyire nincs ínyére a beszélgetés. Figyelmét a keresztretjvényfejtés sokkal jobban lekötötte, és különben is, azért vállalt fiatalabb kollégái örömeire már évek óta inkább éjszakai szolgálatokat, mert ekkor viszonylag nyugalma volt. Az alvás meg már különben is nehezebbre esett.

– Egy órával ezelőtt beszéltem magával, azt mondta, hogy Engel doktor az ügyeletes ma éjszaka. Azért vagyok most itt.

– Velem ugyan, nem beszélt! Még nem én voltam szolgálatban! – válaszolt egykedvűen a portás, levette olvasószemüvegét és először vetett egy hosszabb pillantást a zilált hajú, világosszöke újságíróra.

– Teljesen mindegy most, kivel beszéltem. Arra válaszoljon inkább, hol találok a doktort! – vesztette el türelmét Möller.

– Várja magát?

– Nem... Vagyis igen.

– Miről lenne szó?

– Azt gondolom, ez talán nem magára tartozik. Önt nem azért ültették ide, hogy keresztkérdéseket tegyen fel és szűrővizsgálatokat végezzen, hanem, hogy útba igazítson bennünket. Ezért nagyon kérem, intézkedjen végre! – fújtatott Möller.

– És arrogáns – gondolta az öregember, de ezt nem merte hangosan mondani. Helyette csak ennyit jegyzett meg kelletlenül: – Felszóllok a doktor úrnak.

A portás visszatette horgas orrára vastag, szürkekeretű szemüvegét. Lassú mozdulattal elővett egy keményfedelű füzetet, kinyitotta, és ujjával keresni kezdte az orvos elérhetőségét. Möller idegesen lépkedett fel-alá, fekete kalapjának szélét gyűrögette. Megállapította, hogy a portások ebben az épületben is nagyuraknak érzik magukat, de annyi eszük sincsen, hogy az osztályok elérhetőségét fejben tartsák.

– Sebészet... 3...12 – motyogta halkán a portás és tömzsi ujjáival komótosan tárcsázni kezdett. – Halló... Salzer vagyok a portáról. Jó estét kívánok, kedves Elke nővér! Tessék mondani, Engel doktor a közelben van?... Köszönöm... Doktor úr, egy fiatalember van itt. Azt állítja, hogy maga tud róla... Hogy mi a neve? Azt nem tudom, várjon, kérem, egy pillanatot, azonnal megkérdezem.

– Neve? – hunyorgott a portás és vékony szája szélét harapdálta közben.

– Andreas Möller, az újságíró.

– Müller úr... nem... nem..., egyedül jött..., biztosan egyedül... Igenis, felküldöm. Viszonthallásra doktor úr! – köszönt el a portás és nyájas, udvarias hangjának nyoma veszett, ahogy az újságíróhoz szólt:

– Menjen fel a harmadikra, a lifttől balra megtalálja a sebészetet, Müller úr!

– Möller vagyok, nem Müller!

– Jól van, akkor Möller... mit bánom én! – rántotta meg a vállát a portás, és ismét belemélyedt a keresztretjvényfejtésbe. Előtte azért még megállapította magában, hogy már nem csodálkozik a férfi faragatlan viselkedésén és hanyagul viselt feketeszíjas, drága bőr oldaltáskáján, hiszen pontosan ilyen pimasznak és fölényeskedőnek képzelt el mindig is egy újságíró.

Andreas Möller megnyomta a liftet hívó gombot, aztán mégis úgy döntött, hogy lépcsőn megy fel a harmadik emeletre. Türelmetlen volt, szapora léptekkel szedte a lábát, már nem akart időt veszíteni. Túl akart lenni a kellemetlen beszélgetésen. Tisztaban volt vele, hogy mekkora fájdalmat fog okozni az orvosnak, aki bízott benne.

A sebészetben éppen meg akarta kérdezni, hol találja az ügyeleti szobát, amikor megpillantotta hófehér orvosi öltözékében a magas, nyúlánk Engel doktort a folyosó végén. A negyvenedik életévében járó férfi zsebre tett kézzel, nagy léptekkel közeledett felé, fehér köpenye lengett mögötte. Megállt az újságíró előtt, kezét rázott vele, de nem kérdezett semmit, csak feszülten figyelt.

– Nem sikerült. Sajnálom – kezdte Möller, és egy bátortalan pillantást vetett a fekete hajú orvosra, aki a halántékánál, igaz, alig észrevehetően, de már kissé őszült. Möller levette a szemüvegét és kézfejjével megtörölte a szemét. Nem akarta látni az orvos csalódottságtól elkomorult arcát. Kínos másodpercek következtek, majd megköszönte a torkát és folytatta:

– Magam sem tudom, mi történt velük. Mosonmagyaróváron szétváltak útjaink. Nem így terveztem, ám nem tudtam ellene tenni semmit. Engem igazoltattak, és tovább kellett jönnöm. Antóniának a kislánnyal viszont le kellett szállnia, nem léphetek a határsávba... A reményt azonban még nem szabad feladnunk. Nyitva vannak még a határok, na persze nem úgy, mint egy hónappal ezelőtt, de van még esély arra, hogy átjussanak Ausztriába... Még nem helyezték vissza az aknamezőket és a drótkerítéseket, pedig már hallottam ilyen tervekről is...

– Visszamegyek értük – vágta rá az orvos.

– Meg ne próbálja! Veszélyes! Az őrtornyokban már leselekedő őrszemek figyelnek éberén, éjszaka fellövik a világítórakétákat is. Ha magyar határőrökkel találkozna, az még a kisebb baj lenne. A problémát a szovjet csapatok jelentik. Megállás nélkül járőröznek, igazoltatnak, és nemcsak a határsávon belül, de ezt maga is jó tudja!

– Igen... igen, ezt én is láttam, viszont nem tud lebeszélni, Andreas. Nem várhatok Antóniára és arra a kicsi lányra tétlenül... – tört fel az orvosból a kétségbeesés válasza.

– Pedig nincsen más választása. Egyébként, nem hiszem, hogy még egyszer kapna beutazási vízumot Magyarországra. Ha meg igen, akkor sem mehetne oda, ahová akar. A Vöröskereszt autóit, illetve szállítmányait is szigorúan ellenőrzik. Csak célirányba haladhatnak, természetesen szovjet kísérettel. Esélye sem lenne Mosonmagyaróváron leszállni... De miket is beszélek! Azt sem tudom, hol van Antónia. Csak ott láttam utoljára, azért emlegetem folyton azt a települést! – magyarázta Möller és idegesen járkált fel-alá az orvos előtt. Azután megállt, és kezével olyan erősen szorította a táskáját, hogy ujjai elfehéredtek. – Sajnálom, hogy ilyen hírekkel kellett megjelenem. Borzasztóan resteltem, hogy nem álltam a szavamat, pedig higgye el, látszólag mindent olyan jól előkészítettem..., beszereztem a szükséges okmányokat is. Miután kitoloncoltak az országból, az andai gyűjtőtáborban vártam négy napig... Azon a szakaszon kellett volna ugyanis átlépniük a határt.

– Remélem, nem történt velük valami végzetes. Borzasztóan féltém őket.

– Megértem, ha elsőre az jut eszébe, hogy elkaphatták őket. Viszont nem feltétlenül. Elég furcsa történeteket hallgattam végig a pénzéhes, szélhámos bennszülöttekről azokban a gyűjtőtáborokban, ahol a kimerült menekülteket elszállásolják.

– Kikről? – kérdezte csodálkozva az orvos.

– Bennszülötként emlegetik azokat a helybéli lakosokat, akik úgy ismerik a határhoz vezető utakat a szántóföldeken és az erdőn keresztül, mint a tenyerüket – magyarázta keserűen Möller. – Vannak közöttük azonban szélhámosok is, akik csak többszöri nekifutásra juttatják el a menekülteket a határig.

– Nem hangzik bizalomkeltően...

– Nem bizony! Viszont eszembe jutott most valami, ami reményt adhat – mosolyodott el Möller most először. – Tudja, mit mondott nekem a maga elszánt, hidegvérű Antóniája? „Együtt vagy külön, de véghezvisszük.”

– Nem értem, miről beszél. Nem fogalmazna világosabban?

– De igen. Tudunk valahol nyugodtan beszélni? Elmesélek mindent onnantól kezdve, hogy maga elhagyta Magyarországot, vagyis, hogy a Sziklakórház előtt elváltak útjaink. A történet, hogyan is fejezzem ki magam... – kereste a szavakat Möller – drámai...

– Drámai? Annak tartja? Pedig nem is tudja, mi van mögöttünk. Csak egy rövidke fejezetet ismer az életünkéből. Fogalma sincsen mennyi viszontagságon, tragédián kellett keresztül mennünk. Hittem, hogy ennek végre-valahára vége szakad, és a sors már nem mér ránk több kegyetlen csapást. Andreas! – szólt komolyan, határozott hangon az orvos. – Valamit tennünk kell! Én... képtelen vagyok belenyugodni a mostani állapotba.

– Megértem, mert ez a történet, ahogy az imént neveztük, akár szép is lehetett volna, akarom mondani, lehetne... hiszen még nem látjuk a végét. Jelenleg azonban eléggé tekervényes – jelentette ki Andreas Möller.

– Nem lehet tekervényesebb, mint az elmúlt tizenkét év – sóhajtott fel fájdalmasan Engel doktor. Kezét kétségbeesetten tördelte és tekintete a távolba meredt. Az újságíró rezzenéstelen arccal szemlélte őt. Nem ismerte még oly régóta az orvost, de annyit azért tudott róla, hogy nagyon várta Antóniát. A nőt, akit szeretett. Mit is mondott, hány éve?... Tizenkettő?!

MÁSODIK FEJEZET

*Budapest, Szent Anna Leánylíceum,
1944 tavasza*

Antónia órák óta álmatlanul forgolódott az ágyában, sehogy sem tudott elaludni. Nem szerette a sötétséget. A háború alatt meg különösen nem, egyfajta szorongató érzés kerítette hatalmába, holott a legbátrabb növendékek közé tartozott a Szent Anna Leánylíceumban. Ha nappal volt, erősnek érezte magát, úgy gondolta, akkor nem kell félnie, mert mindent lát és hall. Ő csak a láthatatlantól félt, ezért nem sze-

rette a sötétséget. Tizenhetedik életévében járt. Igazából még az iskolapadban kellene ülnie, de a háború miatt az 1943–44-es tanévet az egész országban miniszteri rendelet értelmében április 1-jén be kellett fejezni. Már több mint egy hónap eltelt azóta, hogy mindenki hazatért az otthonába. Csak az a hat lány, köztük négy végzős, maradt az intézet falai között, akik már a tanév alatt elvégezték a Vöröskereszt ápolónői tanfolyamát és jelenleg önkéntes ápolónőként dolgoztak abban a hadikórházban, amelyet a németek alakítottak ki megdöbbentő gyorsasággal az iskolából. Eleinte csak két tantermet foglaltak el, de mivel a front közeledett, egyre több sebesült szorult ellátásra, és birtokba vették a teljes épületet.

Antónia tízéves kora óta tanult a budai Szent Anna leánylíceumban, az ország egyik legjobb és igen színvonalas képzést nyújtó intézetében. Az iskolát fenntartó szerzetesrend ugyanis nagy hangsúlyt fektetett a lányok képzésére és nevelésére. Úri kisasszonyoknak nevezték őket a hátuk mögött, mert a tehetős családok, valamint a külföldi diplomaták ebbe az iskolába küldték lányaikat. Az apácákra bízottak végtelen fegyelemben és egyszerűségben éltek az intézet falai között. Havonta egyszer lelkigyakorlaton vettek részt, kötelező volt a böjti napok betartása, és mindennap latinul hallgatták a reggeli szentmisét, valamint az esti litániát. Az egyenruha szigorú viselése is hozzá tartozott a fegyelemhez. A lányok sötétkék, térd alatt érő szoknyát viseltek, amelyet egy fehér, nagy gallérú blúzhoz gomboltak. Erre vették fel a mindent eltakaró sűrű kötényt, amelyet csak ünnepnapokon és vasárnap nélkülözhettek. Az érettségi után a lányoknak lehetőségük volt az intézetben tanítói oklevelet is szerezniük. Antónia szintén erre készült. Kislány kora óta készült arra tudatosan, hogy igazi úri kisasszony váljék belőle, és amióta az intézet falai között élt, érezte, hogy nem is szeretne innen soha elmenni. Igen, soha. Nemcsak az iskolát szerette, hanem a szerzetesnővéreket is, vagy ahogy ő nevezte őket: a kedves anyácskákat. Az elmúlt öt évben, édesanyja halála óta, ők próbálták az akkor tizenkét éves kislányba lelket önteni. Nem volt könnyű dolguk, mert Antónia a bánatát senkivel sem akarta megosztani, és bár még sírni sem látták, nem tudták elképzelni, mennyire képes egyedül feldolgozni fiatalon elhunyt édesanyja halálát.

Antónia mindig is más volt, mint a hasonló korú lányok. Sokkal érettebben gondolkodott és viselkedett. Már gyermekkorában többször a szülei tudomására hozta, alig várja, hogy felnőjön, mert unja barátnői álmodozásait, akik egyre csak képzeletbeli menyasszonyi ruhájukban tetszelegnek. Fintorogva nézte, miként készítenek maguknak menyasszonyi fátylat a frissen mosott selyemfüggönyökből, és ha a kertben virágot szedtek, abból csakis menyasszonyi csokor vagy koszorú készülhetett. Antónia gondolatai is gyakran elkalandoztak, de ő mégis inkább valamelyik történelmi hős bőrébe képzelte magát. Jeanne d'Arc, az orléans-i szűz volt a kedvence, vagyis a példaképe, akit egy árulás után máglyán égettek el. A kis francia parasztlány történetét először édesapjától hallotta. Legkedvesebb emlékei között őrzi azokat a vasárnap délutánokat, amikor Papus bőrfoteljében kényelmesen elhelyezkedve mesélt a történelem legnagyobb csatáiról, és azok hőseiről. Antóniát magával ragadta Jeanne d'Arc személyisége, akinek tizenkét éves korában látomásai voltak és azt a küldetést

kapta a százéves háború idején, hogy űzze el az angolokat országából és a trónörökös, VII. Károlyt tegye felszentelt királlyá. Antónia olyannyira csodálta kedvenc szentjét, hogy gyermekkorában gyakran látta magát lóháton, karddal a kezében harcolni az angolok ellen, és olyannyira beleélte magát a szerepébe, hogy már-már elhitte, ő is egy kiválasztott, akinek komoly küldetést kell az életében teljesítenie. Igaz, neki nem voltak látomásai. Egyszer még hosszú, barna fürtjeit is levágta édesanyja nagy bosszúságára, csak hogy külsőleg is Jeanne d'Arc-ra hasonlítson, de komoly csalódás érte, amikor meglátta, hogy a legtöbb szentképen, amelyet Papus hozott neki Franciaországból, hosszú, lobogó hajjal ábrázolják őt.

Antónia a leánylíceumban még színdarabot is írt *Szent Johanna, az orléans-i szűz* címmel. Nemcsak rendezője, hanem főszereplője is volt a darabnak. A sikeres előadás után ígéretet kapott, hogy a Magyar Művelődés Házában is bemutatathatják a darabot, ugyanúgy, mint március 19-én Salkaházi Sára szociális testvér *Fény és illat* című, Szent Margitról szóló misztériumjátékát. Ebből azonban nem lett semmi, mert időközben megérkeztek a németek és a feje tetejére állították a várost, kezdetét vette a bizonytalanság okozta rettegés. Antónia viszont nem félt, mert úgy érezte, a francia kislány életre kelt benne, mint mindig, ha szorult helyzetbe került. A nappali légitámadások alatt nemegyszer a kórház területén tartózkodott, és nem menekült elsőként a menedéket nyújtó, sötét pincébe. Turay Theodóra anyja, a rendfőnök és Barcza Magdolna nővér, a házfőnök felelőtlenségnek ítélték meg a fiatal lány tettét. Becsülték ugyan bátorságát és elszántságát, de túlzott önállóságát engedetlenségnek tartották. Ez pedig nem jó előjel, ha valaki a szerzetesi életre készül. Theodóra anyja mégsem fegyelmezte meg annyiszor a lányt, ahányszor szíve szerint tette volna, mert úgy gondolta, hogy a háború nem arra való, hogy a bátrakat elbátortalanítsák. Magdolna nővér már nem volt ilyen megértő Antóniával, mert szerinte még az ilyen helyzetekben sem lehet megengedni, hogy a szabályokat áthágva saját elképzelései szerint cselekedjék az ember. Mivel azonban Antónia hetente többször is vállalta, hogy kötszerért és gyógyszerekért megy akár gyalog is a Vöröskereszt valamelyik elosztó központjába, Magdolna nővér is hallgatott. Igaz, többször a rendfőnöknő tudomására hozta, hogy a lány viselkedése normális körülmények között nem lenne megengedhető.

– Mit jelent az, hogy *normális körülmény*? – kérdezte Theodóra anyja nyugodt hangon egy délután a szobájába betoppanó apró termetű, betegesen vékony apácától.

– Amikor nincs háború – vágta rá Magdolna nővér és megigazította két kézzel nagykeretű szemüvegét széles arccsontján.

– De most az van. Ezt nem lehet nem észrevenni. Ezt kell túlélnünk, ehhez kell alkalmazkodnunk. Ki így, ki úgy. A lényeg, hogy hittel és méltósággal végigjárjuk a ránk szabott utat...

– Valóban, tisztelendő anyja, de a zárdai életben fő az engedelmesség és az alkalmazkodás – mondta Magdolna nővér, majd vett egy mély lélegzetet, lehunyta ájtatosan a szemét és szinte suttogva folytatta: – A vakon alkalmazkodás.

– Nővérem, szeretném emlékeztetni arra, hogy Balázsovich Antónia, ugyan jelezte már, hogy rendünk tagja kíván lenni, de erre hivatalosan csupán jövőre kerülhet sor, amikor is leérettségizik. Igaz, hogy itt él velünk a házban, de a klauzúránkon kívül. Kedves Magdolna nővér, ne gondolja, hogy nem értem, mire gondol pontosan – mosolyodott el az ötvenes évei elején járó rendfőnöknő, lassan felállt az asztaltól, megigazította földig érő fekete habitusát és az ablakhoz lépett. Óvatosan elhúzta a függönyt, éppen csak rénsnyire, és kinézett a zárda belső udvarára. – Van igazság abban, amit mond. Normális körülmények között, ahogy ön fejezte ki magát, én is másképpen állnék az ügyhöz, hiszen Antónia rendünk jelöltjének számít. Most viszont más problémákkal nézünk szembe. Elég nagy baj, hogy a tanévet is előbb kellett befejezni és az iskolánkat is úgy átalakították, hogy rá sem lehet ismerni. Még az a szerencse, hogy a németek a zárdánkat nem sajátították ki, pedig mint hallottam, máshol már erre is volt példa. Jöjjön csak ide, Magdolna nővér! Mutatok valamit – mondta Theodóra anya és tett egy lépést a fehér falon függő fakereszt irányába, hogy a házfőnöknő mellé állhasson. Magdolna nővér fűgén odaugrott, és ő is jól láthatta az éppen érkező német katonai teherautókat.

– Ismét sebesülteket hoztak. Ezeknek a sebesülteknek az ellátásában növendékünk kiválóan helytáll. Kohlmann professzor szerint nemcsak ügyes, hanem igazi lelki támaszt is nyújt a betegeknek, a lábadozóknak, a súlyosan sérülteknek, illetve a haldoklóknak egyaránt.

– Hát igen... igen – köszörilte meg a torkát Magdolna nővér és kihúzta magát Theodóra anya mellett, aki még így is több mint egy fejjel magasabb volt nála. – Főleg, ha a professzor fiatal asszisztense közelében legyeskedhet.

Theodóra anya értetlenül összehúzta vastag szemöldökét, és sötétbarna szeme még jobban elsötétült.

– Mit jelentett ez a megjegyzés, kedves nővér? Meg tudná ezt nekem magyarázni? Jól gondolom, hogy ismét valamilyen fontos információt szeretne velem megosztani?

– Tulajdonképpen ezért is jöttem be most ide, hogy figyelmeztessem... – kezdte Magdolna nővér, és zavarában a fekete fátyla alatti fehér szegélyt kezdte el a füle tájékán igazgatni. – Arról van szó, hogy Antónia szemmel láthatóan... szóval Engel doktor és ő... túlságosan nagy figyelmet szentelnek egymásnak.

– Nem túlozza el ezt egy kissé, nővér? Hiszen együtt dolgoznak!

– Nem, nem, tisztelendő anyám! Biztosra állítom, hogy itt többről van szó. Ők ketten... éreznek valamit egymás iránt, olyasmit... amit nekünk nem szabad. Bűnös viselkedés... szemérmetlen gerjedelem.

– Most igazán meglepett, kedves nővér! – válaszolta hűvösen Theodóra anya és visszaült az íróasztala mögé. Hátradólt a székében és kimért hangon folytatta: – Én ennek ugyanis semmi jelét nem tapasztaltam ez idáig!

– Mert a tisztelendő anya nem tartózkodik a betegszobákban éjszaka.

– Éjszaka? – csodálkozott a rendfőnöknő.

– Igen, jól hallotta, tisztelendő anyám. Biztos forrásból tudom, hogy Balázsovich Antónia éjszaka is a kórház területén tartózkodik.

– Hiszen növendékeink nincsenek is éjszaka szolgálatban!

– Az előírások szerint ez valóban így lenne, de ez az engedetlen lány mégis ott van – erősködött Magdolna nővér és óvatosan körbenézett a biztonság kedvéért. Meg akart győződni arról, hogy senki sem hallja őket, és senki nem is akar a főnöknő irodájába belépni. Azután halkán folytatta: – Méghozzá Engel doktorral. Tudja, azzal az orvossal, aki ugyan osztrák, de a külsejét tekintve nem úgy néz ki. Úgy hallottam, hogy spanyol...

– Portugál – helyesbített Theodóra nővér –, Fatimából származik. Ezt nem hallotta? Pedig a mi szempontunkból, ez a leglényegesebb hír. Aznap született, amikor a Szűzanya már nemcsak a pásztorgyereknek jelent meg, hanem több ezer ember előtt is megmutatta magát.

– Valóban, hallottam ezt is, és ez nagyon örvendetes – hadarta Magdolna nővér –, de Antóniára visszatérve, mint már mondtam... elég közel kerültek már egymáshoz.

– Ki világosította fel magát ezekről a...

– Tényekről? – fejezte be Magdolna nővér főnöknője mondatát.

– Tények? Ezek valóban tények? – kérdezte éles hangon Theodóra anyja. – Vagy feltételezések? Szóval, ki beszélt magának ezekről a történetekről?

– Gabriella nővér. Tudja, tisztelendő anyja, Gabriella nővér a héten már kétszer teljesített éjszakai szolgálatot Engel doktor mellett, és elmesélte, hogy Antónia mindkétszer megjelent az éjszaka közepén, és amikor Engel doktor rámosolygott, akkor pír borította el a növendék arcát. Viszont van még valami... – sóhajtott fel Magdolna nővér, és mielőtt folytatta volna a mondatot, keresztet vetett és szemét az égre emelte. – Tegnap éjjel a németek behoztak egy sebesült magas rangú tisztet. Nagy volt az ijedelem, ugyanis sok vért vesztített, mindenki fel-alá rohángált, a katonák orvos után kiabáltak.

– Térjen a lényegre, ha kérhetem! – vesztette el türelmét Theodóra anyja.

– Éppen azt teszem, tisztelendő anyám, de a részletek is fontosak a tisztánlátás végett. Tehát, Kohlmann professzort felkeltették, Engel doktort viszont nem találták a pihenőben. És tudja miért? – Magdolna nővér itt szünetet tartott, arra várt, hogy a rendfőnöknő kíváncsiságát felkeltsse, de ő csak komor tekintettel nézett maga elé. Amikor látta, hogy magától kell tovább mesélnie a szemérmetlen történetet, folytatta: – Engel doktor a kertben ült Antóniával... hogy is fejezzem ki magam, szóval... ölelkezve.

– Gabriella nővér mindezt a két szemével látta?

– Igen, tisztelendő anyám, sőt azt is hallotta, hogy miután Engel doktor visszaért az épületbe, akkor Kohlmann professzor azt mondta neki: „Fiam, kedvemre való, ahogy a kis kökényszeműnek udvarolsz, de előbb mentsünk meg gyorsan egy életet!” Gabriella nővér azt is mondta, hogy láthatóan zavarba jött – jegyezte meg Magdolna nővér.

- Ki? Engel doktor?
- Nem. Antónia, mert rájött, hogy Gabriella nővér leleplezte a titkukat. És...
- Köszönöm, Magdolna nővér, eleget hallottam. Beszélni fogok a növendékünkkel.
- Ezt messzemenően támogatom, tisztelendő anyám, ugyanis aki szerzetesi hivatással bír, annak nemcsak az engedelmisséget kell megfogadnia, hanem a tisztaságot is, éppen úgy, ahogy a mi Urunk, amikor azt mondta...

Magdolna nővér vett ismét egy mély lélegzetet, mintegy erőgyűjtésre, gondolatának befejezésére, de Theodóra anya nem hagyta. Felemelte méltóságteljesen a kezét, intett, hogy köszöni, hiszen eleget hallott, és kezébe vette tollát. Ezzel jelezte, hogy most dolgozni szeretne. Amikor Magdolna nővér becsukta maga mögött az ajtót, a főnöknő az arcát a kezeibe temette. Elhatározta, hogy beszélni fog a lánnyal, csakhogy tisztán lásson, vagyis, hogy tisztán lássanak. Meg kell beszélniük, hogyan képzelik el a jövőt, még akkor is, ha háború van. Theodóra kedvelte Antóniát, ugyanúgy, ahogy megboldogult édesanyját is, akit még húsz évvel ezelőtt szintén tanított. Ugyanolyan kökényszemű, barnahajú növendék volt, mint a lánya. Amikor erre gondolt, elmosolyodott. Eszébe jutottak az idős Kohlmann professzor szavai. Ugrin Gizella természete azonban teljesen más volt, mint Antóniáé. Róla sokkal jobban el tudta volna képzelni, hogy apáca legyen. Csendes volt, és végtelenül alázatos, kedves lány. Áradt belőle a megfontoltság, a nyugalom, nem úgy, mint a lányából. Antónia tüzes volt, egy elolthatatlan tűzhöz lehet őt hasonlítani, amely néha ugyan pislákoló parázssá változik, ám ha belefújnak, ismét nagy lángra kap. Magdolna nővér engedetlen lánynak nevezte, ő pedig inkább roppant makacsnak és vakmerőnek tartja. Ezért is tudta a télen oly nagy beleéléssel eljátszani a színpadon Jeanne d'Arc-ot. Elképzelhetetlennek tartotta, amit Magdolna nővértől hallott az imént. Antónia nem az a típus, aki gyorsan szerelemre lobban. Vagy mégis? Hiszen mindig a tűzhöz, a lánghoz hasonlítja. Már Theodóra anya sem tudta, mit is gondoljon. Kiváló emberismerete most mégis azt súgta neki, hogy Antónia nem az az álmodozó, merengő szerelmes lány, mint amilyen szegény édesanyja volt.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

Keserű távozás

Lucca bármennyire is igyekezett, a gonosz erőivel nem tudta felvenni a harcot. A Vörös Hadsereg katonái nemcsak a Várnegyedet és a fővárost ostromolták, majd vették be, és nemcsak házakat raboltak, fosztogattak, hanem lányokat, asszonyokat is rettegsben tartottak. Nem válogattak áldozataik közül. Nem számított, ki hány éves, a lényeg számukra csakis az erőszakos birtoklás volt. Jól tudták, hogy tettükért nem jár se büntetés, se megtorlás. Sztálin szerint ugyanis a zord, kegyetlen háborúban a nemi erőszak nem bűncselekmény, hanem jutalom, és a katonák igenis megérdemelnek egy kis szórakozást. Futótűzként terjedt az egész országban, hogy a nőket, illetve

a gyereklányokat el kell rejteni előlük, mert különben kíméletlenül lecsapnak rájuk és a vodka hatására még érzékeltlenebbé és agresszívabbá válnak.

Amikor az oroszok a Sziklakórházban is megjelentek, a kórház dolgozói visszafojtott lélegzettel, mozdulatlanul álltak a túlzásúfolt folyosókon. Riadvá nézték, ahogy a katonák végigvágztak géppisztolyaikkal a barlangon. Az értéktárgyakon, főleg a karórákon kívül mást nem vittek magukkal és nem bántották sem az orvosokat, sem az ápolókat. Csak német katonákat kerestek és mikor rájuk találtak a Sziklakórházon át vezető ajtón, elhurcolták őket, a súlyos sérülteket pedig egyszerűen agyonlőtték. Mivel sokan azt gondolták ezek után, hogy az oroszok tiszteletben tartják a Vörös-kereszt dolgozóit, a kórház környékén szabadon mertek mozogni. Antónia is így tett egy hűvös márciusi délutánon. Gerdával sétált éppen, amikor hangos sikoltozásokra lettek figyelmesek. A Szentháromság utcában oroszok erőszakoskodtak egy fiatal nővel. Antónia és Gerda azonnal megfordultak, hogy elrohanjanak, de két orosz katonával találtak szemben magukat. Gerdát a többi katona felé hajtották. Antóniának sikerült a Sziklakórház irányába futnia, de amikor már majdnem elérte a Várfalat és le akart rohanni a lépcsőkön, egy kopasz tatárképű beérte. Durván megragadta a lány karját, a földre taszította és többször belerúgott. Antóniának a rémülettől nem jött ki hang a torkán. Megijedt az orosz tekintetétől, hiszen kicsi, fekete szemében vad örület égett. Antónia kétségbeesetten próbált küzdeni. Azután, mikor letépte a koszos, vörös csillagos egyenruha egyik kemény lengő vállapját, egy hatalmas ütés érte először az arccsontját, majd a száját. A vér íze és az erős fájdalom könnyeket fakasztva törte meg az ellenállását. Forgott vele a világ, tompán hallotta az orosz szitkozódását, aki már előtte térdelt letolt nadrágjával és erőszakos mozdulatokkal szabadította meg a lány alsótestét a ruháitól. Szétfeszítette lábait a vállára hajlította, majd még egy erőteljes ütest mért a fájdalomtól eltorzult vérző arcra. Az orosz azután durván birtokba vette a lány testét. Antónia sikítani, kiabálni akart, de csak egy erőtlen nyöszörgés hagyta el a száját. A durva ütések és az elsöprő kínok megöltek valamit a lányban. Szemei élettelenül merengtek az égboltra, míg a férfi egyre erőteljesebben zihált és rázkódott felette. Antónia a benne fejlődő életre gondolt, majd mielőtt elsötétült volna előtte minden, és elveszítette volna az eszméletét, még egy orosz katona alakját látta homályosan a közelében. Hallotta még a hangját is, valakivel jókedvűen beszélgetett.

Amikor Antónia magához tért a hideg talajon és elviselhetetlen alhasi fájdalommal küzdött, pánikszerűen a lába közé nyúlt. Vérzett. Szembesült a ténnyel, hogy nem egy rémálomból ébredt fel éppen. A szégyentől és a megaláztatottságtól keserves jajveszékelésbe kezdett. Összebb húzta magát, mert felállni képtelen volt. Az égető, zsibbadó fájdalom teste minden apró pontjához elért, de legjobban a lelkét tépte, kínozta. Még mindig érezte a vér ízét a szájában és az orosz förtelmes, izzadt, bűdös szagát a testén. Öklendezni akart, de nem volt hozzá ereje. Közben egyre csak az járt a fejében, hogy azt a koszt, és azt a szennyet, amelyet a tatárképű hagyott maga után, soha nem tudja lemosni magáról. Sem az őt ért szégyent. Az undort, amit érzett, pedig nem fogja túlélni. Abban a pillanatban szeretett volna meghalni, hiszen így

már nem tud élni. Fázott, de nem mozdult. Legalább halálra fagy. Ezért nem is kiabált. Nincs miért. Nézte a véres ujjait. Tudta, mit jelent. Az orosz megölte a kisbabáját is, ezért sem küzd az életéért. Orosz vagy oroszok? – futott végig hirtelen az agyán. Nem tudta, végül is hányan gyalázták meg, hiszen elájult.

Antónia kiegészített a halállal.

Nem emlékezett azután arra, ki talált rá és hogyan került a Sziklakórházba. Arról sem volt fogalma, meddig feküdt a Vár falánál. Csak arra emlékezett, hogy mire gondolt és mit érzett a hideg földön, mert az nem változott. Csak a helyszín. Az orvosi szobában feküdt egy ágyon és Lucca ült mellette mélyen összetörve. Amikor a lány kinyitotta a szemét, a férfi vigasztalóan megsimogatta az arcát.

– Ugye, meghalt... – szólt remegő szájjal a lány és megérintette a hasát. Lucca szomorúan bólintott. – Nem vigyáztál ránk... pedig megígérted – vádaskodott a lány, nem is sejtve, milyen sebeket ejt szavaival a férfin. – Hagytad, hogy az az állat... de az is lehet, hogy állatok elvegyék azt, ami nem az övék.

– Többen voltak? – kérdezte dühösen, könnyekkel a szemében Lucca és a lányhoz húzódtott.

– Nem mindegy az neked? – rántotta meg a vállát Antónia, és bár keserves sírás fojtogatta a torkát, egyetlen könnyet sem ejtett. Megpróbált felülni, de hiába igyekezett. Fájdalom nyilallt az oldalába, ahol az orosz megrúgta. Iszonyatos harag, bosszúvágy tükröződött a szemében. Lucca karjaiba zárta és gyengéden vigasztalta, de a lány undorodva taszította el magától. Amikor a férfi ismét megkísérelte, Antónia arcul vágta. Lucca megriadt a lány viselkedésétől. Nem tudta, mitévő legyen, hogyan segíthet neki. Csak szomorúan nézte őt.

– Tűnj el! – kiabált Antónia. A férfi nem mozdult. – Tűnj el, hallod?

– Antónia... tudom, hogy most nem könnyű, tudom, min mentél keresztül...

– Semmit sem tudsz... – rázta meg a fejét a lány. – Semmit sem tudsz...

– Engedd, hogy segítsek!

– Nem kell!

– Szeretnék... – kérte a férfi és kinyújtotta a kezét Antónia felé. Kék szemével a lány érzéketlenül nézett rá.

– Nem kell, már mondtam...

– Akkor azt mondd meg, mit tegyek!

– Azt, hogy ne nyúlj hozzám többet. Te sem. Egy ujjal se.

Lucca tehetetlenségében önkéntelenül ökölbe szorította a kezét, felállt és behúzta maga mögött az ajtót. Tudta, hogy a lányban a kétségbeesés, a megaláztatás és a düh kevergett, mégis fáj neki a viselkedése, hiszen az a kis élet, amely nem tud megszületni, az az ő gyermeke is lett volna. És Antónia is hozzá tartozik, még ha most mások birtokolták is a lány testét. Azt viszont kegyetlen erőszakkal tették. Lucca végtelenül dühös volt és nagyon elkeseredett. Tudta, hogy a lány testén a sérülések gyorsan begyógyulnak, de a lelki megrázkódtatását nem fogja egyhamar kiheverni, hiszen a lel-

két is megerőszkolták. A férfi maga sem tudta, miként fogja feldolgozni a történeteket, és azt sem tudta, mennyi időnek kell eltelnie, hogy elfelejtse azt a látványt, amikor két ismeretlen férfi behozta az eszméletlen Antóniát a kórházba. Az összevert, meggyalázott lányon cafatokban lógott a ruhája, mintha egy vadállat áldozatául esett volna. Iszonyú fájdalom ült Lucca lelkén, amikor a lány mozdulatlan testéről mosta le a rászáradt vért. Viszont egyben hálás volt a sorsnak, hogy Antónia életét legalább meghagyták az oroszok, nem úgy, mint Gerdaét és a másik nőét, akiknek vérbefagyott mezítelen holttestét a Szentháromság utcában találták meg.

Antónia szíve megkérgesedett, képtelen volt bármit is érezni. Nemcsak a gondolatai, a teste is megbénult. Igen, megbénult, hiszen nem érezte. Olyan volt, mintha nem is lenne teste. A háború benne is elpusztított valamit, amely már nem hozható vissza. Pedig ő éppen azt akarta visszakapni. Sokáig azt gondolta, hogy a háború őt nem töri meg annyira, hiszen megismerte Luccát, és mellette boldog volt, de amióta átélte azt a borzalmat a Várkertben, már Luccára sem tudott úgy nézni, mint korábban. Kerülte, pedig tisztában volt vele, hogy a férfinak mekkora fájdalmat okoz vele. Miután elültek a harcok a fővárosban, és már nem kellett bombázásoktól, nyílt utcai harcoktól tartani, Antónia elhatározta, hogy visszatér a számára idáig mindig védelmet nyújtó Szent Anna leánylíceumba, Emma és az apácák mellé. Összecsomagolta kis bőröndjét és elindult a betegszállító autó irányába, amely már várt rá a kórház előtt. Lucca utána futott, és óvatosan megérintette Antónia karját. A lány mérgesen nézett rá, ezért visszahúzta a kezét, és inkább zsebre tette szomorúan.

– Ne hagyj itt, kérlek! – könyörgött kétségbeesve.

– Nem tudok itt maradni! – rázta a fejét a lány, és tett egy lépést hátrafelé. Nem akart a férfihez túl közel állni.

– Miért nem engeded, hogy segítsek? – kérdezte panaszosan Lucca, de a lány nem válaszolt, némán nézte a férfit. – Antónia, a szerelem nemcsak arra az időre érvényes, amikor minden szép és kedvező, hanem... amikor nehézségek jönnek, tragédiák történnek. Akkor mutatja meg igazán az erejét.

– Ebben én is hittem.

– De akkor miért nem bízol bennem?

– Lucca... ne várj tőlem választ. Haldoklik itt bent valami – jegyezte meg a lány. A szívére szorította mindkét kezét és hozzátette: – De lehet, hogy már meg is halt.

– Emlékszel az ígéretünkre? Semmi és senki nem szakíthat el bennünket egymástól, és mindig megtalálalak, csak várj rám.

– Bármeddig is tart – mondta halkán a lány, miközben szemében könnyek csillogtak –, de amikor ezt ígértem, még minden másképpen volt.

Lucca le akart törölni egy kövér könnycseppet a lány arcáról, de mikor a férfi megérintette, Antónia elkapta a fejét.

– Nem akarok neked fájdalmat okozni, elég, ha nekem fáj – magyarázta a lány.

– A te fájdalmad az enyém is. Megértem, hogy innen menekülsz. Csak előlem ne fuss el. Nem akarlak elveszíteni. Vigyázni akarok rád.

– Mint idáig? – kérdezte megvetően Antónia.

– Nagyon igazságtalan vagy velem – jegyezte meg mély fájdalommal a hangjában Lucca. – Gondolod, hogy nem védtelek volna meg, akár az életem árán is, ha tehettem volna?

– De igen. Bocsáss meg..., valóban igazságtalan vagyok veled. Te nem tehetsz semmiről – suttopta Antónia. – Te nem ezt érdemled tőlem.

– Ezért sem fogom hagyni, hogy kisétálj az életemből. Szeretlek, ezt ne felejtse el... Hallod?

Lucca tudta, hogy a lány irtózik minden érintéstől, nem volt bátorsága átölelni, pedig a szíve szerint azt tette volna. Csak állt vele szemben és nézte őt. A lány válasz helyett az autóhoz sietett. Felrántotta az ajtót és beszállt. Vetett még egy pillantást a férfira, aki lehajtott fejjel állt a kórház előtt. Antónia szíve nagyot dobant. Nem akarta bántani Luccát. Hetek óta ez volt az első olyan érzése, amely jelezte, hogy megtaposott teste mégsem szűnt meg létezni.

HARMINCKETTEDIK FEJEZET

Tímáréknál a Hortobágyon

Hortobágyot csend borította. Elhagyatott, néma csend, mintha nem is élt volna ott ember. Antónia a falu szélén álló vasútállomásra sietett Tímárék házához gyors, könnyed léptekkel. Nem találkozott senkivel, az utcák kihaltak és kopárak voltak, a levelek lehullottak már a fákról, valamint a terebélyes bokrokról is. Az árkok szélén és a parasztházak elejét díszítő, vidáman pompázó virágok helyett csak a szürke, kiüresedett ágyások árvalkódtak. Minden ház környéke, minden kert az elmúlásról, a gyászról árulkodott, mintha összhangban állna a természet az ország sorsával. A faluban nyoma sem volt a feldúlt budapesti állapotoknak. Nem zúgtak a szovjet repülő Antónia feje felett, nem dörögtek az ágyúk, nem lehetett tankokat, felfegyverzett egyenruhásokat szállító teherautókat látni, nem voltak igazoltatások, mégsem keltett ez a szokatlan nagy csend a fiatal nőben megnyugtató, békés érzéseket. Rázta a hideg, pedig a bágyadt, kora téli napsugarak a csupasz fák ágain keresztül kellemesen sütöttek rá.

Antónia kinyitotta a jól ismert, szegényes ház fakapuját. Mivel a fészerből hangokat hallott, egyenesen oda tartott. Tímár Pista a sötétkék vászonból készült egybe részes munkaruhájában diót tört egy csonka nyárfatörzsön. A kis Johanna körülötte rohangu, a Tisza névre hallgató, borzas szőrű pulikutyával játszott. A gyermek élénksége melegséggel töltötte el Antónia szívét. Leguggolt és boldogan kapta karjába a felé botladozó aranszőke hajú kislányt. Tisza hangosan csaholt örömeiben, és körbeugrálta a váratlan vendéget. Antónia most nem láthatta a hűséges barát apró csillogó szemét, mert az összecsomósodott fekete szőr eltakarta azokat.

– Isten hozott, Tóni!

– Adjon Isten, Pista bácsi! – köszönt Antónia is, és azon vette magát, hogy már nem is idegesíti a „tónizás”, pedig ki nem állhatta, ha így szólították. Az elmúlt évek-

ben azonban hozzászólt, hogy itt a Hortobágyon vele sem tesznek kivételt, és ugyanúgy nevezik, ahogy a faluban élő egyetlen Antóniát. Az erősen foghíjas, szabadszájú, kövér, idős nő, akinek mindig vasvilla volt a kezében és a szénát férfiakat meghazudtoló gyorsasággal pakolta fel a lovas kocsira, Tóni néniként volt ismert. Antónia hiúsági kérdést csinált a megszólításból, nem akarta, hogy még ha csak a neve hangzása miatt is, de ezzel a nővel azonosítsák.

– Mi járatban vagy erre felé? Csak nem a mi tündérványkánkat akarod magaddal vinni? – kérdezte Tímár Pista.

– De, bizony! – felelte mosolyogva Antónia és egy nagy pusztit nyomott kislánya kerek arcocskájára. – Nélküle egy tapodtat sem teszek!

– Márpedig innét el nem viszed! Legfeljebb te is nálunk maradsz, jányom! Úgy megszerettük a mi Juliskánkat... Nem vagyok ám szenilis vénember, tudom, hogy nem ez a jányka neve, de nekem nem akaródnak a számra jönni az a flancos név. Ezért a nagyanyjával elneveztük, Juliskának. Ugye, bogaram? – kérdezte a kislányt széles mosollyal a nagyapja. – Aztán, voltál-e már benn a házban? Tudja az asszony, hogy milyen meglepetés ért ma bennünket?

– Még nem, Pista bácsi!

– Akkor gyerünk befelé, gyorsan, bizonyára készen van már a délebéddel – mondta a férfi és felemelte a ládát, amelybe a megtört diókat gyűjtötte. Majd feltette egy polcra, a többi mellé. Elindult a ház felé, térdig érő fekete gumicsizmájáról hangosan verte le a rászáradt sarat, és közben azon dűnnyögött, hogy már megint belelépett egy tócsába, amikor a tyúkokat kiengedte, pedig mennyire vigyázott. Antónia mögötte haladt vidáman, karján a kislánnyal. Már hányszor hallotta ezeket a szavakat Tímár Pistától! Mikor még Emmával itt élt, a csizmacsapkodás hozzátartozott az életükhöz, a mindennapjaikhoz. Mindig tudták, mikor közeledik a ház ura, mert a pitvar előtt megkezdődött a küzdelem: télen a hóval, ősszel a nedves falevelekkel. Csak nyáron nem hallották a csizma csapkodását és a hozzátársuló dűnnyögést. Csak, ha az eső esett.

– Ide süss, Asszony! Megjött a mi Tónikánk! – kiabált már messziről Tímár Pista és éles hangjára kiszaladt az udvarra a felesége. Erzsike fején egy fehér kendő volt, az alá rejtette ősz haját és piros rózsás otthonkáját egy csíkos kötény takarta. A kerekarcú, kedélyes asszony összecsapta az örömtől a kezét:

– Ez aztán a meglepetés! Miért nem szóltál érkezésedről, akkor nem ilyen szerény ebédet főztem volna.

– Nem szükséges. Nekem megfelel, amit élém tesznek, nem válogatok. Ne tessék már úgy bánni velem, mintha nem ismernének!

– Persze, jányom, de a vendég, az mégiscsak vendég. Főleg, ha ilyen messziről érkezik, mint ahogyan te.

– A fővárosból, ráadásul – szólt közbe Tímár Pista és Antóniára kacsintott. Szerette a feleségét ugratni. Levetette a pitvarban koszos gumicsizmáját, és a kitaposott kockás mamuszába bújít. Benyitott a gyér világítású, de barátságos, kellemes meleg konyhába, majd a sütőkemencéhez csoszogott. Egy álmos kismacska feküdt a szélén,

és apró lábait dorombolva nyújtogatta. – Mondd csak, Tóni, mi van arra tifelétek, mert az újságoknak egy szavát sem lehet elhinni.

– Semmi jó. Nem szívesen beszélek róla. Ilyen öldöklést a háborúban láttam utoljára. A Sziklakórházban alig bírtuk erővel a sebesültek ellátását.

– Aztán tudod-e, hogy az első lövések itt nálunk, Debrecenben dördültek el október 23-án? – kérdezte Erzsike és serényen terítette az asztalt.

– Igen, tetszett mondani, amikor Johannáért jöttek...

– Hát persze! Teljesen kiment a fejből, hogy találkoztunk ott nálatok. Szegény Emma még élt... Isten nyugosztalja azt a drága asszonyt. Sajnálom, hogy nem lehetünk ott a temetésén, de nem mertünk elindulni. Egészen borzalmas híreket hallunk innen-onnan. Mi is hallgatjuk ám a Szabad Európát, persze csak nagyon halkán és titokban. Odabújunk olyankor jó közel a rádió hangszórójához, és a kaput is bezárjuk, nehogy valaki besúgjon bennünket. Sose lehet tudni..., jobb félni, mint megijedni.

– Ezzel egyetérték – jegyezte meg Antónia.

– Drága Emmánk temetése miatt pedig igazán nagyon gyötör a lelkiismeret.

– Erzsike néni, ez így volt jó. Valóban nem volt biztonságos a város, a fővárosiak sem merészkedtek az utcára.

– Nem csak a főváros, az egész ország nem biztonságos az ilyen emberek számára, mint mi vagyunk. Ha egy mód van rá, ki sem megyünk az utcára – kezdett bele a mesélésbe Timár Pista. – Amikor még hittünk a szabadságban, ez október végén volt még... kihallatszott minden házból a Kossuth Rádió. Hallgattuk Nagy Imrét, meg a Himnuszt, a Rákóczi-indulót, aztán mostan mi van már megint? Ruszki nóta! Újra mossák a fejünket a marhasággal! Nem mer itt senki sem a másikkal beszélgetni. Mindenki retteg. A bolt előtt sem gyűlik már a kupaktanács, mint korábban. Mindenki megveszi, amire szüksége van, aztán le is út, fel is út, mennek Isten hírével. Ki merre lát. Zavaros, mocskos egy világban élünk. Mondtam is az asszonynak, ha fiatalabbak lennénk, híreket-hamvamat se találnák...

– Pista! Az ég szerelmére, ne olyan hangosan! – csitította a férjét Erzsike.

– Hát így kell nekem élni? Még a saját házamban sem mondhatok azt, amit akarok? – csattant fel a férfi. No, hát ezért is mennék innét! Azt mondják, hogy nem őrzik a határokat, nem nehéz átjutni rajta. Igaz-e a mondás, jányom?

– Igaz – válaszolta halkán, szűkszavúan Antónia. Kimondottan feszengve érezte magát a téma miatt.

– Ha nem szeretném annyira a kisjányt, még buzdítanálak is arra, hogy te is hasonlóan cselekedjél. Nem vár itt ránk semmi jó! Ott Nyugaton, aztán mégiscsak szabadság van!

– Ne beszéljél így, te Ember! – korholta az urát Erzsike és egy piros, zománcozott fazekat tett le az asztal közepére. A köménymaglevesből kikandikáló merőkanalat a férje felé fordította. – Egyél inkább!

– Aztán, miért nem? Ne mondjad már, hogy nem volna igazam!

– Igazad van, de hát a kisjány a szemünk fénye! Ugye, aranyom? – csücsörített kedvesen az unokájára Erzsike. Antónia szótlánul ült az asztalnál, és egyre jobban

szorított a torka. Éhes volt, mégis alig tudta magába erőltetni az ételt. Minden falattal meg kellett küzdenie, ezért inkább Johannát etette. Erzsike sürgött-forgott a konyhában, a frissen sült kenyérré keresztet rajzolt a kés hegyével, majd felvágta. Átnyújtott a férjének egy karéjt belőle, aki jóízűen kanalazta be az ebédjét.

– Csak két napot maradhatok, azután vissza kell mennem Budapestre. Szívesen maradnék, de újra munkába kell állnom – szólalt meg ebéd után Antónia és a hazugság miatt legszívesebben leharapta volna a nyelvét.

– Nem veszélyes? – kérdezte aggódó hangon Erzsike.

– Már nem. Lassan visszaáll az élet, minden ott folytatódik, ahol abbamaradt. A forradalmat leverték, nincs mit tenni már.

– Most jön majd a leszámolás! Aki nem tartja a pofáját, azzal csúnyán elbánnak. Hogy a fene egye meg a mocskos etetőjüket ezeknek a gazfickóknak! Miért nem takarodnak már el innét! – ugrott fel az asztaltól Tímár Pista és egyre jobban felhergelte magát. – Lesz itt ne mulass, jányom, én mondom nektek!... Előszednek mindenkit, majd meglássátok! Aztán téged, remélem, békén hagynak. Te is sebesülteket, meg háborús bujtogatókat ápolnál, ahelyett, hogy a vörös zászlót lengetted volna, vagy szovjet testvéreink hátsóját nyaltad volna!

– Nem... nem hiszem, hogy bántanának – mondta halkán Antónia és elvörösödött. Nem merete bevallani, hogy már elkezdtek összeírni azoknak a nevét, akik a Sziklakórházban dolgoztak, vagy csak egyszerűen a sebesülteken segítettek az utcákon. Antónia jól tudta, hogy nem véletlenül nem jelentkeztek jó néhányan már november végén a Sziklakórházban önkéntes munkára, és azt is tudta, hogy a munkatársak közül sokan elmenekültek Ausztrián keresztül valamelyik távoli országba. Nem volt ebben semmi meglepő, hiszen futótűzként terjedt el, hogy ne is számítsanak kegyelemre, mert ők is „ellenforradalmárokként” vannak számon tartva. Megpecsételődött a sorsuk, és idő kérdése, mikor csapnak le rájuk.

– Miért bántanak, Pistám! Nőkhöz csak nem nyúlnak már!

– Nem-e? Ezek? Hát még mindig nem érted, Asszony? – kérdezte Tímár Pista és szemrehányóan nézett a feleségére. – Ott van Jolán! Vele mit tettek?

– Az már nagyon régen volt!

– A vér nem válik vízzé! Ugye, te érted, miről beszélek? – szegezte a kérdést Antóniának a feldühödött férfi. A nő bólintott. – Akkor legalább mi értsük egymást! Megmondom őszintén, éjszaka nem alszom nyugodtan miattatok. Egyre csak azon töröm a vén fejemet, hogy mi volna a helyes tinétek.

– Ne tessék aggódni – válaszolta halkán Antónia, de nagyon is tudta, hogy Tímár Pista, bár egyszerű ember, de a kellő józan paraszti esze és a tapasztalata megvan az élethez.

– Könnyű ezt mondani, jányom! Már Jolán is intett a bajtól, ő is félt téged. Megjárta a poklok poklát a Szovjetunióban, ismeri ezeket, mint a tenyerét! Nem akartam az asszonyt megijeszteni, elég ijedős már így is, de már megfordult a fejemben, hogy mi lesz a kisjánykával, ha veled történik valami borzalom. Ha megint elővesznek tégedet, mint múltkorában! Akkor se tettél rossz fát a tűzre, mégis meghurcoltak.

- Pista, hagyd már végre abba a riogatást! – könyörgött Erzsike.
- Nem vagyok én vészmadár, hanem egy aggódó vénember, aki már megélt ezt és azt. Esztikém jobb sorsot szánt Juliskának, mint ami nekünk kijutott – kesergett Tímár Pista és szeme megtelt könnyel. – Meg aztán védeni akart minket a szegénytől... egy zabigyerek miatt... Jól is tette az én drága jeánykám! Jó döntést hozott... bizony ám! Téged meg az Isten áldjon meg, Tónikám, a jószágodért... és hogy megmentettél bennünket a falu csúfos szájától.
- Szóra sem érdemes, Pista bácsi! Johanna az én szemem fénye is, és úgy szeretem, mintha a szülőanyja lennék. Nagyon hiányzott már, alig vártam, hogy érte jöhessenek.
- Aztán hogyan tovább? – érdeklődött Tímár Pista és megpödrötte bajuszát.
- Visszautazunk a fővárosba, én munkába állok, Johanna meg megy a bölcsődébe – felelte Antónia és a kislányra mosolygott. Csak remélni tudta, hogy nem lepleződtek le hamis szavai.
- Hiszed, hogy ez ennyire könnyen fog menni?
- Miért ne menne? – szólt közbe Erzsike és mikor meglátta férje komor tekintetét, és összehúzott szemöldökét, folytatta: – Miben sántikálsz, te, Pista?
- Nem sántikálok én semmiben! Csak a sárban! Istenemre, igazat beszélek!
- Ne beszélj nekem! Jól ismerlek én téged!
- Na, jól van, elmondom, min forog hosszú ideje az én fejem. Mondtam már az előbb is, hogy nem alszom, csak forgolódom éjszakánként – adta meg magát Tímár Pista, és olyan kérdést szegezett Antóniának, amelyre ő legfőképpen sem számított: – Van neked családod Svájcban, ha nem csal az emlékezetem, ugye?
- Igen, a nagynéném. Apám húga. Miért tetszik kérdezni?
- Nem gondoltál arra, hogy odautazol... hogy átköltözöl hozzájuk?
- Nem – válaszolta Antónia röviden és szemét elkerekítve, kíváncsian várta, hova akar a férfi kilyukadni.
- Miért kérdezel ilyeneket, Pista? – remegett Erzsike hangja.
- Mert... már mondtam az imént, hogy ha fiatalabb lennék, nem lennék itt, ebben az országban. Mondjad csak jányom, tényleg nem akarsz...
- Hagyd már abba, te – kiabált Erzsike. – Hát, elment a józan eszed? Mire akarsz rábeszélni a Tónit? Hogy itt hagyjon bennünket az unokánkkal? Megölné a bánat!
- Azt a keservit! – legyintett a kezével Tímár Pista. – Senkit nem öl meg a bánat, csak mert új életet kezd a fiatalság... Viszont szabad világ vár Nyugaton rájuk, nem pedig ez a börtön! Te is azt mondtad, Asszony, hogy Antónia amerikai barátnője milyen más! Miért ne lehetne a mi jánykáinknak is olyan élete? Hát már elfelejtetted, hogy Tónit hogyan ismertük meg? Őt is meghurcolták itt nálunk a régmúltban!
- Hogy felejtettem volna el!
- Akkor most miért nem akarsz megérteni, hogy miről beszélek?
- Értem én... értem én – hajtogatta Erzsike és leült a kis sámlira a kemence mellé.
- Tónikám, drága Tónikám, ugye, te nem akarsz elmenni a kisjánnyal?
- Ha ilyeneket kérdezel, csak nem értettél meg engem, Asszony!

– Képtelen vagyok hazudni – kezdte Antónia halkán. – Képtelen vagyok úgy itt hagyni magukat, hogy nem mondom meg az igazat. Pista bácsi, a maga szavai megerősítettek engem a döntésemben. Sajnálom, Erzsike néni, hogy fájdalmat okozok, de... igen... én is készülök Nyugatra – vallotta be Antónia. Aggasztó, ijedt hallgatás következett. Antónia látta, hogy Erzsike arcából hirtelen kiszaladt a vér, és halálápadttá vált. Riadt, könyörgő tekintettel nézett a férjére, mintha tőle várna segítséget. Mivel Pista egy szót sem szólt, nem tiltakozott, hangos, keserű zokogásba tört ki. Antónia érezte Erzsike gyöttrő kétségbeesését, fájdalmát, marcangolta is a szívét, mégis megkönnyebbült. Kimondta, amitől félt, ami nem hagyta napok óta nyugodni.

– És hová tartotok? – kérdezte Tímár Pista kis idő elteltével. Arcán kényszeredett, zavart mosoly jelent meg.

– Ausztriába.

– Oh, hát a labancok földje itt van a szomszédban! Az nem a világ vége!

– Nem, valóban nem az – mosolygott bátorítóan Antónia. Felállt az asztaltól és letette Johannát óvatosan a földre. A kislány a nagypjához futott, Antónia pedig le-guggolt a síró asszony mellé és biztatóan átölelte.

– Aztán mentek a nagy semmibe céltalanul, vagy van ahol várnak benneteket? – hüppögött Erzsike és megfogta Antónia kezét.

– Várnak. Különben nem mennék. Tetszik tudni, már a háború alatt úgy döntöttem, hogy Ausztriába költözöm azzal a férfival, akivel össze akartunk házasodni, de az élet közbe szólt.

– Pedig mennyi szenvedéstől megmenekülhettél volna, te jó jány! – jegyezte meg Tímár Pista. – Igaz, akkor most nem ismernék téged.

– Pontosan. Mindennek így kellett történnie, ahogy történt – szögezte le Antónia. – A sorsát senki sem kerülheti el – mondta, és alig láthatóan, de elmosolyodott. Luccára gondolt, és azokra a pillanatokra, amikor Lucca ezt mondta neki. Amikor minden elkezdődött.

– És most is ehhez a férfihez mégy? – kérdezte Erzsike.

– Igen.

– Ennyi évet várt rád? Akkor nagyon szerethet tégedet.

– Igen. Tessenek megnyugodni, Johannának meglesz mindene... lesz igazi családja, otthona és Lucca a nevére is veszi őt. Megígérte.

– Tud róla? – csodálkozott Erzsike és ahogy Antónia bólintott, megkönnyebbülve felsóhajtott. – Na, hála Istennek! Ez nagyon fontos nekem, tudod, angyalom?

– Erről jut eszembe! Johanna is angyal lesz! Az új családneve, Engel, magyarul angyalt jelent.

– Engel Johanna... meg kell mondani, jól hangzik – csettintett ujjával egy nagyot Tímár Pista. – Derék legény-e ez a labanc?

– Derék bizony! – válaszolt jókedvűen Antónia. – Orvos. A Vöröskeresztrel járt Budapesten az elmúlt hetekben. Együtt dolgoztunk a Sziklakórházban, ugyanúgy, mint a háborúban.

– Onnét ismered hát! – jegyezte meg Erzsike. – Várjunk csak! Most már mindent értek! Egyszer kifaggattam Emmát, miért nem mentél férjhez, hiszen szemrevaló jány vagy. Azt mondta, hogy azért nem, mert vannak emberek, akik csak egyszer szeretnek, és az a szerelem a sírig kitart.

– Ez így van, megerősíthetem. Az én drága Dadusom is ezek közé az emberek közé tartozott – mondta Antónia.

– És te is – állapította meg Erzsike.

– Meglehet.

– És ez a férfi most újra felbukkant az életedben.

– Ne faggatózzál már ennyit, te Asszony – korholta játékosan Tímár Pista a feleségét. – Inkább arról beszéljünk, mit hoz a jövő!

– Azt még én sem tudom – vallotta be Antónia. – Egy azonban biztos! Hiába tartanak emberek ezrei Ausztria felé, erről nem lehet senkinek beszélni, mert bajba keverhetnek bennünket és idő előtt elfoghatnak.

– Mi hallgatunk, mint a sír – mondta Tímár Pista és a kezét esküre emelte.

– Akkor rendben vagyunk. Nekem is sokkal könnyebb, hogy beszélhetek erről és nem mint a tolvaj az éj leple alatt kell itt hagynom magukat... és nem egy külföldről érkező levélből értesülnek arról, hogy mi már nem a magyar fővárosban élünk. Szóval, sietnünk kell, minél előbb át kell jutnunk Ausztriába. Minél később indulunk, annál nehezebb a határátlépés.

– Mikorra tervezitek? – kérdezte remegő hangon Erzsike.

– Három nap múlva várnak ránk.

– Tehát van segítségetek. Ez jó hír – szólt Tímár Pista.

– Igen, különben nem sikerülne.

– Értem – bólogatott Erzsike. – Aztán küldjeteek ám hírt magatokról, ha megérkeztetek, hogy jól vagytok, mert addig nekem se éjszakám, se nappalom nem lesz. A bánat meg úgyis elvisz nemsokára!

– Mondtam, már az előbb is, hogy dehogy visz! Nem kellesz te az ördögnek sem! – pattant fel Tímár Pista. – Miért hordasz össze ennyi butaságot? A jánykákra boldog élet vár odaát, hát nem hallottad? Becsuktad a füledet? Ez az állapot meg csak nem tart egy örökkévalóságig, és hamarosan látjuk őket. Ne csak magadra gondoljál! – mondta a férfi. Odament a feleségéhez és megütögette pajkosan a vállát. – Meglepszünk mi kettesben ezután is, és buzgón imádkozunk azért, hogy egy szép napon betoppanjanak az ajtón.

A hortobágyi napok csak lassan teltek el. Erzsike sokat sírdogált. Az ablak mellett üldögélt, zsebkendőjével könnyező szemét és arcát törölgette. Ha a kis Johannát az ölébe vette, egyre csak azt hajtogatta, hogy milyen szomorú is az ő sorsa, mert először a lányát veszítette el, most pedig az unokájától kell megválnia. Tímár Pista ilyenkor mindig leteremtette a feleségét, aki helyett, hogy abbahagyta volna a kesergést, sírógörcsöt kapott. Antónia már alig várta, hogy útnak indulhasson Ausztria felé. Remélte, hogy Andreas Möller sikerrel jár, és megszerzi azokat a hamis papírokat,

amelyek segítenek neki Luccához eljutnia. Ha Luccára gondolt, reménnyel és szerelemmel telt meg a szíve, még az arca is felragyogott, kipirosodott. Az álmatlan éjszákakon viszont nyugtalanság fogta el, éberben forgolódott. Nem érezte jól magát. Ha aludt néhány óráskat, lidércálmok kísértették, ha az ágya szélén ült, vagy a szobában járkált, rabul ejtette a kilátástalanság, és tervei hiábavalóságának érzete. Már biztos volt benne, hogy nem akar az országban maradni, és Lucca mellett van a helye, de éjszaka mégis rossz gondolatok foglalkoztatták. Mintha egy gonosz erő el akarta volna hitetni vele, hogy nem fog szerencsével járni. Antónia tudatosan küzdött az ellen, hogy kétségek üldözzék, esetleg győzedelmeskedjenek felette. Bosszankodott, hogy mennyire nem múlt el az évek során a sötétségtől való félelme, rettegése, amely teret adott az önpusztításnak.

Az indulás napjára Erzsike megnyugodott, szokatlanul hallgatagga vált. Csak mélyeket sóhajtozott. Úgy tűnt, mintha beletörődött volna Antónia és Johanna utazásába. Tímár Pista pedig szigorú, nagyhangú intelmeket zengett. Szavaiból mégis kiérződött a mérhetetlen gondoskodás, együttérzés és megértés. Mintha ezzel akarta volna a szeretetét kimutatni családjá női tagjai felé – beleértve Tónikáját is. Ezért is érezte Antónia úgy, hogy ennek az egyszerű, alföldi magyar ember szavainak értelme örökre belevésődött a lelkébe. A Tímár házaspár nem ment ki – Antónia kérésére – az állomásra. Félt, hogy a könnyes búcsú és a barna, kopott bőröndöt cipelő fiatal nő a gyermekével árulkodó jelek lehettek volna. Jobbnak látták az óvatosságot, még ha indokolva is volt a budapesti utazás. A vörös csillaggal ellátott személyi igazolványban jól látható pecsét bizonyította, hogy Balázsovich Antónia fővárosi lakos.

Szótlatlanul álltak a nagyszülők a búcsúzás pillanatában, miután Antónia visszajött a temetőből, Eszter sírja mellől. Erzsike élelmet csomagolt az útra, Tímár Pista pedig juhászbecskáját, és egy régi kis zseblámpát nyomott Tónikája kezébe, azzal az indokkal, hogy valamire csak jó lesz. Johanna volt egyedül jókedvű, hiszen ő még nem fogta fel, hogy most sokáig nem találkozik a nagyszüleivel. Enyhe feszültség, mély bánat, és mégis a beletörődés békés csöndje uralta a konyhát. Szinte hallhatóan dobogott mindenkinek egyszerre a szíve, talán sírni is akartak, de uralták magukat. Antónia már nem csak érezte, hanem tudta is, hogy szeretik őt, és bíznak benne. Határtalan boldogság és a hála érzete öntötte el minden porcikáját és egyszerre ölelte magához fogadott családját, a Tímár házaspárt. Szorította remegő vállukat, majd csókot hintett a homlokukra és sápadt, szomorú arcukra. Azután egy hirtelen mozdulattal felkapta bőröndjét, kézen fogta Johannát és kiosont a kiskapun. Ködös, borult idő volt odakint, enyhe eső szitált az úton. Illett a szomorú búcsúzáshoz. Antónia nem akart visszanézni az utcán, mégis megtette, talán mert hallotta Tisza ugatását. Mikor megpillantotta az integető idős házaspárt a pulikutyával a házuk kapuja előtt, elragadta szívét a szorongás. Minél nagyobb lett közöttük a távolság, annál hevesebben integettek karjaikkal. Antónia is integetett, egészen addig, amíg láthatta őket az utca végéig. Tímárék kedves, mosolygós arcát, takarás pitvaros házát az emlékezetébe véste, és magával vitte a meszeségbe, Magyarország leghíresebb pusztájáról, a Hortobágyról.

BOBORY ZOLTÁN

Mostantól mindig, minden

Hosszú, gyanús volt a csend. –
nem hallottam a játékautók
és az építőkockák zörgését.
Hát felnéztem könyvemből.
Az ablaknál állt szótalán,
kíváncsi, nagy szemekkel
nézett ki a szürkülő világba.
Komoly arccal fordult felém,
mint, aki emlékezetében kutat –
látott-e már ilyent valaha?
Halkan, lassan mondta, hogy
amit lát, megossza a csodát.
– Nagypapa, potyog a hó!
Elmosolyodtam, gyanútlan,
s mert azt hitte, nem hiszem
amit ő mond, csalódottan,
összehúzott szemöldökkel,
mint tanár, értetlen diákjainak,
az ablakon át kifelé mutatva
megismételte, szinte szótagolva:
– De, nagypapa, nézd!
Potyog a hó.
– Óh, hát persze kis unokám,
hogyne látnám, hogy potyog,
potyog kint a hó...
És nekem most már mindig
potyogni fog a hó, és potyogni
fog az eső is, a fákról a levelek,
a csillagok az égről, de még
az angyalok sem úgy szállnak le
hozzád estelente, álmaiddal,
hanem, ahogy te mondtad a
nagypapának – minden potyogni fog.
A könnyeid pedig folyjanak,
áradjanak, csillogjanak
arcodon, mindig, mindig az örömtől.
Kint pedig potyogjon, potyogjon
a hó, amíg csak mondhatod
nagypádnak...

A férfiú csődje

Mert vonakodott lefeküdni,
gondoltam – hát, állva is lehet,
ebben a korban még bizonyosan.

S bár komoly tapasztalat híján,
vékonyka, nőies bal combján
határozottan, férfiasan
a ruhadarabot megoldottam.
Ajkait kicsinylőn lebiggyesztette,
de mintha mosolygott is volna:
ravaszul, kihívóan, hát gyere...

A jobb lábán már nem engedte.
Megfeszült egész teste,
s hirtelen gyors mozdulattal
közeledő kezemet ellökte....
A tartalom és a gömbölyded
forma harmóniája
felborulni kezdett...
Elnyúlott, egyre laposabb lett
a kis domborulat, és még mellé
vésziesen nyomakodott
a ruhadarab nyílása
s a már remegő kezem felé.

– Jajj, bocsáss meg, hogy
ilyen tehetetlen vagyok –
dadogtam, mire nevetni kezdett,
mit nevetni, egyenesen röhögött,
arcomra kiülő kínjaim fölött...
S megtörtént mit már
várni lehetett, férfiaságom
csődöt mondott... egy rúgás
még, és a pelenkából
minden a zongorára omolt.

Mert, hogy azon esett meg az eset,
mikor egy nagypapa, megkísérelte
állva... tisztába rakni unokáját.
Aki még végezetül,
hogy teljes legyen gyönyöre,
a *tartalom* egy részét
hirtelen fölemelte, szétnyomta,
s kedvesen, még mindig állva,
belekente azt a nagypapa szakállába.

Aki csak állt, vigyorogva:
ó, milyen aranyos az ő unokája!
S remegve mondta:
hát e kis angyalka előtt
csak nem fogok sírni,
s amit régóta tervezgetek,
elkezdek végre naplót írni.

Ez történt a nulladik napon:
a férfiú csődje...

Géczy János

A választás béklyójában

GONDOLATOK A XIX. SZÁZADI SZLOVÁK ÉS
MAGYAR NACIONALIZMUSOKHOZ

*„Akár egy halom hasított fa,
hever egymáson a világ,
szorítja, nyomja, összefogja
egyik dolog a másikat”*

(József Attila: Eszmélet)

Az elmúlt év során jelent meg Demmel József, a Békéscsabán működő Országos Szlovák Önkormányzat Kutatóintézete történeztudomány legújabb kötete, a Pánszlávok a kastélyban. Justh József és a szlovák nyelvű magyar nemesség elfeledett története (Pesti Kalligram, Bp., 286 p.). A cím már magában elgondolkodtató, hiszen egy olyan jelenségre hívta fel a figyelmet, amely mind a (cseh)szlovák, mind a magyar nacionalizmus számára lényegében kezelhetetlennek bizonyult. Konkrétan a magyar (hungarus) politikai tudattal rendelkező, de szlovák anyanyelvű nemesi réteg történetére.

Képviselőik közül elsősorban Justh József (1809–1875) turóci alispánra fókuszál a szerző, aki éppúgy bizalmas kapcsolatot ápolt Kossuth Lajossal és Deák Ferencsel, mint ahogy a másik oldalon Ludovít Štúrral vagy Michal Mudroň-nyal. A szlovák anyanyelvű Justh a reformkori magyar liberális reformnemesség törekvéseinek egyik bástyája volt Turóc megyében, sőt 1848-ban kormánybiztosként is tevékenykedett, ebbéli minőségében pedig feladata lett az akkor körözött Štúr elfogatása. A dualizmus idején országgyűlési képviselői mandátumot szerzett, tekintélyét jelzi, hogy 1875-ben bekövetkezett haláláig a Deák-párt vezetője volt.

Mindez pedig megfért azzal – legalábbis egy darabig – hogy szlovák evangélikusként kapcsolatot ápoljon példának okáért Jozef Miloslav Hurbannal. Justh ugyanis támogatta a szlovák nemzeti mozgalmat: 1861-ben ott volt a turócszentmártoni memorandumot megfogalmazó gyűlésen is, majd támogatta a felföldi szlovák nyelvű gimnáziumok megalapítását, sőt titokban a Matica slovenskát is. Amikor az – akkor már – elborult elméjű Justh kevéssel halála előtt sikertelenül öngyilkosságot kísérelt meg a mind türelmetlenebbé váló magyar kormányzat kevéssel előtte (1874-ben) zárta be a szlovák nyelvű gimnáziumokat, míg halála évében betiltotta a Matica slovenskát (1875). Vajon mennyiben járult ez hozzá Justh állapotának romlásához? Nem tudni természetesen, de nem is vethető el a gondolat, hogy a mentális és fizikai állapota romlásáért felelős öröklődéseinek ez is egyik oka volt.

* * *

Justh magatartása nem volt egyedi vagy kivételes: a szlovák nyelvű magyar nemesség tipikus képviselőjéről van szó: az évszázadokra visszanyúló tradíció a magyar nemesség részeként formálta szilárdra a magyar tudatukat, amelynek nem volt szignifikáns eleme, hogy valakivel szemben (is) identifikálják magukat. Mindez sokáig nem állt nemhogy kiáltó, de semmilyen ellentétében sem azzal, hogy anyanyelvük a szlovák volt. A modernkori nacionalizmus ezt a hosszabb ideje létező szimbiózist borította fel és tette lehetetlenné, gyakorlatilag mindenkit, aki korábban e szerint élt, a kényszerű választás irányába sodorva. A XIX. század végére mindinkább politikai programmá szilárduló nemzetállami törekvések ideája légtüres térbe „helyezte” ezt a fajta mentalitást.

A mind inkább teret nyerő és mindkét felet karakteresen jellemző türelmetlenséget e helyt csupán két idézettel illusztrálnám. Az egyik Štúr gondolata 1837-ből: „Módomban állt a magyarokat tüzetesen megismerni. Megfigyeléseim eredménye a következő: néhány kivételtől eltekintve, ezek az emberek híjával vannak minden erkölcsi tartásnak, alapelvük nem a közjó, hanem az önzés; az irodalomra nem sok gondot fordítanak, a köznép kiművelésére pedig semennyit. Bármi iránti lelkesedésük pusztán szalmaláng, miként ezt a magyarságmániájuk is mutatja.” (L'udovít Štúr: A szlovákok és a jövő világa. Szerk.: Demmel József. Utószó: Rudolf Chmel. Kalligram, Pozsony, 2012. 473–474. p.)

A másik pedig Grünwald Béláé, Zólyom vármegye alispánjájé, a szlovák gimnáziumok és a Matica ellenes harc vezéralakjájé 1878-ból: „Aki valaha jelen volt a Matica nagygyűlésén, s ott maga előtt látta a nagy számban egybegyűlt tót notabilitásokat, valóban sajátos látványnak volt a tanúja. A szlovákok általában nem híresek arcuk szépségéről és szellemes kifejezéséről. E gyülekezet tagjai sem tettek kivételt a szabály alól. Egyetlen arc sincs a sok között, mely azt a kifejezést hordaná magán, hogy a magasabb szellemi élet, az ember lelkének nemes egyensúlya vagy az őskortól öröklött jelentékeny társadalmi állások, de mindenesetre az élet magasabb régióiba emelkedés következménye szokott lenni, s amit disztinkciónak nevezünk. Csupa parasztarc a szó szoros értelmében, mert majdnem kivétel nélkül a legalacsonyabb származású emberek ezek, s arcukon majd a szenvedély, majd az elhatározottság, majd rajongás, majd a gonoszság és aljasság, majd a ravaszság, de valamennyien a nyersség kifejezése ül.” (A Felvidék. Grünwald Béla és Michal Mudroň vitairatai. Pozsony, Kalligram, 2011. 45–46. p.)

A két emblematis politikai mai szemmel nézve elfogadhatatlan gondolatai keret adnak írásunk tárgyának, a választás kényszerének. Egyszerűen fogalmazva: e légkörben nemigen maradt más út, mint az, hogy vagy magyarrá vagy szlovákká kell lenni, a középút felé vezető kapu bezárult. Bizonytal nem teljesen helytálló a hasonlat, de példának hoznám fel, milyen az, amikor a kényszeres választás egy adott helyzet szorításában mindössze kétféle utat kínál. Amikor ez év januárjában a Charlie Hebdo elleni merénylet történt, sokan álltak ki a megtámadott lap mellett. Olyanok is, akikről távol állt annak stílusa és/vagy tartalma. De a merényletet követő történelmi ponton egy időre vagy-vagy jellegű választássá egyszerűsödött a Charlie Hebdohoz való

viszony: melyik oldalon állok? Elfogadom-e, hogy legyenek olyanok, akik a maguk értékrendje szerint erőszakkal is rátámadhatnak másokra, életüket vehetnek el vagy pedig nem. Egy adott helyzetben, ott és akkor nem volt helye középútnak. Hasonlóképp ahogy a Psalmus Hungaricusban írta Dsida Jenő egy másik, a magyarok számára máig ható történeti „pillanatban”, amikor a magyar nemzethez tartozás a költő érzületében mindent felülírt: „Sok tévelygés és sok kanyar/után jutottam el ide:/ha bűnös is, magyar/s ha tolvaj is, magyar/s ha gyilkos is, magyar,/itt nincsen alku, nincsen semmi »de«”.

Korántsem ennyire rövid időre – a történelem mércéjével mérve tizedmásodpercnnyire – és nem egy konkrét eset (merénylet) kapcsán, de az adott politikai klímában a mindkét oldalon felerősödő, egymásra is reflektáló nacionalizmusok hatására ilyen leegyszerűsítő választás elé került a XIX. század második felében az, aki egyszerre hordozta identitásában a szlovákságot és a magyarságot. Lássunk erre egy konkrét példát, méghozzá egy korántsem Justhéhoz fogható súlyú közéleti szereplőét. Az ő példája szemléletesen mutatja ugyanis, hogy e kényszerű döntés milyen mélységekben hatolt be a vegyes tudatú társadalom szövedékébe (is) és miképp torolta meg magát az, ha valaki nem tette le a garast egyik vagy másik irányba.

* * *

František (másképp Franko vagy Ferko) Kabina – Kabina Ferenc – 1844. október 13-án látta meg a napvilágot Szénásfalun és Budapesten halt meg 1931. november 11-én. Édesapja, Andrej (András) mészáros volt, így a fiatal Ferencnek meg kellett küzdenie az elsőgenerációs értelmiségiek minden nehézségével. Előbb a pesti, később a bécsi egyetemen jogot hallgatott, aztán Selmecbányán vitt önálló praxist, amit valamikor az 1880-as évek elejétől Budapesten folytatott. Az 1900-as évek elején feladta budapesti lakását és kiköltözött Békásmegyere, majd Csillaghegyre, ahol birtokán gazdálkodott, de rövid időre elhagyta lakóhelyét, hogy 1919–1921 között átvegye a Turóc vármegyei znióváraljai gimnázium igazgatását. A Kabina részvételével még az 1860-as években megalapított gimnázium ekkor kezdte meg működését ismételten, ez készítette őt arra, hogy az általa olyannyira szeretett intézmény szolgálatába lépjen. Hozzá kell tenni, hogy Csillaghegyről történő távozásához hozzájárult, hogy az 1919. évi magyarországi események idején a kommün elkobozta birtokát, ezért az 1920-as évek elején Vágsellyén, majd Nyitrán lakott. Ezt követően viszont haláláig csillaghegyi házában élt, sírja a helyi temetőben volt.

E rövid életrajzi vázlat után lássuk kissé részletesebben ki volt ő. Kabina szlovák nemzetűdata viszont a kezdetektől meghatározó lehetett, hiszen alig 18 éves korában, 1863-ban ott találjuk a Matica slovenská alapító tagjai között, ami jelzi útkeresését és közösségben való gondolkodását is. Ugyanez a szellemiség érhető tetten abban is, hogy az 1860-as években létrejött három felső-magyarországi szlovák nyelvű gimnázium – Nagyrőce (1862), Turócszentmárton (1867) és Znióváralja (1869) – közül ez utóbbi (katolikus) gimnázium alapítója Martin Čulennel, egykori

besztercebányai tanárával, szintén Kabina volt. Ugyancsak 1868-ban tisztviselője lett a Pesten működő Slovenský spolok v Peštbudine (Pest-budai Tót Egylet) nevű egyesületnek, amely általános, felekezetekhez és pártokhoz nem kötődő, a fővárosi szlovákságot képviselő kulturális szervezetként működött. 1870-ben bécsi egyetemi hallgatóként az ottani szlovák hallgatókat tömörítő Tatran egyesület első elnökeként találkozhatunk Kabina nevével. A kultúra területe mellett Kabina azonban a politikában is a tettek mezejére lépett, mint látni fogjuk. Ez pedig röögös talajnak bizonyult – természetesen nem csupán számára, hanem minden nemzetiségi politikusnak a dualizmus Magyarországon.

A szlovák vezető értelmiség tábora még az 1860-as években kettészakadt, két, egymástól igen eltérő irányzatra, amelyek 1861-től önálló sajtóval is jelentkeztek. A magyarokkal megegyezést kereső körök lapja a Priatel' ludu (a Nép Barátja), a nagyobb önállóság irányába törekvő szlovák nemzeti irányzaté a Peštbudinské vedomosti (Pest-Budai Tudósítások) volt. E két irányzat közül az utóbbi területi önkormányzatot akart kialakítani az ún. Felső-magyarországi Szlovák Kerület (Okolie) keretében és Béctől, az ottani kormányköröktől várt ehhez támogatást (miután Pest-Buda megvitatni sem volt hajlandó érdemben a dolgot).

A másik irányzat a megyei szintű autonómiát, valamint az oktatásban és közigazgatásban a szlovák nyelv használatát tűzte ki célul, és ezt a magyar kormányzattal való együttműködés révén látta kivitelezhetőnek. Ez utóbbi volt az úgynevezett „új iskola” (Nová škola), amely a turóci „régikolával” szemben lépett fel. Az 1867. évi kiegyezés lehetetlenné tette a „régikola” érvényesülését, nem véletlen, hogy az addig Pesten kiadott újságjuk 1869-től Národnie noviny címmel Turócszentmártonban jelent meg. E viták során kristályosodott ki mindinkább az elsősorban Pesthez kötődő, Ján Palárik terézvárosi katolikus lelkész és Jan Bobula pesti építész által fémjelzett „új iskola” köre, amely – a szlovákság céljainak elérését szem előtt tartva – a mindenkor magyar kormányzattal való együttműködést, az iránta való lojalitást minden másnál fontosabbnak ítélte. Ám roppant szerencsétlen módon a magyar nemzeti türelmetlenség okán ez az irányzat is kudarca iránt ítéltetett. A három szlovák nyelvű gimnázium 1874–1875-ben végrehajtott bezáratásával (a vád pánszlávizmus volt), illetve a Matica 1875. évi megszüntetése lehetetlenné tette helyzetüket, a szlováksággal szemben nemzetiségi türelmetlenséget gyakorló magyarországi kormányzati politika erődemonstrációra épülő lépéseivel e csoportosulás törekvései talajt vesztek. Lapjuk megszűnt, vezéralakjaik közül Palárik 1870-ben elhunyt, Bobula pedig a sorozatos kudarck hatására felhagyott az aktív politikai szerepvállalással és ekkortól elsősorban az általa addig is sikerrel űzött üzleti/építészeti életben érvényesült.

Felmerül a kérdés, milyen mozgástere maradt annak szlovák oldalon, aki ezt követően is a magyarokkal való kiegyezést kereste? Kabinában buzgó aktivitással párosuló erős igazságkereső öntudat munkált, ami nem a magyar nemzetiség ellen, hanem a szlovák nemzetiség érdekében készítette kulturális és politikai színezetű fellépésre. Gondolkodásának sarkköve volt, hogy a szlovák nemzetnek a magyar nemzettel

együttműködve, a történelmi Magyarország (Uhorsko) keretein belül kell megtalálnia helyét. Nézetei, irányultsága – részben belső késztetésre, a személyiség éréseéből fakadóan, részben külső okok miatt – a változás nyomait is magukon viselték, de alapvetően mindig ezt az irányvonalat követte. Ez sokakban keltett ellenszenvet, nem egyszer illették őt szlovák értelmiségi körökben a hungarofil jelzővel, ami nem számított éppen dicséretnek. Sajátos „különutasságát” olyan momentumok jellemzik, mint pl. az, hogy Kabinát örömmel töltötte el, mikor sajtóvétségért börtönre és pénzbírságra ítélték, mert így a sokak által megkérdőjelezett hazafisága igazolást nyert. Hasonlóan jelzésértékű lépés volt részéről, hogy az 1919-től általa igazgatott znióváraljai gimnáziumban – ellentétben a többi hasonló intézménnyel – nem oktatták az ún. „csehszlovák” nyelvet, hanem külön a csehet és a szlovákot.

Az „új iskola” mérsékelt politikájának fájdalmas kudarcát követően a csalódott Kabina – sokakhoz hasonlóan – óhatatlanul is közelebb került az ún. „régiközönség” köréhez. 1875-ben született Sándor fia keresztapjának Kabina még azt a Kajuch Józsefet (Josef Kajuch) kérte fel, aki 1872 és 1896 között a kormányzó Szabadelvű Párt képviselője volt a Liptó vármegyei rózsahegy-i választókerületben. A Matica felszámolását és a gimnáziumok bezárását követően azonban a nemzetiségi kérdés kiegyensúlyozottabbé válásával érzékelt lehetett egyfajta radikalizálódást Kabina fellépésében is, ami egyebek mellett izmosodó baloldali nézeteinek hangoztatásában nyilvánult meg. Ugyanakkor továbbra sem volt tapasztalható nála a többségi magyarsággal szembeni ellenérzés – ami ugyanakkor nem volt érvényes a magyar kormányzatra.

Kabina fellépésének radikalizálódása kötődik a századelőn kifejtett szerkesztői/kiadói tevékenységéhez. Már 1878-ban Selmezbányán Perún címen politikai–ismeretterjesztő lapot adott ki, 1883-ban az Uhorské noviny (Magyarországi újság), 1902–1903 között a Hlas ľudu (a Nép Hangja) kiadója és szerkesztője volt. A legnagyobb jelentőséget a Hlas ľudu-nak kell tulajdonítanunk, amely alcíme szerint „az elnyomott szlovák földművesek, iparosok és munkások politikai és társadalmi havi lapja” volt, híven tükrözve kiadója/szerkesztője baloldali nézeteit. Még inkább tükrözi ezeket a nézeteket az a bizalmas jelentés, amelyet a magyar igazságügy-minisztérium államtitkára, Bernáth Géza írt tárcájának vezetője számára. Bernáth a „nemzetiségi és szocialisztikus lapok és megmozdulások” elleni eljárásokról negyedévente írta jelentéseit. Ezek egyikében, 1904. május 17-én sok más mellett az alábbiakat vetette papírra a „tót nyelven megjelent hírlapok vagy nyomtatványok” tárgyában: „A Hlas ľudu című budapesti lap sajtópere Kabina Ferenc békásmegyéri ügyvéd, szerkesztő jogerős elítélésével befejeztetett.” Kabina három hónapot töltött a váci börtönben, emellett pedig 400 korona pénzbírsággal is sújtották őt.

Természetesen, mint oly sok minden másnak, a fenti konkrét példák érzékeltette folyamatnak is legalább kettős olvasata van. František Kabina, ahogy tapasztalatai gyarapodtak, nézeteinek mind erőteljesebben, kériretlenebben adott hangot, ugyanakkor ez részben válasz is volt. A századforduló idején, mint már esett róla szó, az egymást követő kormányok alatt a nemzetiségi – és így a szlovák – politikusokkal, lapokkal, iskolákkal, egyesületekkel szemben nemzetiségi sajtóperek, bírósági eljárás-

sok egész sora indult meg. Ez a fellépés erőteljesnek és durvának bizonyult: mások mellett a szlovák nemzetiségi politika olyan jelentős képviselői kaptak börtönbüntetést, mint pl. Svetozár Hurban Vajanský, Milan Ivanka, Andrej Hlinka stb. E hullám ragadta el Kabinát is – egyfelől. Másrészt viszont azzal, hogy épp ezekben a nehéz években felvállalta a H'las Ludu kiadását, amely nem csupán nemzetiségi, de baloldali lapként „halmozottan hátrányos” helyzetű is volt, óhatatlanul magára irányította a figyelmet.

Mint fentebb láthattuk, František Kabina végül börtönbüntetést szenvedett az általa szerkesztett folyóiratban közöltek miatt ellene megfogalmazott vád alapján, a Hlas l'udu épp hogy három évfolyamot ért meg, őt magát pedig működésében az ügyvédi kamara – korántsem mellékesen, erős minisztériumi nyomásra – felfüggesztette. Ezekben az években, a századelő éveiben költözött Békásmegyerre és nyilván nem írhatjuk pusztán a véletlen számlájára, hogy innentől kezdve már nem ügyvédként praktizált, hanem ottani birtokán gazdálkodott.

Politikai életműve összességében tehát kétségkívül csonka maradt, aminek okát részben azon idealizmusában kell keresnünk, amely egy mind kiélezettebb nemzeti-ségi/politikai helyzetben hirdette a két nemzet egymásra találását. „Hungarofil” nézetei, továbbá az, hogy Budapesten, majd a magyar főváros agglomerációjában élt, sokak szemében szlovákságát is kérdőjelessé tette. Aligha véletlen, hogy a Szlovák Nemzeti Tanács megalakulásának végső folyamatában nem vett részt és nem kapott meghívót Turócszentmártonba a Szlovák nemzet deklarációjának (Deklarácie slovenského národa) kihirdetésére sem 1918. október 18-án. Nem kétséges, hogy ezek a dolgok fájdalmasan érintették őt.

De elszigeteltségének oka volt az is, hogy rendre pökhendinek ható, ellentmondást nem tűrő módon fejezte ki nézeteit, már-már kizárólagosan ragaszkodva az általa tudott/tudni vélt igazsághoz. Igaz, ez a konokság alkalmanként eredményes is lehetett egy-egy kiélezett helyzetben, így pl. amikor 1919-ben átvette a znióváráljai gimnázium igazgatását, sikerrel akadályozta meg, hogy tradicionális székhelyéről Nyitrára helyezték át az intézményt, de határozottságát (önfejűségét?) az is mutatja, hogy a csehszlovák oktatásügyi tárcával is perre ment, mikor az nem akart engedélyezni egy, a gimnázium javát szolgáló gyűjtést. Összességében ez az eset is azt mutatja, hogy mindinkább magára maradt nézeteivel, személyisége, az általa képviselt eszme mindkét oldal (magyar/[cseh]szlovák) számára kényelmetlen volt. Azt, amit ő gondolt a szlovákság helyzetéről, sem a magyar, sem pedig a csehszlovák nacionalizmus nem tudta és nem akarta tolerálni.

* * *

František Kabinát ezzel együtt ma a szlovák kultúrtörténet jeles alakjaként tartják számon. 2006. február 16-án Jozef Karvaš dzsesszenész, aki a Kabina család azon ágából származott, amelyik nevét hajdan Karvasra magyarosította, büszkén nyilatkozott származásával kapcsolatban arról, hogy egyik dédnagybácsija Andrej Kmeť

volt, a másik pedig František Kabina „szerkesztő és kiadó”. Eközben a Duna túlsó partján, Esztergomban, már említett Sándor fia egykori lakóházán, az esztergomi főtéren a 13. szám alatt álló, 1843-ban épült klasszicista, emeletes házon 1989 ősze óta emléktábla jelöli, hogy itt élt egykor Katona Sándor, az esztergomi Nemzeti Tanács elnöke. Az a Katona Sándor, aki Kabina Sándorként született, de nevét magyarosította, és aki apjával – súlyos magánéleti ellentétek miatt – tizenéves korától soha többé nem állt szóba, miközben ő maga erős magyar érzelmekkel politizált.

Két nemzedék, két sors: apa és fia, akik nem békéltek meg egymással több évtizeden át – alighanem a nacionalizmusnak is köszönhetően... Vajon van-e olyan ember, aki akár Szlovákiában, akár Magyarországon kapcsolatot vél felfedezni az ünnepélyes megemlékezések nemzeti fényében szoborrá merevedő két alak között? Aligha. Szükséges volna pedig meglátni, hogy egyazon család két-két tagja lett a szlovák, illetve magyar emlékezeti kánon alakja: s éppenséggel egyikük politikai útja sem volt éppen diadalmenet.

* * *

E ponton felmerül a kérdés, hogy a nacionalizmusok választási kényszere hány embert sodort erre vagy arra? Egyáltalán tárgyalható-e mindez a hagyományos nemzeti diskurzusok keretében? A korábbi tilalomfák, tabuk mentén formálódott kánonok nehézzé teszik az útkeresést. Pár évvel ezelőtt Demmel József Ludovít Štúr állítva kutatásai középpontjába, két könyvet is közreadott: az egyik Štúr életét és művét helyezte új megvilágításba, a másik Štúr által keletkeztetett szövegeket adott közzé (Demmel József: A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a XIX. századi Magyarországon. Kalligram, Pozsony, 2011. 374 p.; Ludovít Štúr: A szlovákok és a jövő világa. Szerk.: Demmel József. Utószó: Rudolf Chmel. Kalligram, Pozsony, 2012. 798 p.).

Demmel arra tett kísérletet, hogy kiragadja mind a heroizáló szlovák, mind a diabolizáló magyar nemzeti történeti narratíva erőteréből Štúr, és azok retrospektív, már-már anakronizmusba hajló, a kánonba ágyazott alakot visszamenőleg viszonyítási ponttá alakító, annak mindent alárendelő, ekként történelmietlen megközelítése helyett a politikust a maga korának viszonyai között értelmezze. Vagyis nem az eredmény (Štúr lezárult életműve) felől, hanem a kezdetektől indul ki, azon kérdések mentén, amelyekre Štúr maga is kereste a választ.

Magyar oldalon korábban egyoldalúan „el lehetett intézni” a hatályos magyar közjog és a történeti Magyarország területi integritása felől közelítve Štúr ügyét, ám a szlovák „térfelel” Csehszlovákia létrejötté bonyolulttá tette mindezt. Az első emlékező szövegek nem jelenítik meg az első és egyetlen vezért, a tévedhetetlen harcost, aki megingás nélkül tör célja felé. Kritika, személyes ellenszenv, viták emlékei bontakoznak ki e korai források nyomán. Az idealizált hős képe az 1880-as évekre ágyazódott be a szlovák értelmiség tudatába, ami aztán tovább transzformálódott Csehszlovákia létrejöttével, ahol Štúr csehekkel folytatott vitái hirtelen kényelmet-

lenné váltak. Nem véletlen, hogy a magyar országgyűlés szlovák képviselője, Milan Hodza számára politikai eszménykép volt Štúr 1907-ben, de ugyanő 1920-ban már felröptette Štúrnak az önálló szlovák utat, amely a csehektől elválasztott szlovákok feletti magyar nemesi uralom konzerválásához járult hozzá szerinte.

A két háború közötti Csehszlovákiában éppenséggel nehéz volt kezelni a szlovák önállóság érdekében a csehekkel is konokul szembenálló Štúrt, hiszen fellépése elmentésben állt a csehszlovák nemzetegység ideájával. Utolsó művével pedig (A szlávok és a jövő világa), amelyből kicseng csalódottsága, voltaképp lehetetlen volt mit kezdeni. Nem véletlen, hogy sokáig nem látott napvilágot szlovákul. Nehéz ugyanis bármiféle ideológia sérelme nélkül arról értekezni, hogy egy alapvetően liberális felfogású férfi nemzetiségi alapon szembekerül az ugyancsak szabadelvű forradalmi Magyarországgal, amely számára ugyanakkor elfogadhatatlan a szlovákság önálló nemzeti léte, ezért bizalmát az abszolutista Bécsbe veti. Majd reményeiben csalatkozva az ultrareakciónak nevezhető Oroszország felé fordul és egyesült szlávorságot, pravoszláv hitű és orosz nyelvű államot vizionál: mintha azt a pánszláv egyesülést vázolná, amitől magyar ellenfelei korábban – irreálisan – leginkább viszolyogtak. Ám ez az elképzelés szlovák és csehszlovák szemmel nézve is elfogadhatatlannak bizonyult – épp attól az embertől, akit a szlovák önállóság és függetlenség első számú harcosaként tartanak számon. Ez az eset kiválóan példázta, miképp sérül tehát szükségszerűen egy politikai örökség korrekciós vizsgálata, ha azt bárki megkísérli a napi politika értékrendjébe belekényszeríteni.

Miért is van ez így? A mindenkori politika magához ragadott egy-egy szeletet a gazdag és ellentmondásos Štúr-életműből, majd azt Štúr egészeként igyekezett felmutatni, az „Ipse dixit!” elvét pedig arra felhasználni, hogy saját ideológiáját a torzult emlékezetű Štúrral támassza alá. Miközben A Szlávok és a jövő világa szemléletesen mutatja a mítosz lendületes hőrozsza és a kétségek között vergődő, utat kereső, csalódásoktól megedzett, meghasonlott ember közötti különbségeket. Štúr munkájának sajátos sorsa arra szolgáltat példát, hogy miként került az írója halála után önálló útra lépett mű az újabb és újabb ideológiák hálójába, hogyan változott annak értékelése, ahogy megkísérelték a különféle eszmerendszerek struktúrájába illeszteni azt.

* * *

Visszatérve írásunk velejéhez: a fenti példák, Juszt Józsefé, František Kabináé, Ludovít Štúré egyként igazolják, hogy a mindenkori politika miképpen nehézkedik részben az identitásukat kereső vagy azt nem is kereső, de a mind erősebbé váló présben azt revideálni kényszerülő emberek sorsára, mindennapi életére, másfelől még e sorsok történetének megírására is. Elgondolkodtat az a szembeesülés, hogy a második világháború utáni csehszlovákiai magyarok reszlovakizációjának egyik vezéralakja, „a csehszlovák” Rajk, Vladimír Clementis külügyminiszter a XVII. században magyar nemességet elnyerő családból származott. A família egy ága lett szlovákká, épp az, ahonnan ő származott, de ő maga tisztában volt rokonságával, eredetével, ma-

gyarországi nemességével. Mindez nem befolyásolta identitását, cselekedeteit – ami azonban e cikk kapcsán hangsúlyos elem az ő esetében, az az, hogy sem a magyar, sem a szlovák nacionalista kánonba nem illeszthető be mindez, amit fentebb írtunk róla.

Összegzésként annyi mondható el, hogy az egyéni identitásválasztást számos körülmény befolyásolhatta, de a nacionalizmusok meghatározta légkör nem hagyott teret a harmadik utas megoldásoknak. E türelmetlen és szűk látókörű nacionalizmusok kiváló táptalajt biztosítottak a Közép-Kelet-Európában a korábbi keretek között értelmezhetetlen nemzetállami ideáknak. Hogy ez hova vezetett, azt lemérhetjük – egyebek mellett – a trianoni döntést és hatásait mérlegelve.

Ilia Mihály

BAKONYI ISTVÁN

Szegedi Kovács György

„enyhítő körülményei”

A Sárszentmihályon élő és Fehérváron dolgozó költő tudatosan építi életművét, miközben elismertsége is fokozatosan növekszik. Évekkel ezelőtti Vajda János-díja mellett természetesen megjelenő köteteinek a színvonala jelzi ezt a leginkább.

Enyhítő körülmények – ez a talányos címe az új verseskötetnek, amely alig félszáz oldalon tartalmaz új és kevésbé új műveket. A szerkesztő Román Károly szerint: „Szegedi Kovács György világképének középpontjában, ahogyan korábbi és új versei bizonyítják, a golgotai kereszt áll. Erős hitének, erkölcsi értékrendjének meghatározó forrása a krisztusi áldozat, a krisztusi dráma paradoxona, amely szerint Isten éppen szelídsége, szenvedése, határtalan szeretete révén szerez hatalmat és teret a világban.” Így igaz, és hozzátehetjük, hogy persze ez az erős hit önmagában még nem elég ahhoz, hogy érvényes költészet jöjjön létre. Mindehhez az a lírai tehetség szükséges, amely költőnknek sajátja.

A „golgotai kereszt” meghatározta világ azonban ezzel a kötettel még teljesebbé, ugyanakkor sokszínűbbé is vált. Igaz, voltak más irányok korábban is, hogy csak a „régészűnős” verset említsem, amivel elnyerte a fent már jelzett díjat. Idesorolhatjuk „családi lírájának” szép darabjait is, amelyekben a szülőknek állít emléket egy-egy életkép fölsvillantásával. Persze többek ezek az életképeknél, hiszen itt is érzékelhetjük a transzcendens értékeket. Megelevenednek a gyerekkor pillanatai, az anya és Isten háta mögé bújó fiú alakja. A *Fényképek* második része pl. így szól: „Itt meg az Isten háta mögé bújok, / és egy apró medencében / derékig erő vízben állunk / egy fekete palástos férfival, / aki jobb tenyerét / fejem fölé emeli, / s az exhumált poklok jajait / lassan visszatemetgeti / friss-kenyér testével / a kegyelem.”

Megjelenik az apa képe is: itt nyersebb, puritánabb a versvilág. A nyers és a kegyelemmel teli környezet együtt formálta az eszmélni kezdő, jövőző költőt. A költőt, akinek miniatűrjei, a végsőkig tömörített remekei meglelégedéssel töltik el az olvasót. Pl. ez az ötsoros: „Nyakadban nyúzott csönd a sál. / kezdedben megvakult hóvirágok. / Apró bogarakra ülnek a szavak, / s elúsznak, elröppennek, / télbe zordult lángban.” (*Nyakadban*) Metaforák, szinesztézia – ezekkel is él Szegedi Kovács György. Ízig-vérig modern költő, bár tudom, hogy az ilyesfajta meghatározás lehet üres is, hiszen pl. nagy romantikusunk, Vörösmarty is nagyon modern, akár XX. századi értelemben is. Megjeleníti a totális tisztaságot, főként az anya-gyermek viszony ábrázolásában. Hasonlóképpen ír az emberi esendőségről, a csetlő-botló ember kiszolgáltatottságáról. És az isteni világ mindenek-felettségéről. A keresztvállalás föl-emelő voltáról. A szeretetközpontúságról. Intellektualitása sok mindent meghatároz, s mindez szerves egységet képez hitével, meggyőződésével.

Az is fontos, hogy a profán és a szakrális egymás mellett van jelen verseiben. Az apró, jelentéktelennek tűnő életmozzanatok és az örökkévaló értékek egymásba ölelkeznek. Vagy éppen szólhatnánk az élet és a halál találkozásáról. S mindezt sajátos hangon, szabad formában, puritán eszközökkel éri el Szegedi Kovács. Ez jellemzi a kötetcímadó verset is, amelyről Román Károly így ír: „...elképzelhetetlennek tartja, hogy ... egy Isten nélküli világban önmagához méltó életet élhessen, hiszen magára maradva csak létének csonkaságát, a múlandóság drámáját élheti át.” S ez a szellemi és lírai világ közeli rokonságban van olyan költők életművéhez mint pl. Pilinszky János vagy éppen Kalász Márton, akinek néhány szavát mottóként is itt látjuk a *Szívem szemébe* c. vers élén. A rokon vonások tetten érhetőek a versépitkezésben és a világlátásban. És bizonyos fokig az Újhold c., a második világháború után rövid ideig létezett, de mindmáig meghatározó folyóirat köreiből tartozó szerzők hatása is érvényesül itt. Nem jellemzi tehát a nyers közéletiség, ám sokkal inkább az elvont, vagy éppen konkrét, de mindenképpen az örökkévalósághoz köthető elemek gazdagsága.

Mindehhez tartoznak a finom hangú szerelmes versek is: *Légszomj, Mielőtt a szél*. Ez utóbbiból egy rövid részlet: „...hulltál rám, s / hullsz ma is, / mint dalba mártott / édes gyümölcs.” Igazolódik itt és másutt is a költő, az ember hűsége, kitartása, tántoríthatatlansága. Mint ahogy más szempontból egy másik kitűnő versében, a Dienes Ottó egyik festménye ihlette *Kérdéseinkre* is ezt igazolja. Nagy titkok faggatója itt a költő, miközben érzékelteti a fájdalmat is. „A szomszéd szobában / a festményen / hallgatódik a kehely, / s a kenyérben rejtőzködő / Isten / térdére hajtja fejét.”

Szegedi Kovács Györgynél alapfogalmak: a remény, a kegyelem, a kereszt, a lélek, s aztán a megvalósulás. Amikor „féregtelenít az Isten”, és „kezd kirajzolódni / korona formája”, ahogy a *Lassan kezd* c. vers mutatja. Persze nem gondolhatjuk, hogy mindez létrejöhetne egyfajta belső küzdelem nélkül. Mint ahogy *Epilógus*ában is láthatjuk a nagy példa, „az első drámaíró” véget nem érő Művének idézését. Hiszen a megfeszített „lyukas kezű ruhája / rajtunk ragyog.”

Nagy öröm a versszerető olvasónak, hogy így szól egy jó költő az örökbecsű dolgokról.

(*Vörösmarty Társaság, 2014*)

SZEGEDI KOVÁCS GYÖRGY

Nyakadban

Nyakadban nyüzött csönd a sál.
Kezedben megvakult hóvirágok.
Apró bogarakra ülnek a szavak,
s elúsznak, elröppennek,
télbe zordult lángban.

Tükörkép

Ülünk a kanapén,
fogjuk egymás kezét,
illetve te a kisujjamat,
mert mi még így tudunk csak
igazán barátkozni.
Bambulunk előre,
mintha TV előtt ülnénk.

Te most mire gondolsz
abban az aprócska kagylóülésben?
Én egy galambokat kergető kisleány,
aztán egy lakótelep mögötti
sárga pitypang mezőre,
hol egy kicsi lányka a
csokrával dicsekszik.

És egyre örvénylenek fejünk fölött
megszelídíthetetlen ős-örökségeink,
melyek álmunk legmélyéről törnek ránk,
mint lelassult, öreg pók
elraktározott zsákmánya.

Papa!
Nézd, a tükörképünk a szekrényen;
ott ülök melletted
és fogom a kisujjad.

Vasútállomás

Képes volt
egy órával korábban
kimenni az állomásra,
hajnalban kirángatni
puha ágyamból.
De azok a várótermi zajok;
bőröndök és csomagok
diszkrét duruzsolása.
A vastag, sárga vonatjegy
koppanós lepecsételése
az első öröm reggel óta,
ami lehajolt hozzám; utazunk!

Vonulunk ki az emberekkel,
csetlünk-botlunk a vágányok között.
Anyuka izgatottan szalad,
húz, vonszol maga után,
nehogy lekéssük,
nehogy elinduljon nélkülünk.

Felkapaszzkodunk.
Én az ablaknál.
Biztos ez a pesti vonat?
Van itt másik asszonyom?

Majd elcsendesedik minden,
s az állomás,
a fák
lassan elindulnak
visszafelé.

Álmomban mindig

Álmomban mindig csak
hátról látom
tiszta gyapjú fejed,
megfoghatnám e úgy, hogy
nem fordulsz meg,
vakító, láng kezéd?

TÓTH LÁSZLÓ

Andriskám szerkesztő úr

FUTAMOK ÉS RAJZOK SIMONFFY ANDRÁSHOZ *

Simonffy András a korábbi irodalomtörténet-felfogásoktól messze eltérő, 2007-es *A magyar irodalom történeteinek* majd ezer oldalas harmadik kötete mindössze egyszer említi, egy stb.-vel végződő felsorolásban (igaz, az legalább vele kezdődik), ám az sem írói teljesítménye okán, hanem a magyar film és irodalom 1960-as évekbeli, illetve az 1960–1970-es évtizedfordulót jellemző párhuzamai kapcsán mint annak a „tiltásoktól, publikációs nehézségektől sújtott” nemzedéknek a tagját, melynek filmes *előfutárát* szóban forgó tanulmányában Györffy Miklós az *Álmodozások kora* (1964), az *Apa* (1966) és a *Szerelmesfilm* (1970) Szabó Istvánjában találta meg. Megelőzően Kulcsár Szabó Ernő *sokakat provokáló* kísérlete, az 1993-as *A magyar irodalom története 1945–1991* ennyi teret sem szánt neki: még a nevét sem említette meg. Ezzel szemben a „sóska”, az akadémiai *A magyar irodalom története 1945–1975* – különösen az 1973-as *Egy remek nap* és az 1981-es a *Kompország katonái* okán – még pontos és méltányos értékelést ad róla (az 1965-tel záruló „spenót” értelemszerűen még nem vehette figyelembe), a *Fiatál magyar prózairók 1965–1978* közti sereglesztését bemutató tanulmánykötet pedig érzékeny és hiteles arcképet festő külön fejezetet adott neki fiatalabb pályatársa – nemzedéktársam –, Szkárosi Endre tollából. Mivel a szóban forgó kötet ábécésorrendben értékeli tizenhat kiemeltje teljesítményét, Simonffyra csupán annak vége felé kerül sor (mindössze Spiró György és az íróként azóta már erősen háttérbe szorult s az élők sorából is eltávozott, elsősorban filmdramaturgként és forgatókönyvíróként jeleskedő, ilyen minőségében többek közt – a rendező, Bacsó Péter mellett – *A tanút* is jegyző Újhelyi János került mögé). Simonffy, nemzedékének, az 1960-as években indultaknak azonban – első könyvük megjelenését tekintve – az 1965-ös *Lázadás reggeliggel* az elején áll (Nádas Péter *A bibliája* is csupán két évvel később látott napvilágot), s a teljesítmény felől nézve is az élcsapatban (volt?) a helye. Vagyis irodalmi belépője nem csupán jelképesen, hanem valóságosan is egy új prózairói nemzedék és életérzés, egy új világrészélelési mód, új érzékenység jelentkezését – „nemzedéki alaphangját” (Szkárosi Endre) – jelentette az 1960-as évek közepére sok szempontból elszürkült, nem kis mértékben ideológiai, hatalom szabta korlátai miatt is fáddá vált, s a legjobb lehetőségeihez való visszatalálás útját (útjait) kereső magyar irodalomban, s a hozzá felzárkózó nemzedéktársaihoz hasonlóan erőteljesen megnyilatkozó eltérést a magyar próza korábbi népi-realista, illetve nyugatos hagyományaitól. Simonffy „korszaknyitó” (Tarján Tamás) első kötetének címe egyenesen e nemzedéki életérzést megjelenítő metaforává vált, maga a könyv pedig megnyitotta 1960-as évekbeli, szemléletváltó szépprózánk ajtaját az ún. „közérzet-irodalom”, „közérzetpróza”, illetve a „lézengő, csavargó,

* Az *Önarckép* – *másokban* sorozatból.

csapongó hősök” előtt, akiknek úgyszólván – szintén Tarját idézve – „Az ideig-
óráig tartó szituáció, kaland” az egyedüli tulajdonuk.

Ennek az életérzésnek, sehová-sem-tartozás- és idegenségtárgyalásnak a társadalmi
háttérét maga Simonffy egy 1969-es nyilatkozatában villantotta fel hitelesen: „A
jövő, lám, már jelenné bonyolódott, de még ma sem a miénk. El sem tudjuk kezdeni
életünket: legtöbbünknek arra sincs lehetősége, hogy saját otthonában saját életfor-
mát teremthessen. Lázadások, kompromisszumok, megalkuvások hálójában vergő-
dünk, egyre gyakrabban tükröződik szemünkben a gond: hogyan kell hát élni?” S
még két évvel később, 1971-ben, az *Egy remek nap* megjelenése idején is arról *me-
rengett* nem kis malíciával Faragó Vilmos Élet és Irodalom-beli interjújában, hogy
bár a soros írószövetségi közgyűlés főtitkári beszámolója az írók „gépkocsigondjának”
megoldásáról regélt diadalmasan, neki a legkevésbé sem „gépkocsigondjai”, hanem
sokkal inkább „lakásgondjai” vannak, lévén hogy tizenhárman élnek egy lakásban.
S pontosan fogalmazott nemzedéke bizonytalan helyzetéről és rossz közérzetéről az
Új Írás fiatal írók számára rendezett ankétján is: „Rossz a közérzetünk. Ajtót nyitot-
tak nekünk, de mintha nem minket vártak volna.”

Pedig a *Lázadás reggelig*, mai szemmel, egyáltalán nem jó könyv, korának iro-
dalmi-társadalmi, lelki környezete azonban jelentősen felnagyította kétségtelen –
vagy ahogy Szkárosi Endre fogalmaz megértően: „még kibontakozás előtti állapot-
ban” levő – értékeit. Hiszen ma már nem kis gondjaim vannak a könyv néhol erősen
naiv szemléletével, didakticizmusaival, moralizmusával (mint *A bitang kölyök* vagy
még a viszonylag jól olvasható címadó novella esetében is), nyelvi modorosságaival,
erőltettségével. Talán még a legátgondoltabb szerkezetű, legtisztább nyelvezetű,
legegyenletesebb vonalvezetésű és ökonómiájában is takarékos írása itt Simonffynak
a már az 1977-es *A világnagy zsíroskenyér* satirikus-humoros, az abszurdal (is) ka-
cérkodó történetei felé mutató *Szekerénylakók*, melynek fiatal, lakástalan házaspárja
helyett tulajdonképpen a lány apjától ajándékul kapott, majdnem egy szövetkezeti
lakás árán vásárolt koloniál ebédlőbútor válik a főszereplőjévé s cselekményének szer-
vezőjévé, a korabeli társadalmi viszonyok, emberi kapcsolatok görbe tükrévé. Nagy-
jából ugyanezekért – „programosságáért”, „didaktikusságáért” – marasztalja el a
szóban forgó, bár „történeti jelentőségű” kötetet Szkárosi Endre is, amihez még a „lé-
lektaniség úgyszólván teljes hiányát” is hozzáteszi.

Tény viszont az is, hogy Simonffy, indulásakor, nemzedéke legismertebb és „leg-
foglalkoztatottabb” alkotója lett, és szerkesztőként is legenda övezte. Ő kapott pél-
dául a magyar sajtótörténetben elég különös indulású, Németh György szerint
„nehéz szüléssel” világra jött, azután néhány sikeres és visszhangos, egyre inkább ön-
járó, s a hatalomtól egyre jobban függetlenedő évfolyam után gleichstaltolt, 1971–
1975 között előbb még negyedévenként, létének második esztendejétől azonban
antológiaformában megjelenő *Mozgó Világ* két „füzet”-ének, az 1972-es ötödiknek
és az 1974-es hatodiknak a főszerkesztésére is. („A *Mozgó Világ* szerkesztősége a váll-
táskám volt” – nyilatkozta ezzel kapcsolatban; főállásban Simonffy az Új Írás szer-
kesztője volt.) Első évében a lap még negyedévenként jelent meg; az első két szám

Szabó B. István felelős szerkesztő neve alatt (aki 1972-ben úgy kapott József Attila-díjat, mint az MSZMP Központi Bizottságának dolgozója, hogy ezután is még majd két évtizedig kötete sem jelent meg), a harmadik és a negyedik szám pedig a szövevényes sorsú, kacskaringós írói pályájú, ötvenegy évesen elhunyt Gáll István szerkesztésében (kevesen tudják, hogy rajzfilmdramaturgként ő jegyzi a Nepp József és Romhányi József nevével fémjelzett, máig remeklésnek ható *Mézga család* 1969–1974 közti, második szériáját). Simonffy Andrásnak a Mozgó Világból szintén két füzet főszerkesztése jutott, melyek azonban már egy éves kihagyással követték egymást (1972-ben és 1974-ben). A lap (elő)történetének nehéz évei voltak ezek, megkeserítve a feladatot lelkesen vállaló, a szerkesztést a lap rendszeres megjelenésűvé történő átalakításának hitével kezdő, tervekkel teli Simonffy életét, aki számára az akadozó megjelenés és a lap körüli, a legfelsőbb pártvezetés részéről fönntartott állandó bizonytalanság távlatosabb szerkesztői koncepció kialakítását sem tette lehetővé. (1974-es, nagyrészt Alexa Károly segédletével készült Petőfi-kötetük – a körülményeket nézve – a mai napig jól megkomponált, alaposan megtervezett munkaként értékelhető, mellyel arra törekedtek – így a lap első szakaszának monográfusa, Németh György –, hogy egy „hagyományos” témát nem szokványos módon, újszerűen, a forradalmiság felülről diktált értelmezését megkérdőjelezve járjanak körül.) Írónk – csalódásai ellenére – továbbra sem adta fel a lap továbbfejleszthetőségének hitét; meggyőződése szerint a lap legfontosabb feladata a minőség következetes képviselése és védelme volt: elgondolásában lapja „kivetné magából a máshol megjeleni nem tudó selejtet éppúgy, mint azokat, akik már csak papi segédlettel tarthatnak igényt a »fiatal író« címre”, szigorúan „a művek alapján ítélve meg az alkotót és nem fordítva”. A Mozgó Világ folyóirattá történő átalakítására – igaz, egyelőre kéthavi periodicitással – végül a következő évben született felsőbb döntés, ám arra 1975 decemberétől már Veress Miklós kapott megbízást, aki felelős szerkesztőként alapvetően a Simonffy által képviselt elvek mentén látott munkához. Veressék tevékenységét azonban a párthatalom és a kulturális kormányzat a legkevésbé sem nézte jó szemmel, és előbb Veress Miklós 1981-es, majd a helyébe léptetett Kulin Ferenc 1983-as menesztésével – és szerkesztőinek önkéntes távozása után – a lapot azzal próbálta kompromittálni, hogy egy új főszerkesztő és egy új szerkesztőség kinevezésével azt további megjelenésre ítélte. A régi Mozgóval tehát a kulturális politika, mint Reményi József Tamás, a lap egykori főszerkesztő-helyettese jellemezte, „öngólt rúgott”, s az ehhez vezető sorsdöntő *támadás* megindításához szerintem épp Simonffy adta Veressnek a passzot, akitől végül az akciónak új, döntő lendületet adó Kulinhoz került a labda.

Ilyen körülmények között és ilyen események mellett jelent meg nyolcvényi kemény írói munka eredményeként 1973-ban a *Lázadás reggelivel* szemben az írónk pályájának kopernikuszi fordulatát jelentő *Egy remek nap*, amely nemcsak magának Simonffynak, hanem egész nemzedékének (egyik) kiemelkedő kötetévé vált, melyre a rákövetkező évben méltán kapott József Attila-díjat (a másodikat a *Kompország katonáiért* adták neki 1980-ban – mert akkoriban még mindig a megelőző esztendő arra érdemes irodalmi alkotásait ismerték el a díjjal, s ha valakitől egymásután két-

három ilyen is találtatott, annak méltánylását nem utasították el azzal, hogy már van neki, illetve nemrég már kapott egyet). A ma is minden szempontból érvényes, magas színvonalú, lélektanilag is hiteles, feszes szerkezetű, bármely kánon részévé joggal válható mű szinte mindegyik novellája, elbeszélése – a szerintem tévesen „kisregénynek” mondott, s nem igazán találó című *Sátrak melegével* együtt – méltán tartozhatna a magyar elbeszélő próza mindenkori antológiadarabjai közé, s ha ezeket némelyik mai (illetve tegnapi vagy holnap) *kánonista* mégis figyelmen kívül hagyhatónak vélné (vélte, véli), úgy az az adott olvasat – és kánon – hiányosságait, bizonytalankodásait jelzi, s nem az íróéit. Mindenképpen Simonffy érdeme, hogy bár a *Lázadás reggelig*-ből aligha következik törvényszerűen, illetve aligha vezethető le közvetlenül az *Egy remek nap*, az visszamenőleg is segít értelmezni és új megvilágításba vonni a bemutatkozó kötet írásait, és sok vonatkozásában már előremutat egyfelől *A világnagy zsiróskenyér*, másfelől a *Kompország katonái* világelemzése(i) felé is. És még valami: bár már a *Lázadás reggelig*-ben is megmutatkozott Simonffy kötetsszerző és -szerkesztő képessége, az, írónk egész pályáját tekintve, itt teljesebb, itt csúcsonyul ki leginkább (bár egy-egy kritikusa ezután is elmarasztalta bizonyos kompozíciós hiányosságaiért). Nem véletlenül került az *Egy remek nap* középpontjába az *Idegen városban* című novellája (hét itteni írása negyedikéként), jelezve például az „idegen városba” kerülség léthelyzetének, illetve az idegenségérzetnek a téma- és motívumszervező szerepét írónk pálya- és életmű-alakulásában. Az „idegen város” motívuma már a *Lázadás reggelig*-ben is felbukkan (a „*Szerezz barátokat*”-ban például), s ezt viszi tovább az *Egy remek nap* szóban forgó opusában, majd ezt teljesíti ki, ennek hiányérzetét – a „Valami hiányzott” létállapotát – növeszti fel Simonffy a novellájával megegyező című (kis)regénye is, de például bizonyos értelemben ezt a helyzetet fordítja meg a halála után szűk két esztendővel, 1997-ben megjelent posztumusz *Itáliai levelek*-ben is, melynek Olaszországból haza, élettársához írt levelei szerint épp idegenben, Rómában, illetve Olaszországban érzi magát otthonosan, miközben odahaza egyre nagyobb idegenségérzésével küszködik. S hogy mennyire ez az elemi idegenségérzése vált ekkorra személyiségének már-már identitásképző elemévé, az is mutatja, hogy 1971-es elbeszéléskötete kapcsán is a maga „vendég” voltát, „jöttment” voltát ecseteli Faragó Vilmosnak, s annak az „oknyomozó történelemkutatásnak” elszánt folytatását ígéri, melynek „saját születéstörténete” is részét képezi, azaz tudni szeretné, „hogyan lett” ő, „milyen hatásokra” lett olyan, amilyen lett, s főleg: hogyan tudná „berendezetté”, otthonossá tenni „az életet”, az életét. (Látjuk, innen már egyenes út vezet a *Kompország katonái*-ig, s ez a „történelemkutatás” a fő területe az 1990-es *Rozsda* ősznek is.) Ekkori más irányba fordulásáról, érdeklődésének pályájának módosulásáról így vallott később, a rendszerváltás táján Eszéki Erzsébetnek: „...én voltam a » sikeres fiatal író«. De tudtam, hogy mindez édeskevés. Amikor harminchárom éves lettem [1974-ben! – T. L. megj.], töprengeni kezdtem azon, hogy apám ennyi idő korában már a nagypolitika, a történelemformálás sodrában élt. Én pedig [...] még mindig valamiféle kamaszkorban élek, nem határoztam meg önmagam helyét. Akkor gondoltam először arra, hogy a koordinátáim meghatározásához apám sorsát kell legel-

sőként nagyregénnyé formálnom.” (Nyilván érdeklődése ilyenén fordulatának eredménye az is, hogy 1984-ben ő rendezte sajtó alá Almásy Pál altábornagy, a második világháború alatti magyar ellenállás egyik főszervezőjének 1944–1945-ös *Sopronkőhidai naplóját*).

Az *Egy remek nap* 1974. május 9-én kelt dedikációja jelzi („Tóth Lászlónak jó barátsággal sudruch Simonffy András [a tanár úr]”), hogy ekkor már meglehetősen gyakori találkozásainkban: kocsmázásainkban, beszélgetéseinkben-csizmecseréinkben megnyilvánuló, viszonylag közeli barátság is kialakult köztünk. Hozzá is fölmentünk néha (előfordult, hogy csapatostul, négyen-öten is követve őt; gondolom, nem mindig felesége, Csi öröme, főleg amikor előzőleg Krúdy Gyula emlékét idéztük nagy tál ételek és szopora boroscancsók mellett a Ráday utca Erkel utca sarkán levő, akkori lakásukhoz közeli Vörös Postakocsiban (a városnak ez a része, írja Simonffyról – a Jegenyéről – szóló találó kisportréjában Vámos Miklós, „ez idő tájt még nem alakult vigalmi negyedde, sötét volt, kutyagumiban gazdag”); aludtam is náluk, nem is egyszer, lekésve mindig minden (aznapi) vonatomb Dunaszerdahelyre, ahol akkoriban (is) éltem, s ahonnan viszonylagos szaporasággal – szinte heti-kétheti rendszerességgel – át-átmenekültem szülővárosomba, kiszellőztetni az agyamat az akkorra már erősen Husák elvtársék konszolidációját nyögő, egyre levegőtlenebbé váló Csehszlovákiából – könyvekért, lemezekért, kiállításokra, színházba, moziba, hangversenyekre, felszabadító baráti csevejekre. De hogy pontosan mikor, milyen előzmények után, milyen körülmények között ismertem meg, arra már nem emlékszem (levelezésem, naptárbejegyzéseim, újságkivágataim feldolgozásával talán egyszer ez is kideríthető lesz, de egyelőre nem is érdekes itt). A szlovák–magyar keveréknyelvű ajánlás dátumából azonban biztosra vehető, hogy a „tanár úr” dedikációjára idehaza, Dunaszerdahelyen került sor, ahol egy általam szervezett irodalmi tanácskozás magyarországi előadójaként töltött el néhány napot (a tanácskozáson irodalom és közírás kapcsolata, társas viszonya volt a téma; másik előadónk a hazai Zalabai Zsigmond volt – a megelőző évben Csoóri Sándort hívtuk meg előadónak [modern] irodalom és népköltészet kapcsolatáról, melyhez két felkért hozzászólónk Tózsér Árpád és Koncsol László volt). Mi több, „Andriskám szerkesztő urat” még arra is rá tudtuk venni, hogy üljön be Szigeti László, illetve Bereck József meg közém a valamelyik csallóközi faluban – Vásárúton? Nyárasdon? – rendezett járási irodalmi színpadi fesztivál zsűrijébe, ami, gondolom nem lehetett valami szórakoztató a számára (vagy nagyon is szórakoztató volt). A „Tanár úr” eredetére sem emlékszem már, csak gyanítom, tréfából – adott helyzetekben – akár „tanárurazhattam” is, de az is lehet, hogy írónk emlékezett rosszul arra az egyik, Hungária kávéház-beli találkozásunkra, amikor a Magyar Ifjúság riportere szerint állítólag le„Andriskámszerkesztőúr”-aztam őt. Ez még 1973-ban történhetett – szintén vissza kellene keresnem –, amikor megérkezve Budapestre, barátaimat keresve szokásom szerint benéztem a nagy múltú New York-palota háromszintű kávéházába („mélyvíz”, földszint, galéria) – az épületben egészen a rendszerváltásig tucatnyi kiadó és szerkesztőség székel, így a nap bármely szakában jó eséllyel meg lehetett ott találni valamelyiküket –, ahol a Dohány utca fe-

lőli bejárat mellett Andrást pillantottam meg, s látva, épp interjút ad, kissé zavarodott örömmel köszöntem oda neki, amit szorgalmas skriblerünk később, gondolom, a hatás kedvéért úgy kommentált, hogy interjú közben egy félénk pályakezdő lépett oda hozzájuk az ismert író tanácsát kérni, akit lányos zavarában „Andriskám szerkesztő úrnak” szólított.

Később viszont már mindegyre elkerülték egymást útjaink. Neki így alakult a sorsa, nekem úgy, bár mivel addig is megvolt a magunké, magyarázatnak ez nem egészen jó. Többször megpróbáltam már a magam számára tisztázni, olykor nem kis lelkifurdalások közepette, magamat hibáztatva, hogy a későbbiekben – kerek két évtizeden át – miért nem találkoztunk már, s miért nem kerestem a társaságát, vagy miért nem futottunk össze akár véletlenül is, jöllehet 1985-től már Budapesten éltem magam is (bár lehet, hogy akkorra már ő csúszott ki vidékre). Mindegy, így történt, aminek talán nincs semmilyen kézzelfogható, szavakkal megmagyarázható oka (igazából hallani is egyre ritkábban hallottam felőle, később már azt se). Így alakult, így rendeztetett el valahol odafönt – mást nem tudok rá mondani. Mivel már az 1977-es *A világnagy zsíroskenyér*ben sem találom a dedikációját, gyanítom, hogy már ekkorra elmaradtak személyes találkozásaink, pedig a kötet – az *Egy remek naphoz* hasonlóan – valóságos kultuszkönyv lett dunaszerdahelyi baráti körünkben; szinte nincs írása, mely ne keveredett volna bele mindennapi társalgásainkba, hivatkozásainkba, példalózásainkba; különösen az *Isten háta mögött*, vagy *Az igazi lecsó* lélektani bravúrja, a *Várunk rám* humoreszknak álcázott, századszor is végigröhögött kis abszurdoidja, a *7/c* szájjártató hrabali mesélése, a gyermekrajzok bájával sugárzó *Üres kád* krokija, a *Márk bort hoz és megissza* fonákja, mely elsősorban szereplőinek hitelesen megrajzolt belső világát, belső látását működteti, az emberélet népmesei elemeket mozgósító lírai parabolája, *A világnagy zsíroskenyér*, a *Horgolmányok* lélektanilag mesterien megrajzolt házastársi elidegenedettsége, a *Visszatérés a fálvédőre* szatírája (bár ez, új olvasatban már kissé felületesnek, publicisztikusnak, irányzatosnak tűnik), vagy később *Kihajolni veszélyes* címmel s nagyszerű színészekkel (Tomanek Nándorral, Bodrogi Gyulával, Koltai Róberttel és az abban ott remek színészi teljesítményt nyújtó színházi rendezővel, Szikora Jánossal), továbbá a Zombolyai János rendezésében filmre vitt hangjáték, a *Tartályvonat Pest felől*, vagy még a *Lázadás reggelig*ből kiemelt, szintén hangjátékká átirrt *Szekerénylakók*. De egy-egy elemükkel, helyzet- és jellemteremtő erejükkel még a kötet riportszerűbb, az írói szándék lólábát észrevehetően kilógató novellái – mint az *Isten háta mögött*, *A zenélő gondola* vagy a *C. Béla újra él*, s talán, mostani olvasatomban, a pazar nyitányú és remek fináléjú, de a közepén moralizáló publicisztikába csúszó *Visszatérés a fálvédőre* – is túlmutatnak önmagukon, bár figyelmeztetnek azokra az erényeivel egy töről fakadó veszélyekre is, melyeket Simonffynak később egyre kevésbé sikerült elkerülnie.

Egyébként igen beszédes az az ív, melyet írónk – kötetivel jelzett – pályaszakaszai leírnak. Míg ugyanis az első könyvének meghatározó motívuma az örökül kapott, változtathatatlanul tűnő világgal szembeni lázadás volt, melybe az író – a fiatal író – elemi erkölcsi érzékével minduntalan beleütközött, a második kötetben már a lé-

lekrajz és a helyzetelemzés domborodik ki, és lényegében ez jellemzi már a társadalomrajzi elemeket is kidomborító, a kor irodalmában erős vonulatot képező tényirodalmi, „valóságirodalmi” művek közé is besorolható harmadik könyvét, az *Idegen városban* is, addig a negyedik, *A világnagy zsíroskenyér* (kíspróza)remeklései már a parabolának, az iróniának és a szarkazmusnak adnak tág teret, a fájdalmas groteszk és keserű abszurdoid veszi át a részletező valóságfestés helyét, a körünkben ugyancsak szemnyitó műként olvasott és szintén kultuszkönyvnek számító, s a kritika által is az írói életmű csúcspanaszakjaként emlegetett *Kompország katonáiban*, valamint a későbbi *Rozsda őszben* – eredetileg a *Hétköznapi sztálinizmus* címet szánta neki – viszont már a történelem az elemzés terepe és tárgya, az író alapvető léttapasztalatai és -dilemmái már kiélezett társadalmi-történelmi helyzetekben fogalmazódnak meg. Az *Idegen városban* is inkább már ez utóbbiakkal tart rokonságot, egyenesen ezek felé mutat. Voltaképpen riportregény (közvetlen előzménye is – nem véletlenül – egy rádiós riportsorozat volt), a megírásához alapul vett élményanyag nem emelkedik az írói látomás szintjére, ellenkezőleg – tudatosan – megmarad a leírásnál, a társadalmilag fontos kérdések sorolásánál, a tudósításnál, amit az író kissé patetikus-fennkölt utószava is aláhúz. Tehát, bizonyos értelemben már ez is *történelmi* ihletésű mű, csakhogy még a jelen idejű, azaz az éppen *történelmi* történelem egy szeletét mutatja meg, konkrét időhöz és térhez kötött szociográfia, melynek erős, mindent elfedő referencialitása az általános érvény felőli értelmezésnek a lehetőségét sem kínálja fel (s még a regényt az „Írói mestermunkára valló figurák egész sora” mellett „jelentős tudatformáló szerepéért” dicséret Monostori Imre is „kompozíciós hibái”, „kompozícióbeli egyensúlyzavarai” marasztalja el). A *Kompország katonái* és a *Rozsda ősz* pedig bevallottan történelemfaggató próza; a XX. századi magyar történelem két, a történetírásban és a közbeszédben is sokáig elhallgatott vagy tendenciózusan, eltorzítottan értelmezett sarokpontját: a második világháborús részvétel, illetve a háború végóráinak a széles nyilvánosság előtt egészen az 1980-as évekig gyakorlatilag ismeretlen aspektusait, valamint 1956 őszének eseményeit ragadja meg, s mindkettőben az *elemző emlékezet* kap főszerepet (az elsőben a szülőké, a másodikban már magáé az íróé). Igazából olyan metaforikus, és nem szakmai értelemben vett *történelemkönyveknek* szánta ezeket a regényeit (regényeit?) Simonffy, amelyenkből – valamelyik nyilatkozata szerint – ő szeretett volna tanulni (amit édesapjától, Simonffy-Tóth Ernőtől – a második világháború végén Moszkvában a háborúból való kilépésről tárgyaló, ám később a kommunisták által félreállított vezérkari őrnagytól – hallott gyermekkorában: „csak a térképet nézd, ne arra figyelj, mit mondanak”, mindvégig élete afféle vezérlőelvé maradt). Gróh Gáspárnak a *Rozsda ősz* kapcsán mondott szavai a *Kompország katonáira* is érvényesek: Simonffy mindkét könyve „hisztériamentesen és valóságos történelmi súlyuknak megfelelő módon” igyekszik elhelyezni a nemzeti tudatban az általa elemzett eseményeket, történéseket. S bár a recenzens még úgy hiszi, hogy a *Rozsda ősznek* a *Kompország katonáihoz* hasonló sikere lesz, ez már elmaradt, aminek okát feltehetően nem is ez utolsó (kis)regény amazénál gyengébb színvonalában, hanem az időközben gyökeresen megváltozott társadalmi, irodalmi közegben – a

világ fordulásában (posztmodern fordulatában?) – kell keresni. De, s ez ma már – évtizeddel az író halála, és nagyjából kettővel életműve tényleges lezárulása után – viszonylag tisztán látható, jóllehet e könyvei új utakat keresnek pályáján, bizonyos értelemben már az írói zsákutca ugyanazon veszélyét is felvillantó válságtermékek (is), mint amire az *Idegen városban* kapcsán utaltam fentebb. S ahogy a fikciót már ez a kisregény is egyre inkább a tények felé közelíti, és szinte egy az egyben dokumentumprózaaként jelenik meg, a *Kompország katonái* sem a szó szoros vagy hagyományos értelmében vett szépirodalom: az előzőnél is megfoghatóbban dokumentumregény, dokumentumkollázs, történelmi mozaikokból egyberakott kompozíció, a maga korában mégis nemcsak tartalmi novumaival, hanem formai megoldásaival is újszerűen, modern prózaaként hathatott (s „az írás érzékletessége, a történetmondás mesteri tempója, az idősíkok elegáns s lényegyet láttató váltogatása” okán Módos Péter még ma, harmincvalahány év távolából is egyértelműen annak látja), melynek műfaján belüli hitelessége, érvényessége ma sem kérdőjelezhető meg (igaz is, mikor jelent meg a legutóbbi kiadása?). (A regény anyagát használta Simonffy *A japán szalon* című színművéhez is 1979-ben, melyet a Thália Színház mutatott be mérsékelt kritikai sikerrel; Szántó Judit Színház-beli értékelésében például: „Felemás, inkább középszerűre sikerült darab, gyenge előadásban.”) Egyébként, olvasom, írónk eredetileg egy trilógia első darabjának szánta a *Kompország katonáit*; vajon mit tervezhetett a másik kettőnek (talán a *Rozsda ősz*t is ebbe a sorba képzelte el)?

Mindenesetre az új közegben Simonffy egyre jobban kisodródik az irodalmi élet szélére, bár egy ideig még szerkesztőségközelségben marad: a szombathelyi *Életünk* főmunkatársa, illetve az 1992 szeptemberétől havilapként megjelenő *Hitel* rovatvezetője. Életében tudvalevően kezdettől nagy szerepet játszottak a műhelyek; valahol külön is említi az Új Írás szerepét fejlődésében, pályája alakulásában. S bár „részleges visszavonultságában” (Tarján Tamás) változatlanul felkapja fejét a közállapotok alakulásán, és *Itáliai leveleiben* még szinte élete utolsó óráiban is azokat ostorozza („... nem látszik a jövő, nincs jövőkép”; „...a felszínes lényeggé vált”; „A mai pénzpolitika sehol sem ad a vágyakra. Ha nő kell, menj kuplerájba, hívass telefonon Hostess-girlt. Mit akarsz még? Zabálni? Barátot? Lépj vele szövetségre, találj ki valamit, üvöltsd a magadét, majd csak odafigyel valaki. Addig senki, semmi. Nem vagy érdekes. Adózz, és nem szólok hozzád, nézd a tévémet, olvasd az újságjaimat, nehogy eligazodj rajtam...”; „A rang- és címkórság ragad mindenkit magával”; „az eddig nyitott kapuk mindenféle lezárulnak. ...a biztos túlélésre megy a játék”; „Nincs trend, csak úgy gurul a világ. [...] Benne az egyes ember semmi már. Számadat, zölden csipogó megfelelője egy elképzelésnek”; „Takony, rágalom, előítélet” stb., stb.), hangjában egyre több a reménytelenség („én már kitakarítottam” – a *Kompország katonáira* hivatkozva utal imigyen a társadalmi, politikai s közélet 1989-cel adódott megtisztulásának elmaradására), és emberileg is egyre jobban meghasonlik mindazzal, ami körülötte történik (pedig, jegyzi meg róla Vámos Miklós, kevesen voltak, akik „Nála jobban [...] utálták a szocializmust”). De meghasonlik saját magával is („Jókedvünk fogytán,

nagy étvágyunk elmúlóban. Mi történhetett velem?” – tökéletesen ideillenek a *Várunk rám* utolsó mondatai).

Magánéleti válságba kerül, házassága felbomlik („kicserélték utánam a zárat” – zárja le fanyarul életének ezt a szakaszát); kudarcok sorát éli meg (*Itáliai leveleiben* „az én sivár családtalanságomról” beszél); Szentmártoni János egy helyt „folyamatosan kudarcba fulladt érték- és hagyománymentő küzdelmeire” utal); lakhatási gondjai vannak (Eszéki Erzsébet vezeti föl az 1989–1990 táján vele készült beszélgetését azzal, hogy napokig hiába kereste őt a megadott telefonszámokon, végül az író édesanyjánál találkoztak); zavaros ügyekbe bonyolódik; vidékre költözik; Kisorosziban bukkan fel egy időre; hírlík, lehetetlen körülmények között él; majd Dukán megkapja a Takách-kúriát a falutól, hogy ott Malvina, azaz a magyar Sappho, vagyis a néhai, főleg férfiak által körüldongott s a kor nagyjai által ünnepeelt költőnő, Dukai Takách (Takács) Judit egykori portáján – „kit a poesis nyájas istenei [...] Enyelgve zártak karjaik közé” (Berzsenyi) – afféle „dukai nagyhenczegként” irodalmi-szellemi központot, nyugat-magyarországi írói műhelyt hozzon létre („irodalmi emlékhely, tágasság, nyugalom, dolog a házzal, dolog a kertben, egy halódó kisközség lelki felrázása, az egyre nagyobb likakkal teli vasfüggöny mögött nyújtózó serény Európa”); egyik keserűség a másik után éri itt (úgy mond „részint külső körülmények, részint személyében rejlő okok miatt”); otthontalanul ingázik Duka és Devecser között; a Duna Televízió nagy interjút tervez vele, de az is felemásra sikerül, és tovább szaporítja a tüskéit; betegség gyötri, elterjed róla a hír: haldoklik; ám amikor 1994–1995 fordulóján – egy ösztöndíjnak köszönhetően – néhány hétre még egyszer eljut Rómába, illetve Itáliába (az egyetemen annak idején olasz szakot végzett, s kezdettől az olasz nyelv és kultúra, s az ország szerelmese volt), mintha újból összeszedte volna magát és erőre kapva, párjának küldött leveleiben a „Már lesz hova jönni” pilsa reménykedésével veti papírra az új otthonra, ismételt hazára találás kósza felismerését: „...végre [...] visszatálaltam második hazámba (is)... Visszatálaltam barátaim közé, újra megtalálva a nyelvet is...”, majd megint: „Tényleg második hazám ez – és csak ez.” Az élet azonban már megtagadta tőle ezt, s bár az „élni most kötelesség” elszánása ezúttal sem hiányzott belőle, és tervekkel is tele volt („rozzan a pacák, de azért megvan” így egyik levelében; elképzelt például egy dokumentumfilmet az olaszországi Dolomit-Alpokban 1500–1600 méter magasan levő első világháborús katonatemető magyar halottjairól), vissza is készül („jövök vissza hamarosan”), nem volt számára többé ismétlés: decemberben már halott volt, s – O. Nagy Zoltán megrendítő tárcájából tudni – karácsonykor: „szikrázó télben, ropogó havakban, csoda napsütésben”, a kisoroszi református temetőben el is temették.

Végiggondolva: Simonffy András egész, gyalázatosan kurtára sikeredett élete, csúcsközeli magasságokba jutott életműve egyetlen elszánt küzdelem önazonosságáért; saját koordinátáinak kutatása, a szakadatlan ön- és helykeresés drámája – ez szülte sikereit, és ezt látni tragédiaként megélt bukásai mögött is. Életének ez utolsó szakaszában – a *Rozsda* őszön kívül – már csupán egy kötete jelent meg: válogatott novelái, a *Várunk rám*, 1990-ben, mely elé, gondolom, nem véletlenül emelte ki elbeszélő

művészete egyik, Tarján Tamás által is leginkább „emblematicusnak” minősített szövege címét, és talán egy kis játék is lehetett benne: a magára-várás, a maga-kutatás kíváncsi fürkészése s – ekkor már – lehet, egy kicsit kudarcának beismerése is. („Tartalmasság és befejezetlenség”, foglalja össze mindezt az író meg nem élt hatvanadik születésnapjára, 2001-ben megjelentetett, *A zenélő gondola* című novellaválogatás szerkesztői utószavában Tarján Tamás.) Fontos kulcsokat adnak Simonffy személyisége, illetve élete és életműve titkaihoz a levelei („A levelezésnek én sokkal nagyobb értéket tulajdonítok, mint akár a naplórásnak, akár egy közepes költő tevékenységének...” – írja az egyikben), ezekből eddig kétcsoportnyi jelent meg kötetben: az élete utolsó esztendejében élettársához, a „legkatább Katához”, Sándor Katához Olaszországból írtakból (ezeket lásd többször hivatkozott *Itáliai levelek* című kötetben), s a fiatal pályatársával, az azóta már szintén – s még Andrásnál is fiatalabban, negyvenhat évesen – elhunyt Czigány Zoltánnal folytatott levélváltásából (*Czigány Posta Dukába* című, 2001-es kötetének első ciklusában). Simonffy életművének tetemes része lehet azonban még feltáratlan és kötet(ek)ben kiadatlan. Elég itt, mondjuk, a maga idejében visszhangos irodalmi-közéleti publicisztikájára gondolnom (ismert, hogy az 1980-as években egy alkalommal, amikor az Élet és Irodalom szerkesztője lapzártá előtt elpanaszolta neki, hogy még üres a lap híres glosszarovata, a *Páratlan oldal*, Simonffy hirtelenjében tízet firkantott neki, melyből nyolc meg is jelent – különböző álnevek és névrövidítések alatt – a hetilap egyugyanazon számának ugyanazon az oldalán), de tucatszám írta ugyanitt megjelenő *Érkezési oldal* című sorozatában a fiatal, pályakezdő prózaírókat bemutató ismertetőit is), vagy további irodalomkritikáira és recenzióira; Bergengócia című, gyermekkorától írt, saját rajzaival ellátott egyszemélyes lapjának naplóként is olvasható bejegyzései külön kötetet kívánó legérdekesebbjeire (például az 1956-os októberi eseményeket is napról napra végigköveti bennük) – ez egyébként „egyszemélyes köztársaságának” is a neve, s ez lett a címe a Duna Televízió róla szóló, 1994-es portréfilmjének is. S lehet, a vele készült beszélgetések is megérnének egy kötetet, természetesen e filmbeli önvallomásával együtt, de a hang- és rádiójátékait nemkülönben kötetbe lehetne gyűjteni (bár ezeknek rendre megvannak a maguk novellaelőzményei is, viszont, 1972-ben egy ifjúsági hangjátékpályázaton is nyert), s bár nem tudom, talán egyéb írások (vázlatok) is maradhattak a hagyatékában (Czigány Zoltán ekkori novelláira, rádiójegyzeteire is utal *dukai postájában*; tudni-e például, hogy hol és kinél találhatóak ezek?).

Összegezve, Simonffy András nem egy munkája az 1960–1980-as évek magyar prózájának legjobb darabjai közé tartozik, kánonformáló munkássága nélkül aligha lehet teljes a korszak irodalma és az arról alkotott képünk. Ami akkor is így van, ha ma már zsákcúzáival és korlátaival is tisztában lehetünk, sőt ha mára irodalomtudatunk és -értékelésünk – méltatlanul – alig vesz tudomást róla. Írói pályája, életműve akár a hegyvidék: emelkedők és lejtők, magaslatok és völgyek panorámája („bántóan csonka”, így, kerek-perec, Vámos Miklós). Emberi és írói alkatát is átható, örökösen – nemcsak „reggelig” – lázadó természete, folytonos változáskeresése és -óhaja fel is

röptette, de meg is kötötte szárnyait. Rossz közérzete, mely indulásakor jellemezte s egész nemzedékének életérzését is megjelenítette, végigkísérte egész életén és pályáján, és mindig megtalálta magának az előbb nemzedéki, majd társadalmi, végül a történelmi tudatnak azokat a terepeit, melyeken, úgymond, folyamatosan *újratermelődhetett*. „...olyan vagyok, mint a hegymászók – nyilatkozta 1990-ben Eszéki Erzsébetnek. – Meg kell mászni a hegyeket, mert ott vannak [kiemelés tőlem – T. L.], föntről aztán látni, mennyi még a meghódítatlan csúc.” Hát igen, akárha a medveölő fia mondta volna ezt. Aki jól tudja, ahova tart, apja nyomdokaiban, ott medvék már nincsenek. Csak az apa képe... és a hegy... a csúc. És ez elég ahhoz, hogy menjen. Tovább, és tovább: „...elhagyja a tengerszemet, csakhamar meredek sziklafalra csap. Kötél és csákány nélkül nemigen jut tovább. Vissza kellene már fordulnia. [...] Távolságérzékét is elvesztette. Csendesen hallgatja saját lépteinek monoton roppanásait a hóban, és fél. A rezzenéstelen levegőben szikrázik a hó a Rysy nap felé simuló meredélyein, de még mindig előtte, még most is messzire tőle.”

S ugye, még mindig ott van előtted, András?

Ugye, még mindig... Andriskám szerkesztő úr.

Csóri Sándor

S Z I G E T I J E N Ő

Szombathelyi képeslapok a múlt századból

ULYSSES

A falból lép ki a térre
James Joyce úr,
a tűnő világ Ulysess-e.
Leopold Bloom hajdan élt
hirdetőügynök háza volt
a Fő tér negyvennégy.
Itthon Virág Lipót névre hallgatott,
s világcsavargó lett (mint más is)
ki Dublinban egy átlagos nap
gondolatfolyamatában is
sikert, boldogságot keresett.
Messze szaladt hát a hazától,
felelte a régi várost,
hol egykor megszületett,
Odüsszeusként járta a világot,
de az élet zűrzavarában
haza soha nem érkezett.

ANTIEMBEREK

Tóth Menyus, a festő mondta
keserű-igazán, egyszer, hajdanán:
„antiemberek árasztották el a világot,
és ezek ellen csak lírával tudunk küzdeni”.
Csak a szívből kiszakadt vers
teszi mássá a világot, mert győz
az antiemberek blablái fölött.
Hiszek az emberformáló szóban,
ami vers, Istentől kötött beszéd
a jóra, mi biztosan örökkévaló.

ELFELEJTENI

Emlékeim tornyából lenézek.
Belesédülök a múltba
és összefut alattam az idő.
Lépcsői már a síkba simulnak,
s a toronyig vezető meredek utat
próbálom remegő térdekkel
mindörökre elfelejteni,
hogyan megnyerjem az időtlen
jelen mozdulatlan békességét.

ÓPERINT UTCA A MÚLT SZÁZADBÓL

Az Ó-perint utca végén,
a Lutheránus templom előtti
kicsi téren egy satnya
bokor árnyán a padon
anyám ült és olvasott.
Szürke, maga kötötte ruhában,
mi fehér horgolt csipkegallérral
- mindenki szerint is – gyönyörű volt.
Mi, Sanyival, mint törvénytisztelő
18 éven aluliak, fogócskáztunk.
A tisztos polgárház első emeletén
nyitva volt az ablak, s kihallatszott
az ének: „Szent érzélem tölti keblemet”,
meg apám mennydörgő hangján az ige.
Jött a csendő, anyám megrezsent,
mi Sanyival mellébújtunk némán.
Majd kisvártatva becsukták
a gyülekezetben az ablakot.

DOROGI BÁCSI

Évtizedek kódén át . . . annakidején
a magasföldszinti ablakunkból
lestük Dorogi bácsit,
az öreg katonát
a második emeletről,
ahogy öt után öt perccel
megkopott, katonás léptekkel –
mint ahogy egy tartalékos
századoshoz illik –, hazaballagott.
S hogy katonásan egyenes maradjon,
díszkardjával – aminek
fénye volt, de éle nem –,
görbülő hátát támasztotta.
Mi, kisgyerekek,
csodálva a fényes mundért,
illendően köszöntünk hangos
„kezét csókolom”-mal,
s ő meg naponta, mosolyogva
nekünk szalutált.

LIDI NÉNI

Mikor a legkisebb testvérem megszületett,
Óperintről a karikalábú Lidi néni
eljött a nyári melegben, s anyáknak segített.
Apám szerte járt a falvakba, titkon az otthonokba
vitte a vigaszt, az Igét, a hitet,
s mi otthon vártuk aggódó szeretettel.
Lidi néni, főzött, mosott,
s közben mesélt a bociról, kit nemrég
Bimbó, a megmentett öreg tehén ellett.
Tejtestvére volt a boci az öcsémnek,
kinek kevés anyatej jutott, mikor
kilencszáznegyvennégyben beleszületett
ezekbe a nyomorult,
átkos évekbe.

ÚRFI

„ifjú Szigeti Jenő úrfi” –
így láttam a nevem
még negyvennégyben
a légópince ajtajára
függesztett hirdetőtáblán.
S büszkén olvastam
iskolából jövet, menet.
A házmester úr írta
a hivatalos parancsra
mindnyájunk nevét
ülérend szerint a táblára,
hogy a hullaszállítók tudják,
hogy ki voltam, ha
bombatalálat éri a házat.

Összetört álmok siratója

A valóság, ezer darabra bomlik
amikor ránk lép a kegyetlen idő,
s köddé válik minden
mi szép volt és való.
Emlékeink – mint trójai faló –
rejtik álmunkat, mi összetört.
Cserepei szívünket szabdalják,
s ezer vérző sebbel gyilkolják
tovatűnő életünk

FÁBIÁN LÁSZLÓ

Egy magyar úri fiú Angliában

SZÁZ ÉVE HALT HŐSI HALÁLT BÉKÁSSY FERENC

Talán nem egyértelműen nagyotmondás: vezetett út Zsennyéből a világhírig. Azzal, hogy a Békássy-család megteremtette a lehetőséget gyermekei számára, végezzék közép- és felső iskoláikat Angliában, az út kinyílt. A *Bedales* intézményként nivós alpműveltséggel bocsátotta ki diákjait; ott végzett Ferenc is, ami fontosabb: ott ébredt föl érdeklődése az irodalom, a művészetek, a bölcelet iránt, és alighanem ott érzett rá először, hogy közvetítő lehetne a magyar és az angol kultúra között. Vázlatos olvasónaplójából széles körű érdeklődését, gazdag nyelvtudását egyaránt megismerhetjük. Kiolvashatjuk lényegében egy ifjú világnézetének kialakulását, amely korántsem csupán a klasszikus műveltségre apellál, de az éppen legkorszerűbb törekvések is vonzzák. Figyel Nietzschére, Dosztojevszkijra, Rilkére, de izgatja Péguy, Marinetti, Csehov, még inkább Ady. A világhírt akár úgy is értelmezhetnénk, ha már szóba került, hogy a nagyra értékelt magyar költőt az angol nyelvterületen elismertesse, azsúrba hozza a kor értékeivel. Létezett Békássy Ferencben ilyen szándék, szűkre mért élete nem engedte kibontakoztatni. (Ady világirodalmi fölfedezése voltaképpen ekkor hiúsult meg; lekéstük a legjobb pillanatot.)

Direktebb esély is kínálkozott a világhírré: nem közvetítőként, önálló alkotóként. Azt hiszem, eldönthetetlen, legalábbis én nem tudom eldönteni, vajon költőként, prózaíróként, kritikusként (igen korán jelentek meg ismertetései, bírálatai angol folyóiratokban), netán filozófusként, esztétaként, szociológusként, vagy másként. Nem tudhatom, azt azonban érzékelem, hogy ami fönmaradt (és ami – sajnos – hagyatékként, életműként kezelendő; gondoljuk meg: huszonkét esztendő nyoma!), az szépen illeszkedik közvetlen szellemi környezete törekvései közé, noha kevésbé kiértelt, mint a társaké. Biztos, hogy a közeg, amelyben mindez keletkezett, elsődleges élményként hatott rá, ugyanakkor kitapinthatók a csírákból az ígéretesen eredeti ötletek, gondolatok, néha már-már megoldások. Nem sok értelme volna, még ha tola-kodik is a csábítása a *ha* kezdetű fejtegetésnek; alighanem ő maga ellenezné a legerélyesebben. Viszont illendő elismernünk: igencsak élt a fölkínált eséllyel: a kí-nálkozó utat fölismerte.

Akár életre szóló program lehetett volna, amit 1913-ban a zsennyei keltezésű *Psyche* című versében mottószerű tömörséggel megfogalmazott: *a szenvedélybe tör-venyt olvasok*. Húsz éves, de már *elmúlt érzések ránca homlokán* – miként ugyanebben az esztendőben az *Érzések halála* című költemény szövege Londonban.

A zsennyei úri fiú nem egyszerűen iskolába járt Angliában, noha Cambridge és a King's College az angolok számára is mindig több volt az iskolánál. Intézmény és műhely volt, amelyben tanár és diák együtt dolgozott, együtt gondolkodott, kölcsö-

nösen hatott egymásra, nem beszélve a hallgatók egymás közötti lázas beszélgetéseiről, vitáiról, arról az érzelmi és szellemi túlfűtöttségről, amely a tanárkollégákat szintén összekapcsolta. Tennyson még a XIX. század első felében koptatta a híres iskola padjait, és már akkor működött az Apostolok Társasága, amely úgyszólván iskolán belüli elitista klub volt a közös érdeklődésű kiválóságok együttműködésére. Ennek a társaságnak tagja lett később Leslie Stephen, Virginia Woolf apja, majd az ő fiai: Thoby és Adrian, és talán az utóbbi által „apostolkodhatott” Békássy, aki a Stephenekkel meglehetősen szoros kapcsolatba került úgy az első világháborút közvetlenül megelőző években. Tanúsíthatja *Sonnet* című angol nyelvű versének keletkezése: *Asheham House, April 24, 1914*. Az Asheham House ugyanis Virginia Woolf birtoka volt, ahová idegállapota kényszerítette időnként visszavonulni, ámbar társaságának bensőségebb tagjai oda is követték.

Cambridge mondhatni az ellen-viktóriánusság központja; olyan tanárok, mint McTaggart (1866–1925), az extrém filozófus, aki az idő valótlanágát hirdette és ateista létére hitt a lélek halhatatlanságában, vagy mint a kantianus-hegeliánus angol idealizmus lebontására vállalkozó Bertrand Russell (1872–1970), illetőleg barátja, George Edward Moore (1873–1958), akik forradalmasították és a nyelvfilozófiába csatornázták az angol bölcséletet. Az utóbbi a *Principia Ethica* és az *Ethics* című munkáival, Russell a *Principia Mathematicával* (ebben tanítványa, Ludwig Wittgenstein (1889–1950) segítette) arra a körre ugyancsak hatással volt, amelyben Békássy ott-honosan mozgott. És ha már a matematikánál tartunk, említsük meg a „tisza matematika” jeles képviselőit: Hardyt, Littlewoodot, az általuk fölkarolt indiai Ramanudzsant. Szóval jelentős életművek körvonalazódnak az iskola körül, ahol szabadnak, átjárhatóknak tetszenek a diszciplínák, a filológiából lehetséges mind a bölcsélet, mind a művészet, mind a reáliák felé indulni; John Maynard Keynes – például – a gazdaságtan nagytekintélyű tudósa lesz, a Világbank kigondolója, érdeklődése viszont a művészetek iránt töretlen; felesége, Ligijja Lopokova orosz prímabalerina is ébren tartja ilyen irányú vonzalmát. Keynes éppen tíz évvel idősebb Békássynál, mégis szoros barátság fűzi őket egymáshoz, ennek eredménye Keynes zsenyei látogatása. (Sajnos, az útiköltséget is ő bocsátotta a magyar fiatalember rendelkezésére, amikor az hazaindult, hogy a frontra jelentkezzenek.)

A Stephen-házban ismert (az apa baráti híve) az amerikai író, Henry James, aki hosszan időzik az angol fővárosban (később házat is vesz a szigetországban), csakúgy, mint fivére William, a híres pszichológus. Henry átjár Franciaországba, hogy Daudet-val, Turgenyevvel találkozzék, amikor pedig az angolok kitüntetésének átvételére az orosz író Londonba érkezik, ott is összejönnek. (Az oroszok egyre inkább divatban vannak ekkoriban egész Nyugat-Európában; Gyagilev balettja már világhírű.) Érdekes, noha magyarázható, hogy Henry James nem tudja elfogadni a Stephen-gyerekek nagy váltását apjuk halála után, helyteleníti szabadosságukat, életvitelük különbségeit. Ugyanakkor nagyon is megértő Oscar Wilde-dal, sajnálja; mi több, a Dreyfus-ügyben Zola mellett teszi le a voksát.

Békássy Ferenc már nem a Viktória királynő végelethetetlennek tetsző uralkodását értékeli Angliában, hanem a kicsapongó, botrányhős VII. Edward zavarosabbnak mutakozó Angliáját. Persze, volt tabu bőséggel – fölszámolandó, a személyi és társadalmi kapcsolatok réges-régen levegő után kapkodtak. Egyszeriben fölszabadultak a gátlások, megnevezhetetlen fogalmak, kimondhatatlan szavak, kárhoztatott gesztusok, gondolatok törtek utat maguknak, nem is éppen megfontoltan. Az elfojtások mind gyakrabban és látványosabban fölszínre kerülnek. Virginia Woolf egyik 1922-ből származó önéletrajzi írásában plasztikusan mutatja be ezt az időszakot. Nevezetesen, hogy miként döbben rá, mennyi homoszexuális fiatalember veszi körül, akikről mindaddig csupán azt tapasztalta, nem keltenek benne fizikai vonzalmat. Érdeemes velük elvont kérdéseket – például a *jó* vagy a *szép* fogalmát csócsálni, olyasmiről azonban sosem esik szó társaságukban, ami létezőbb. *A homokosok társaságának* – írja – *sok előnye van – ha valaki nő. Egyszerű, őszinte, s ... bizonyos tekintetben nyugodt környezetet teremt. De megvannak a hátrányai is: a homokosok előtt – ahogy az ápolónők mondják – az ember nem villoghat. Valami mindig el van fojtva, le van nyomva.* Aztán egyszer csak döbbenetesen megváltozik minden. Ugyanebből az írásból egy kulcsjelenet: *Hirtelen kinyílt az ajtó, és Mr. Lytton Strachey hosszú és baljós figurája állt a küszöbön. Újjával rámutatott egy foltra Vanessa fehér ruháján.*

Sperma? – kérdezte.

„Valóban ki lehet ezt mondani?“, gondoltam, és nevetésben törtünk ki. Ezzel az egy szóval a zárkózottság és tartózkodás minden gátja leomlott. Mintha elöntött volna benünket a szent folyadék áradata.

Egy másik megjegyzése szintén majdhogynem tabu-témát érint. Lényegében a házasságáról van szó. Megismerkedik Leonard Woolf-fal. A férfi zsidósága kelti föl érdeklődését. Milyen egy zsidó? A „jó házból való angol úrilány” ki akarja deríteni.

Nos, az elmondottakhoz még kapcsolódik az a tény, hogy a Stephen-gyerekek (Virginia, Vanessa, Adrian) átköltöznek London szellemi központjába, Bloomsburyba, miképpen ott vesz házat Lytton Strachey szintén, és csütörtök esténként Virginiáéknál gyűlik össze a társaság (rövid ideig „péntekek” is vannak – Vanessa és Clive Bell lakásán). Ott találjuk E. M. Forster író, legalábbis egy darabig, ott van Roger Fry, a festő és esztéta, az esszéíró Desmond MacCarthy, Saxon Sydney-Turner zeneesztéta, David Garnett író, további festők: Margaret Darwin, Duncan Grant, Gween Reverat, természetesen ott van Vanessa és Clive Bell, Leonard Woolf közigazdász, Adrian Stephen pszichológus, Keynes öccsét és feleségét is magával viszi, ahogyan Strachey a rokonait. Rendesen megjelenik Russel, Moore, a fiatal költőnemzedékből a fölkapott Rupert Brooke, Harold Monro és az angol költőként is figyelemmel kísért ifjú magyar: Békássy Ferenc, aki a társaságban nem csak Adyt, de Madáchot is lelkesen híreli. Ő az egyik kedvenc.

Már magas rangú érdeklődők jelentkeznek. Lady Ottoline Morrell maga is szalont visz, és szívesen látja Virginia Woolfot, aki éppen Rupert Brooke-ot viszi magával. *Hamarosan mindnyájan belesodrótunk abba a rendkívüli örvénybe* – írja –, *amelyben olyan furcsa figurák keveredtek össze egy-egy pillanatra. Ott volt Augustus*

*John, aki ijesztően nézett ki fekete kravátlíjában és bársonykabátjában; Winston Churchill, pirosposzsgásan, csupa aranycsipke és aranymedál, éppen úton a Buckingham palotába...és – természetesen – szövdnek a különös vagy kevésbé különös viszonyok; Viktória királynő foroghat a sírjában. Pletykák keringenek a kicsapongásokról, hiszen Virginia fiatalembereket hív meg, hogy lakjanak vele. Nyilvános vetkőzésekről szól a fáma és innét a szó újra Virginia Woolfé: *Logan Pearsall Smith azt mondta Ethel Sandsnek, hogy biztosan tudja, Maynard a szalon közepén egy kanapén közöszült Vanessával. Szívtelen, erkölcstelen, cinikus társaságnak tartottak bennünket, mi magunk szemérmetlen, bukott nők voltunk, barátaink pedig a legérdemtelenebb fiatalemberek.**

Minderről azért érdemes ilyen részletességgel szólni, hogy érzékeltessük a légkört, amely ezeket a nagyreményű fiatalokat és középkorúakat körülvette, amelyben nem csak vitáik, de ötleteik is megfogantak. Barátságok, szerelmek erősítik vagy éppen gyöngítik a kapcsolatokat; Brooke ugyanúgy menekül a szerelem elől a háborúba, mint riválisa, Békássy Ferenc; csaknem egy időben halnak hősi halált, közös szerelmük, Lawrence Olivier nagynénje jócskán túléli őket. De a reménytelen szerelem versekben dokumentálódik, ahogyan Virginia Woolf pedig regényben örökíti meg leszbikus viszonyát Victoria Sackville-Westtel. Az *Orlandót*, ezt a különtségében, pimaszságában is elbűvölő regényt valaki „a világirodalom leghosszabb szerelmes versének” aposztrofálta. Ha igaz is, irodalmi jelentősége nem ebben rejlik.

Hasonlóképpen, ha igaz Maynard Keynes exhibicionista kalandja Virginia festő hűgával, Vanessával, a világbank ötlete aligha azon a kanapén fogant. Aligha van különösebb értelme a többi extrém kapcsolat firtatásának, hiszen csupán azt erősítenénk továbbra is, hogy a szellem megkísérli rabságából kiszabadítani a testet, ahogyan fordítva is hasonlóképpen történik. Békássy *Találkozások* című elbeszélésében szublimáltabban fogalmaz erről a színes világról: *Sokan voltak ott, kisebb-nagyobb csoportokban teáztak. Ott volt a langaléta jogtudós, meg Duncan, a jóképű újságíró, aki csakúgy sziporkázott az elmésségtől; a mélabús és gyomorhajos fiatalember, akinek elismerten a legtokéletesebben működő esze volt; a későbbi miniszterelnök, aki sohasem szólt s ijesztően forgatta az átható szemeit és szívta a pipáját, könyörtelenül rendreutasítva mindenkit, ki a tiszta logika ellen vétett; s vagy fél tucat író és festő, tele az éppen divatos fecsegéssel. Aztán persze egy csomó asszony azok közül, akik az intellektuel-körök rendes függelékei és díszítményei voltak.*

Még csak épp elkezdődött a huszadik század, de már háborúba szédelgett.

REMÉNYIK SÁNDOR

Békássy Ferenc

ERDÉLYI SZEMLE 1918. AUGUSZTUS 25.

*„Valahol, künn orosz határon
Lesz az utolsó pillanat,
S ha csürbe takarít az élet.
Majd ad helyettem másikat.”*

Ezt írta a hadbavonuló huszárönkéntes. És 1915. június havában, alig 23 éves korában elesett Dobropoutznál, a északkeleti fronton. Halálát nem volt nehéz megjósolnia: talán nagyobb valószínűséggel jövedölhetett, mint az „Egy gondolat bánt engemet” költője. Mert a halál ma erősebb legény és nagyobb rendet vág. Ő ugyan nem vágott erre a „szép” halálra, de nem is panaszkolta fel sorsát. Egykedvűen, a Stoikus szemével nézte, tudatában annak, hogy minden elmúlik és semmi sem pótolhatatlan. Ez utóbbi hitében tévedett csak. Földi életének összetört lámpásából egy gyöngye kéz kiemelte a múlhatatlan lángot. Az édesanya keze. Békássy Istvánné elesett fiának négy posthumus kötetét adta ki eddig. Mintha felénk fordulna ez a fáklyavivő, tragikus asszony s azt mondaná: Hogy nekem mi volt, azt el nem mondhatom; de lássátok meg, hogy mi volt *néktek*. Amit én vesztettem Öbenne, az az én szívem gyötrelmes titka; de amit ti magyarok mindnyájan, akik szomjaztatok a szépséget és az igazságok, amit ti vesztettetek el benne, azt felmutatom. És mi valóban megdöbbenve látjuk, hogy „elmerült egy sziget”, amit külön saját és nem pótolható értékek világát hordozta. Ami megmaradt belőle: néhány vésző piros korallzaton a sötét óceánban; mint kezdés is hatalmas, mint töredék is nagyszabású.

Békássy Ferenc univerzális érdeklődésű és sokféleágazó hajlamokkal, képességekkel megáldott lélek volt. Irodalmi hagyatékában van két kötet költemény s két vastag kötet próza. Prózájában vannak rendkívüli finomsággal megírt lírai képek, novellák, egy készülő regény témája, mintegy csontváza, rövidebb kritikai jegyzetek, hosszabb és igen alapos irodalmi tanulmányok, végül tisztán elvont, elméleti kísérletek az általános filozófia terén. Legjellemzőbb ránézve az az örökké nyugtalan, boncoló szellem, amely minden tevékenységét gazdagon s erőteljesen áthatotta. *Analitikus elme* volt, a világot és önmagát folyton részekre szedő, meg újra összeállító. Sehol semmi készlet át nem vett, mindent *értékel* előbb és mindent *magáévá* akart tenni mielőtt másoknak továbbadná. Valósággal ujjá akarta teremteni a világot önmagában. Erős egyéniségek töretlen útja ez. Ő tudta, hogy könnyű dolga nem lesz.

„ A kisköltők között, ahol
A gondolat felhő gomoly
Az élet végig : hangulat,
Ahol az óhaj : akarat,

Hiába, nem lehet helyem,
Nehezebb lesz nekem.”
Hivatását ismeri, de erejét is érzi:
„És még te félsz szívem, hogy nyers az aranyad?
Hogy benned víz erő féktelen durva vad?
Csilloghat akkor is víz, ha csekély,
Nagy vad hullámot csak úgy vet, ha mély.
Nem ég a mécsesedben hasznos, szelíd világ?
Égig lobogni hadd! Hát uras a világ?”

Kereső, nyugtalan, analitikus a költészete is. De a keresése nem jelent szertelenséget formában, hangban, a nyugtalansága nem jelent anarchiát. Ez a kutató, boncoló, mindent ujjáértékelő lélek nem rombolni akart, nem a mindenáron – ujat, az önmagáért való ujat akarta. Nagy önfegyelemmel kezelte ez a fiatal ember a saját kritikus, szkeptikus hajlamait is. Nem rajta múltott, ha az összeállításban nem volt még olyan erős, mint a kritikában. Nem egészen rajta, nem tehetségének a természetén mult, ha az analysis szelleme gyakran nehézkessé, homályossá tette költeményeit, prózai gondolatmenetét is.

Néha chaotikusnak érezzük eszmevilágát, pedig csak a kifejezésmód chaotikus. *A stylus teljességéig* nem volt már ideje eljuthatni Békássy Ferencnek. Nagyon komplikált, sokszálú lélek volt, de önmagát nagyon keményen formáló. Bizonyos, hogy eljut a művészet tetejét jelentő, nagyon komplikált érzések *nagyon egyszerű kifejezéséig*, ha – át nem fut nemes szíven a sorsot jelentő orosz golyó. Költeményei így is, egészen magános, különálló művészi darabok mai irodalmunkban. Sokféle, valószínűleg angol irodalmi megtermékenyülésnek is eredményei. De egészen egyéni írások. Az új magyar lyra nem volt különösebb hatással Békássyra. A cambridge-i egyetemen tanult. Az itthoni mozgalmakat itthon is mintegy kívülről nézte, áramlatukba bele nem jutott, ezért tudta az egész új magyar költészetnek oly nyugodt, elfogulatlan, objektív rajzát adni egy tanulmányában, melyet először angol nyelven irt s angol közönségnek olvasott fel. Ez a tanulmány egy-egy tuzásától, túlértékelő tévedésétől eltekintve, már ugy hat, mintha a távol jövő irodalomtörténete beszélne a kartárs ajakán s szögezné le dörgő kalapácsütésekkel a megállapított értékeket. *Ítélet* ez, nem merő udvarias pszichológizálás pld. A Schöpflin kritikái. És bizony ez az ítélet nem mindig kedvező. Jóleső halani Békássy kemény szavát a „Nyugat” érzékies irányu novelláiról, verseiről is.

„Ily dolgokról írni könnyű nagyon... fölösleges is, de a modern légkör nem tartja tiszteletben az ember magánéletének elvonultságát s ugy látszik, a modernek önmagukra nézve sem érzik az ily tisztelet szükségességét.”

Az Ignotusok és Hatvany Lajosok Magyarországon élt hát magyar, modern gondolkodó, aki *így* mert írni és beszélni. Író, aki a mindenható korszellemnek nem tudott hizelegni! Akit álszeméremmel vádolni sem lehet, hiszen boncoló elméje kiméletlenül fürkészett végig mindeneket. – Békássy Ferencnek, a költőnek, a kritikusnak, a gondolkodónak, a virágjában lehullott gazdag léleknek megőrizzük emlékezetét.